

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za povijest

Diplomski rad
**„Usporedba pisanja Wikipedije, udžbenika povijesti i historiografije o
izabranim temama iz hrvatske povijesti“**

Mentori: dr.sc. Branimir Janković;
izv. prof. dr. sc. Hrvoje Gračanin
Student: Marko Vladić
Zagreb, lipanj 2018.

Sadržaj

1. Uvod i ciljevi.....	1
2. Vrste proučavanih tekstova	6
2.1. Stručna literatura	6
2.2. Wikipedija – nastanak i primjena.....	6
2.3. Školski udžbenici (gimnazijski udžbenici)	9
3. Osobe.....	12
3.1. Kralj Tomislav.....	12
3.2. Petar Zrinski i Fran Krsto Frankopan.....	16
3.3. Ban Josip Jelačić	20
3.4. Ante Starčević	23
3.5. Stjepan Radić.....	26
3.6. Ante Pavelić	30
3.7. Josip Broz Tito	35
3.8. Franjo Tuđman	39
4. Problemske teme	44
4.1. „Pacta conventa“ 1102.	44
4.2. Cetingradski sabor 1527.....	48
4.3. Hrvatsko-ugarska nagodba 1868.....	51
4.4. Stvaranje Kraljevstva SHS	54
4.5. Stvaranje NDH	58
4.6. Federativna Hrvatska.....	62
4.7. Međunarodno priznanje Hrvatske	64
5. Zaključak.....	68
6. Sažetak	74
7. Abstract	75
8. Literatura i izvori.....	76

1. Uvod i ciljevi

U radu će se izvršiti usporedba pisanja Wikipedije, udžbenika povijesti i historiografije o izabranim temama hrvatske povijesti. Izabrana je tema prikaza hrvatske (ne)samostalnosti kroz povijest jer je to važna politička i društvena tema kojoj je velika pozornost posvećena kako u historiografiji, publicistici i stručnoj literaturi tako i u nastavnim sredstvima i priručničkoj građi.

Naslov diplomskog rada sugerira kako će za ovu temu biti vrlo važno definirati percepciju i recepciju. Analizirat će se tekstovi brojnih autora i njihova percepcija određenih tema te na koji način različiti čitatelji mogu doživljavati te tekstove.

Promatrajući samu percepciju neizbježno je pitanje objektivnosti odnosno pristranosti autora. Sasvim je jasno kako postoje različita shvaćanja koje su mogućnosti povjesničara da bude objektivan, a ideje o tome su se mijenjale kroz povijest. Suvremeno shvaćanje većina autora ide u smjeru kako je objektivnost nemoguća ili je barem ne možemo trenutno dosegnuti. Stoga je ideologizirana historija neizbježna u svakodnevnoj političkoj diskusiji bez obzira govorimo li o sukobu političkih stranaka, medijima, slavljenju godišnjica ili govorima političara.¹ Određena, posebno suvremena, povijesna pitanja postala su dio čestih društvenih rasprava, a razina emocionalne uključenosti pokazuje važnost različitih percepcija.

Iako mnogi tu problematiku pokušavaju relativizirati navodeći kako je važnije bavljenje ekonomskim i egzistencijalnim pitanjima nego povijesnim, količina i dostupnost internetskih članaka u kojima se govori o tome pokazuje da je javnost više zainteresirana upravo za povijest kao dio svog identiteta.²

¹ Gross 2001, 377 i 382.

² Vidi na: "Mi se još uvijek bavimo ustašama i partizanima, a u svijetu se događaju nevjerojatne stvari" <http://www.index.hr/Black/clanak/video-mi-se-jos-uvijek-bavimo-ustasama-i-partizanima-a-u-svijetu-se-dogadjaju-nevjerojatne-stvari/1003018.aspx> (pristup 19.5.2018.).

"Desnica će se baviti ustašama i partizanima, a mi poduzetništvom" <https://www.vecernji.hr/vijesti/desnica-ce-se-baviti-ustasama-i-partizanima-a-mi-poduzetnistvom-928600> (pristup 19.5.2018.).

"KOMADINA: Umjesto o realnim problemima, raspravlja se o ustašama i partizanima!" <http://www.kalelargainfo.hr/komadina-umjesto-da-se-bavimo-realnim-problemima-raspravljamo-o-ustasama-i-partizanima/> (pristup 19.5.2018.).

Članak na online enciklopediji među ostalim govori da je po pitanju recepcije " ključan pojam horizonta očekivanja (sustava predodžbi, predrasuda, preduvjerenja kojim čitatelj pristupa književnom tekstu) ", a on je "rezultat djelovanja književnog teksta na naraštaje čitatelja, ali i o instanciji preko koje se potvrđuju njegova kvaliteta, status i ugled."³ Ako se prihvati ta teza može se reći da mnogo faktora utječe na to kako će čitatelj recipirati neki tekst. Uostalom utjecaj ima i to kako čitatelj percipira autora teksta ili "izvor" gdje je sam tekst pronašao.

Svaka tema analizirat će se kroz različita relevantna pitanja koja će biti naglašena na početku samog potpoglavlja. U njemu će se prvo analizirati stručna literatura, a nakon toga Wikipedija i udžbenici. Na kraju svakog potpoglavlja bit će iznijeti međuzaključci o pojedinoj temi. Glavni zaključak obuhvaćat će sintezu međuzaključaka i cijelog teksta. U njemu će se ići pristupom od općeg prema pojedinačnom.

Istraživanje može biti korisno za stručnjake, nastavnike, učenike i laike. Pretpostavka je da stručnjaci svoje ideje i znanja uglavnom grade na stručnoj i znanstvenoj literaturi. Ovaj rad mogao bi pokazati koliko školski udžbenici i Wikipedija mogu biti relevantni za njih. Nastavnici i učenici uglavnom se fokusiraju na udžbenike. Stručna literatura se nastavnicima ionako preporuča, a pitanje je koliko je ona prikladna učenicima te koliko je Wikipedija prikladna za rad u nastavi. Laici će možda moći procijeniti što je najprikladnije za njihovo proučavanje povijesnih tema koje ih interesiraju. Ne treba odbaciti mogućnost da se i laicima preporuča čitanje školskih udžbenika ako ih interesira jedna jednostavnija slika opće povijesti u prostornom i vremenskom smislu.

Važno je razjasniti kako se pitanje samostalnosti u predmodernoj i modernoj povijesti razlikuje. U modernom smislu, a prema međunarodnom pravu, država je definirana područjem (granice), ljudstvom (stanovništvo) i organizacijom vlasti neovisnom o drugoj državi.⁴ U predmodernom razdoblju, države nisu imale definirane granice. Prvi poznati slučaj na hrvatskom prostoru da je granica označavana međašima događa se krajem 17. stoljeća nakon završetka "Velikog rata" s Osmanlijama.⁵ Zbog toga, pitanje granice prije kraja 17. stoljeća odnosit će se na prostor i stanovništvo koji su po procjenama autora priznavali vlast hrvatskog kralja, a ne na granice i samostalnost u modernom smislu.

Ideja je obuhvatiti veći broj osoba i događaja koji predstavljaju svojevrsnu posebnost u pogledu i utjecaju na hrvatsku samostalnost. Zbog procesa izgradnje nacije i modernog

³ "Recepcija" <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=52134> (pristup 19.5.2018.).

⁴ Andrassy, J. i dr. 2010, 81.

⁵ Budak 2007, 55.

nacionalnog identiteta u Hrvatskoj od druge polovice 19. stoljeća pa sve do danas, najveći broj obrađivanih ličnosti pripada tom razdoblju. Djelovanja Josipa Jelačića, Ante Starčevića, Stjepana Radića, Ante Pavelića, Josipa Broza Tita i Franje Tuđmana zapravo su isprepletena i svaka osoba ima barem još jednog suvremenika među ostalima, ali također svako od njih predstavlja drugačiji pogled na pitanje samostalnosti Hrvatske. Josip Jelačić posebno je poznat po ratovima protiv Ugarske i borbi protiv potpadanja Hrvatskog Kraljevstva pod potpuni mađarski utjecaj. Ante Starčević je prvi ideolog potpuno samostalne hrvatske države u modernoj povijesti te je tako dao ideološke temelje tim nastojanjima. Stjepan Radić bio je vođa nacionalnog pokreta koji je konstruirani nacionalni identitet proširio na seljaštvo kao najbrojniji dio stanovništva u tom razdoblju. Unutar historiografije i pravne povijesti postoje brojna neslaganja oko samostalnosti NDH, u rasponu od isticanja gubitka svake samostalnosti do određenih skupina koje smatraju kako Ante Pavelić kao njezin poglavnik predstavlja vođu pokreta koji je ostvario višestoljetnu želju hrvatskog naroda.⁶ U njegovom slučaju kao i kod Josipa Broza Tita neće se ulaziti u njihovu odgovornost za počinjene zločine ako oni nisu izravno vezani uz temu. Kod potonjeg postoji ambivalentno tumačenje njegove uloge za formiranje samostalne Hrvatske. Franjo Tuđman važan je kao prvi predsjednik moderne međunarodno priznate hrvatske države.

Uz njih od ličnosti tu su još kralj Tomislav te Petar Zrinski i Fran Krsto Frankopan. Tomislav je najpoznatiji hrvatski srednjovjekovni vladar uz kojeg se veže najsnažnija nacionalna simbolika zbog čega nisu proučavani drugi vladari tog razdoblja. Njegova simbolička snaga je u tome što je njegova navodna krunidba 925. obilježavana 1000 godina kasnije u vrijeme kad se nacionalni identitet nastojao proširiti kod širih masa. Zrinski i Frankopan imaju vrlo rašireno stvorenu sliku o borcima za samostalnost Hrvatske za koju su navodno dali i život. Samim time, imaju snažniju simboliku za ovo pitanje od drugih poznatih ličnosti ranog novog vijeka poput Nikole Šubića Zrinskog koji je ostao više poznat kao veliki vojskovođa, a manje kao borac za neovisnost Hrvatske.⁷ Posebno snažan utjecaj na stvaranje slike o Zrinskom i Frankopanu kao nacionalnim borcima koji su dali svoj život za Hrvatsku imao je Ante

⁶ Vidi na: „KROZ STOLJETNU BORBU HRVATSKOG NARODA: Dvije riječi, dva simbola se posebno ističu, DOM i DOMOVINA“ <https://priznajem.hr/novosti/hrvatska/stoljetnu-borbu-hrvatskog-naroda-dvije-rijeci-dva-simbola-se-posebno-isticu-dom-domovina/> (pristup 24.6.2018.)

⁷ Vidi na: „Tomislav – najveći hrvatski kralj“ <https://www.posavski-vremeplov.com/zapisi-o-zemlji/tomislav-najve%C4%87i-hrvatski-kralj/> (20.5.2018.).

„Obilježena 344. obljetnica pogubljenja Zrinskog i Frankopana“ <https://www.vecernji.hr/vijesti/gordan-bakota-zrinski-i-frankopan-su-utrlj-put-stvaranja-samostalne-i-europske-hrvatske-1002359> (20.5.2018.)

„Nikola Zrinski – jedan od najslavnijih državnika i vojskovođa“ <https://www.vecernji.hr/lifestyle/nikola-zrinski-jedan-od-najslavnijih-drzavnika-i-vojskovodja-587809> (pristup 24.6.2018.).

Starčević i pravaška misao. Važno je naglasiti da se neće proučavati sveukupno djelovanje osoba jer bi to, pogotovo za osobe iz moderne povijesti, bio preširok posao za diplomski rad nego aspekti koji se mogu povezati s pitanjem nacionalne samostalnosti.

Osim na ličnostima, naglasak će biti i na problemske teme koji su vezani uz promjene statusa Hrvatske unutar pojedinih država – ulaske ili izlaske iz zajednica s drugim državama. Teme koje će biti obrađivane su „Pacta conventa“, „Cetingradski sabor“, „Hrvatsko-ugarska nagodba“, „Stvaranje Kraljevstva SHS“, „Stvaranje NDH“, „Federativna Hrvatska“ te „Međunarodno priznanje Hrvatske“. Analizirat će se prikazi samostalnosti i statusa Hrvatske. Prva dva događaja posebno će se analizirati kroz njihovu povijesnu simboliku u kasnijim razdobljima.

Prvi cilj je proučavanje pisanja stručne literature, Wikipedije i gimnazijskih udžbenika vezano uz pitanja hrvatske (ne)samostalnosti na odabranim osobama i događajima. Stručna literatura promatra se kao stručno najpouzdaniji oblik proučavanja povijesti, Wikipedija je najdostupnija dok su školski udžbenici najprilagođeniji oblik pisanja povijesti za učenike.

Drugi cilj je proučiti relevantnost hrvatske Wikipedije kao izvora proučavanja povijesnih tema za laike i učenike kroz usporedbu s udžbenicima i stručnom literaturom s obzirom na pretpostavku velike korištenosti Wikipedije. Pritom se prije svega misli na stručnost i relevantnost u načinu obrade pojedinih tema. Također će se preispitati teza o nacionalnom ideologiziranju hrvatske Wikipedije o čemu se pisalo i po medijima⁸ te kakve su mogućnosti učenika i nastavnika u korištenju Wikipedije. Njoj će u završnoj analizi biti posvećeno najviše prostora. Ideja nije davanje ocjene cjelokupnog članka nego onih dijelova koji su analizirani.

Treći cilj analiza je gimnazijskih udžbenika, njihov način prikazivanja odabranih tema i njihova uloga u konstrukciji određenih stavova učenika. Preispitat će se teza da udžbenici formiraju nacionalno ideologizirane poglede učenika na odabrane teme i događaje.⁹ Sličan

⁸ Vidi na "Jovanovićeva poruka učenicima i studentima: Ne koristite hrvatsku Wikipediju!" <http://www.index.hr/vijesti/clanak/jovanoviceva-poruka-ucenicima-i-studentima-ne-koristite-hrvatsku-wikipediju/700302.aspx> (pristup: 4.4.2018.); "17. rođendan enciklopedije koju mogu pisati svi: dokazano - 92% hrvatske Wikipedije je točno" <https://vijesti.rtl.hr/video/vijesti/248517/17-rodjendan-enciklopedije-koju-mogu-pisati-svi-dokazano-92-hrvatske-wikipedije-je-tocno/> (pristup 4.4.2018.).

⁹ Vidi na "NIJEMCI ŠOKIRANI: Udžbenici povijesti u Hrvatskoj i Srbiji uče mlade da se međusobno mrže" <http://www.index.hr/vijesti/clanak/nijemci-sokirani-udzbenici-povijesti-u-hrvatskoj-i-srbiji-uce-mlade-da-se-medjusobno-mrze/1016224.aspx> (pristup 4.4.2018.).

„Udžbenici izazivaju kontroverzu zbog odnosa prema Domovinskom ratu“ <https://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/udzbenici-izazivaju-kontroverze-zbog-odnosa-prema-domovinskom-ratu.html> (pristup 20.5.2018.).

stav dao je i talijanski povjesničar Stefano Petrunaro proučavajući hrvatske udžbenike do 2004. godine.¹⁰ S obzirom da će ovdje biti proučavani najnoviji udžbenici, trebalo bi procijeniti vrijedi li ta ocjena i danas.

Od gimnazijskih udžbenika korišteni su oni izdavačkih kuća „Alfa“, „Meridijani“ i „Školska knjiga“ jer su njihova izdanja od 2. do 4. razreda odobrena odlukom nadležnog Ministarstva u zadnjem razdoblju od 2014. godine. Stručna literatura se odnosi na historiografska djela nastala od 2000. godine pa do danas te koja se bave pregledom cjelokupne hrvatske povijesti ili pregledom hrvatske povijesti jednog šireg razdoblja, a koja su danas dostupnija učenicima i široj javnosti. Korištena je i stručna literatura čija su prva izdanja iz ranijeg vremena, ali činjenica da su ponovno izdana u ovom stoljeću pokazuje da je postojao interes izdavača za novim izdanjima te su stoga također uzeta u obzir. Od wikipedijskih članaka korišteni su članci koji se bave određenom osobom ili događajem koji su ovdje već ranije navedeni. Potrebno je na početku nešto teorijski reći i o stručnoj literaturi, Wikipediji, njezinom nastanku te prednostima i manama njezina korištenja te o školskim udžbenicima.

„Je li istina da udžbenici iz povijesti uče djecu mržnji prema susjednim narodima?“ <https://www.telegram.hr/price/je-li-istina-da-udzbenici-iz-povijesti-uce-djecu-mrznji-prema-susjednim-narodima/> (20.5.2018.).

¹⁰ Petrunaro 2009, 185 i 186.

2. Vrste proučavanih tekstova

2.1. Stručna literatura

Historiografija kao znanstvena disciplina svoj moderni razvoj započinje od 19. stoljeća. Tadašnji povjesničari smatrali su kako je nužno objektivno prikazivati događaje iz prošlosti što je posljedično značilo da se povijest sastojala od "dogodovštine" bez autorovih dodatnih interpretacija. Kroz 20. stoljeće mijenja se slika o pristupu u historiografiji te se od tradicionalne "dogodovštine" ide prema modernoj društveno-humanističkoj znanosti.¹¹ Povijest se u teorijskom smislu približava drugim društvenim znanostima. Uvode se i prihvaćaju novi pojmovi u analizi¹², a brojni povjesničari počinju proučavati historiografiju.

Jedan od predmeta ovog istraživanja je stručna literatura hrvatske historiografije. Strana historiografija se ne obrađuje te analiza historiografije u cjelini služi samo kao usporedba za domaću historiografiju. U Hrvatskoj je prelazak prema modernom tipu historiografije kasnio za zapadnom historiografijom te je duh tradicionalne historiografije utjecao i na povjesničare u drugoj polovici 20. stoljeća.¹³

Djelomično se taj utjecaj osjeti i do danas. Knjige koje su korištene u ovom radu mogu se svrstati u različite skupine, ali ipak se u većini knjiga još uvijek osjeti utjecaj tradicionalne historiografije. Ipak, treba reći da on nije dominantan u većini knjiga, pogotovo u knjigama novijeg datuma gdje se također osjeća i utjecaj modernih tokova u historiografiji. Posebno se to odnosi na dva izdanja "Matice hrvatske" o hrvatskoj povijesti u srednjem vijeku i 19. stoljeću iz 2015. i 2016. godine. Nažalost nisu još izašla njihova izdanja o ranom novom vijeku i 20. stoljeću što bi dodatno doprinijelo kvalitetnijoj analizi stručne literature, a samim time i kvaliteti cijelog rada.

2.2. Wikipedija – nastanak i primjena

Porastom dostupnosti i kvantitete informacija povećana je i potražnja besplatnih informacija putem interneta. U suvremenom svijetu sve je veća potreba za stalnim nadopunjavanjem

¹¹ Gross 2001, 11.

¹² Kao primjer može se navesti pojmovi konstrukcije, rekonstrukcije i dekonstrukcije povijesti koje Alun Munslow koristi u svojoj knjizi "Deconstructing History". Takve teme nisu bile predmetom istraživanja u ranijem razdoblju. Vidi u: Munslow, Alan. *Deconstructing History*. New York: Routledge 1997.

¹³ Gross 2001, 10.

znanja i ažuriranjem informacija.¹⁴ Prve online enciklopedije nastaju još u 1990-ima, ali pravi porast količine informacije i korištenja online enciklopedija kreće 2001. Wikipedija je nastavak propalog projekta „Nupedia“ čija ideja je bila da se okupi stručan tim suradnika i recenzenata koji će objavljivati provjerene informacije. Rezultat tog projekta bio je vrlo spor proces nastanka novih članaka te ih je samo nekoliko desetaka godišnje prošlo kroz stroga recenzijska pravila. Do preokreta je došlo kad su autori „Nupedije“ otkrili WikiWikiWeb, internetsku stranicu koju je mogao uređivati bilo tko i to bez upotrebe posebnog softvera. Tu su ideju odlučili primijeniti na svojoj enciklopediji, usprkos sumnji koju su opravdano pobudile anonimnost autora i sloboda uređivanja. Nupedia je ugašena 2003., dvije godine nakon pokretanja Wikipedije.¹⁵ Širenje Wikipedije u idućem periodu najbolje ocrtavaju podaci da je online izdanje britanske Wikipedije tiskano 2010. godine dobili bi 750 svezaka knjiga veličine 25 cm i debljine 5 cm (isključivo teksta) te da je Wikipedija 2015. privlačila 370 milijuna korisnika mjesečno.¹⁶

Wikipedija ima tri vrste suradnika – anonimni (uređuju sadržaj bez prijave), prijavljeni (prijavljeni pod korisničkim imenom, ali bez identifikacijskih podataka) te suradnici s provjerom (povjeren im je pristup tehničkim dodatcima odnosno alatima za uređivanje sadržaja te mogu koristiti svoje ovlasti kad procijene da je potrebno posebno zaštititi ili urediti neki sadržaj). Aktivnim suradnikom smatra se korisnik koji ima barem pet mjesečnih izmjena odnosno intervencija u sadržaj. Važno je naglasiti da podatci iz 2011. pokazuju da članke na britanskoj Wikipediji uređuje tek 0.7% prijavljenih korisnika.¹⁷

„U samoj Wikipediji priznaju da pojedini članci, posebno oni novijeg datuma, mogu sadržavati pogrešne ili sporne informacije. Također, ističe se da kvaliteta svih članaka nije nužno zadovoljavajuća, prvenstveno zbog same prirode wiki-izvora i činjenice da su članci rezultat kolaborativne inteligencije te da se trajno nadopunjavaju i uređuju. Upravo iz navedenih razloga iz Wikipedije stižu upozorenja da se tom enciklopedijom u istraživačke svrhe treba koristiti s oprezom.“¹⁸

Na osječkom sveučilištu provedeno je istraživanje o stavu i korištenju Wikipedije u akademske svrhe.¹⁹ Ono je pokazalo da studenti u značajnijoj mjeri koriste Wikipediju nego online baze

¹⁴ Prelog 2010, 165.

¹⁵ Kubleka i Šoštarić 2011, 120 i 121.

¹⁶ Prelog 2010, 168 i 169; Faletar Tanacković i dr. 2015, 162.

¹⁷ Kubleka i Šoštarić 2011, 121.

¹⁸ Faletar Tanacković i dr. 2015, 162.

¹⁹ U njemu je sudjelovalo 260 studenata i 87 nastavnika.

podataka. Glavni razlozi su što smatraju kako se do informacija dolazi brzo i lako te da o svemu što traže ima barem kratke informacije. Uz to, veliku važnost ima što je besplatna i dostupna u svakom trenutku. Istraživanje je provedeno i među nastavnicima istog sveučilišta. Ispitivani su koliko često koriste Wikipediju za nastavu ili znanstvene radove. Rezultati pokazuju da se Wikipedija koristi vrlo rijetko, pogotovo u svrhu znanstvenih radova gdje je oko 60% nikada ne koristi. Samo 2% nastavnika često koristi Wikipediju za znanstvene radove te 7% za nastavu. Odgovarali su i na pitanje o njihovim stavovima da studenti koriste Wikipediju. Većina ih tolerira, ali ne preporučuje, dok ih oko 20% zabranjuje korištenje.²⁰

Slično istraživanje provedeno je i na Sveučilištu u Zagrebu među 123 učenika, studenata i mladih zaposlenika. Oni su naglasili da Wikipediju najviše koriste zbog širokog broja informacija, dostupnosti i besplatnog pristupa. S druge strane, tradicionalnu enciklopediju koriste kod pisanja školskih ili fakultetskih seminara te kod provjere informacija na Wikipediji.²¹ Pokazatelj je to kako još uvijek postoji određena rezerva prema Wikipediji te da učenici i studenti smatraju da je tradicionalna enciklopedija relevantniji izvor kad traže pouzdanu informaciju.

Enciklopedijski koncept obuhvaća određene enciklopedijske principe poput sveobuhvatnosti, točnosti, objektivnosti, vjerodostojnosti, ažurnosti, konsolidiranosti, relevantnosti, sažetosti i organiziranosti. Problem Wikipedije je što nema jasan plan što sve treba obuhvatiti, ali ima veliki broj suradnika koji pomažu u sveobuhvatnosti. Pojedina istraživanja iz 2005. godine pokazuju da po točnosti podataka britanska Wikipedija na zaostaje puno za Encyclopaedijom Britannicom, a glavni razlog za to ponovno je veliki broj suradnika. To potvrđuje i usporedni primjer s hrvatskim slučajem (LZMK i hrvatska Wikipedija) iz 2013. gdje su razlike osjetno veće, ali s tendencijom njihova smanjenja.²²

Wikipedija se temelji na demokratičnosti i različitosti u pristupu s obzirom na ideologiju autora članaka koji su nerijetko u suprotnosti, posebno kada je riječ o različitim nacionalnim perspektivama.²³ Zbog toga je objektivnost najveći problem kod Wikipedije, a ona to pokušava u zadnje vrijeme riješiti davanjem sve većeg ovlaštenja administratorima. Veliki problem je i vjerodostojnost jer članke pišu anonimni autori. S druge strane, ažurnost je jedna od najvećih prednosti Wikipedije kao online enciklopedije. Wikipedija sama ističe svoju

²⁰ Faletar Tanacković i dr. 2015, 168, 172, 178 i 179.

²¹ Libernjak i dr. 2009, 411.

²² Vidi u Kubleka i Šoštarić 2013.

²³ Može se vidjeti na primjerima Wikipedije na hrvatskom, bosanskom i srpskom jeziku gdje autori o istim temama imaju različite poglede.

različnost od klasične enciklopedije i po pitanju odabira relevantnih tema. Prvotna ideja je da ona bude enciklopedija i da se autori drže tih tema, ali ne želi ograničavati broj članaka i teme na svom prostoru. Sažetost teksta je preporučena autorima, ali opet nije obavezna. Na kraju, Wikipedija kao i tradicionalne enciklopedije nudi jednostavan pristup i potragu za željenim podacima.²⁴

Koliko je Wikipedija praktična, brza i jednostavna opisuje britanski lingvist Greg Myers u svom djelu u kojem se bavi, među ostalim, i upotrebom wikipedijskih članaka te govori o mogućnosti upotrebe u svakodnevnim prilikama. Navodi primjer svoje prijateljice koja je čitala talijanski roman iz 1900. godine, a koji govori o ratu u Etiopiji. Ona je znala za rat koji se zbio 1930-ih godina, ali ne i za ovaj. Mogla je otići u knjižnicu i proučiti detaljnije što se dogodilo, ali za njene trenutne potrebe bilo je dovoljno upisati u Google traženi pojam. Wikipedijski članak se pojavio na vrhu i pomoću njega je dobila željene informacije na vrlo brz i jednostavan način.²⁵

Unatoč brojnim nedostacima, Wikipedija pokazuje da, zbog svoje kvantitete u sadržaju i korištenju, postaje sve relevantniji izvor informacija. Iako hrvatska Wikipedija po pouzdanosti još uvijek zaostaje za izvornom britanskom, kvaliteta i pouzdanost sadržaja je u porastu. Ona sadrži brojne članke o povijesnim ličnostima, događajima i procesima te postaje sve relevantnije pitanje za istraživanje u sklopu historiografije. Glavni razlog su brojni članci s povijesnom tematikom koji omogućuju praktično i lako dostupno upoznavanje šire publike s tim temama te tako predstavljaju svojevrsnu konkurenciju stručnoj literaturi i udžbenicima. Wikipedija već sada predstavlja najkorišteniju enciklopediju u povijesti.

2.3. Školski udžbenici (gimnazijski udžbenici)

"Udžbenik za osnovnu i srednju školu je nastavno sredstvo namijenjeno višegodišnjoj uporabi, usklađeno s Udžbeničkim standardom, koje se objavljuje u obliku knjige, a može imati i drugu vrstu i oblik ako je tako propisano Udžbeničkim standardom, a služi učenicima kao jedan od izvora znanja za ostvarivanje odgojno-obrazovnih ciljeva utvrđenih nacionalnim i predmetnim kurikulumom."²⁶

²⁴ Jecić 2013, 101-113.

²⁵ Myers 2010, 129.

²⁶ "Udžbenici za osnovnu i srednju školu" <https://mzo.hr/hr/rubrike/udzbenici-za-osnovnu-srednju-skolu> (pristup 21.5.2018.).

Udžbenik je sredstvo koje je prilagođeno učenicima, njihovom dotadašnjem obrazovanju i dobi. Gimnazijski udžbenik vrsta je udžbenika koja je prilagođena općem srednjoškolskom obrazovanju. Razlika u udžbenicima proizlazi i po količini gradiva i po broju razreda srednje škole u kojima se povijest uči. Za razliku od ostalih srednjih škola, gimnazija ima po dva sata povijesti tjedno sve četiri godine srednjoškolskog obrazovanja.²⁷

"Odluku o odabiru udžbenika i pripadajućih dopunskih nastavnih sredstava donose stručni aktivisti uz prethodno mišljenje Vijeća roditelja u vezi s prihvatljivosti cijene odabranih nastavnih sredstava. Na temelju odluka o odabiru utvrđuje se Konačna lista odabranih udžbenika i pripadajućih dopunskih nastavnih sredstava u školi. Udžbenik i pripadajuće dopunsko nastavno sredstvo s Konačne liste mora biti u uporabi u školi, kao i u njoj pripadajućoj područnoj školi, najmanje četiri godine računajući i školsku godinu u kojoj su odabrani."²⁸

Treba istaknuti da unatoč nezamjenjivom mjestu udžbenika u nastavnom procesu, sam udžbenik ne određuje što učenici moraju znati i biti sposobni raditi u sklopu određenog nastavnog predmeta. Nastavni plan i program je konkretna uputa za nastavnika koje bi se trebao držati, a udžbenik pomoćno nastavno sredstvo.²⁹

Taj podatak ne umanjuje važnost proučavanja udžbenika o raznim temama, ali pokazuje kako u istraživanju utjecaja udžbenika na učenike još uvijek ostaje pitanje utječu li nastavnici još snažnije na njih.

Uostalom, nastavnici su ti koji odabiru same udžbenike. U jednom tekstu koji se bavi korelacijom između odabira udžbenika povijesti i vladajućom strankom u lokalnoj jedinici navedeno je kako korelacija postoji. "Jasno se uočava kako je medijan postotka glasova po općini ili gradu u korelaciji sa skupinama udžbenika: najviši medijan glasova za HDZ koaliciju je u skupini koja je bliža Alfinim udžbenicima, najniži medijan je za skupinu bliskoj

²⁷ "Nastavni program povijesti za gimnazije" http://dokumenti.ncvvo.hr/Nastavni_plan/gimnazije/obvezni/povijest.pdf (pristup 21.5.2018.); "Nastavni program povijesti za strukovne škole" http://dokumenti.ncvvo.hr/Nastavni_plan/strukovne/povijest-1-2.pdf (pristup 21.5.2018.); "Nastavni program povijesti za industrijske škole" http://dokumenti.ncvvo.hr/Nastavni_plan/strukovne/povijest-i.pdf (pristup 21.5.2018.). Pojedine razlike postoje u četvrtom razredu gimnazijskog obrazovanja između različitih usmjerenja, ali gimnazijski udžbenici su isti.

²⁸ "Udžbenici za osnovnu i srednju školu" <https://mzo.hr/hr/rubrike/udzbenici-za-osnovnu-srednju-skolu> (pristup 21.5.2018.).

²⁹ Vidi u Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi, Narodne novine, br. 87/08.

udžbenicima Profila, a između tih dviju vrijednosti medijana smjestio se rezultat za udžbenike bliske Školskoj knjizi."³⁰

Na kraju autor navodi: "Iz ove analize možemo zaključiti kako uistinu postoji neka razlika između udžbenika u obradi povijesnih tema, jer u protivnom vjerojatno ne bi dolazilo do ovakvih korelacija s političkim svjetonazorom lokalnih sredina. Cijenovno su udžbenici vrlo slični (djelomično i zbog normiranja cijena od strane MZO-a), i nešto malo su skuplji udžbenici Školske knjige, dok su Alfini i Profilovi vrlo bliski u cijeni. Stoga cijena ne može biti objašnjenje ovih razlika u odabiru udžbenika. Odabir udžbenika prvenstveno je u rukama nastavnika, iako se mogu desiti devijacije kada npr. ravnatelj radi neki oblik pritiska, no to u praksi mogu biti samo izuzeci. Ostaje zaključak da je svjetonazor nastavnika taj koji stvara uočenu korelaciju, vjerojatno stoga što nastavnici povijesti dolaze većinom iz sredina gdje sada i rade ili se naprosto svjetonazorski prilagođavaju sredini u kojoj je škola."³¹

Ova analiza nije znanstveno provjerena i potvrđena, ali njezini podaci su matematički provjerljivi i samo je pitanje interpretacije tih podataka. Zbog toga je potrebno navesti još jednu mogućnost koju autor nije naveo. Odabir udžbenika ne mora nužno biti povezan sa sadržajem nego s percepcijom nastavnika. Moguće je da su udžbenici sadržajno slični, ali nastavnici već imaju određenu sliku o nakladnicima odnosno njihovoj desnoj, lijevoj ili centrističkoj političkoj orijentaciji i prema tome biraju udžbenik. Ovaj rad djelomično bi mogao odgovoriti i na tu dilemu.

³⁰ "Udžbenici povijesti i politički stavovi nastavnika "<http://leadership.iszd.hr/udzbenici-povijesti-i-politicki-stavovi-nastavnika/> (pristup 21.5.2018.). U ovom primjeru navedeni su udžbenici nakladničke kuće „Profil“, a ne „Meridijani“. Bez obzira na to analiza je korisna za ovaj rad i zbog spominjanja dvije druge analizirane nakladničke kuće.

³¹ "Udžbenici povijesti i politički stavovi nastavnika "<http://leadership.iszd.hr/udzbenici-povijesti-i-politicki-stavovi-nastavnika/> (pristup 21.5.2018.). U daljnjem tekstu koristit ću pojmove „Alfa“, „Meridijani“ i „Školska knjiga“ što je podrazumijevati udžbenike tih izdavačkih kuća i ono što je navedeno u njima.

3. Osobe

3.1. Kralj Tomislav

Ideja o Tomislavu kao prvom hrvatskom kralju nerijetko je prisutna u javnosti. Veliki utjecaj na to ima starija historiografija koja je dugo vremena taj podatak nekritički preuzimala iz pojedinih izvora. Nije to bio samo plod nekritičnog pristupa izvorima nego i prilagođavanja političkim potrebama vremena. Povijest je trebala dati legitimitet, a Tomislav je kao samostalni i snažni kralj već u 10. stoljeću mogao tomu doprinijeti. Razvojem historiografske znanosti došlo je do novih tumačenja Tomislavove vladavine kod pojedinih autora s puno većom dozom opreznosti u interpretaciji izvora. Unatoč tomu, interpretacije su različite, a utjecaj starije historiografije nije nestao te Tomislav ima snažnu simboličku vrijednost kod pitanja hrvatske samostalnosti. Polazišne točke kroz koje će biti proučavan Tomislav u kontekstu hrvatske samostalnosti su kraljevska titula, međunarodni status, granice (posebno pitanje Dalmacije) te vojna snaga.

Stručna literatura može se podijeliti u tri različite skupine. Prva skupina spada u pronacionalnu interpretaciju uloge kralja Tomislava. Izvori koji prikazuju Tomislava kao snažnog vladara nekritički se koriste kao potvrda hrvatske samostalnosti. Najbolji pokazatelj je navođenje brojki iz djela Konstantina VII. Porfirogeneta kao potvrdu vojne snage i status Hrvatske.³² Druga važna stavka su granice tadašnje Hrvatske. Prema njima, istočna granica bila je do Drine, Dalmacija s priobalnim gradovima dana je Tomislavu na upravu dok je sjeverna granica s Mađarima na Dravi. Autori u prvoj skupini se slažu kako je zahumski knez bio podložan Tomislavu pa i taj prostor uključuju u Hrvatsku za vrijeme kralja Tomislava.³³

Drugoj skupini pripadaju autori koji temi pristupaju problemski. Prije svega navode koji su sve izvori u kojima se Tomislav spominje te problemski pristupaju pitanju njihovog korištenja. Iako se izvor iz ljetopisa popa Dukljanina ne može doslovno tumačiti, smatra se da je točan opis kako je Tomislav ratovao s Mađarima te učvrstio sjeverne granice. Prema ovim autorima, Sisak je bio dio njegovog kraljevstva, ali je upitno da je u to vrijeme mogao držati granicu na Dravi.³⁴ Autori se slažu kako je Bizant priznao određenu upravu Tomislavu u južnim dijelovima zbog zasluga u ratovima s Bugarima, ali ne da su ti prostori postali trajni

³² Pavličević 2007, 54; Macan i Holjevac 2013, 22.

³³ Pavličević 2007, 52; Macan i Holjevac 2013, 22.

³⁴ Budak i Raukar 2006, 120 i 121; Birin 2015, 53.

dio tadašnje Hrvatske. Bez obzira na to, dobar status u tadašnjem europskom prostoru potvrđivala su dva važna međunarodna čimbenika tog razdoblja – rimski papa i bizantski car. Tomislav se navodi kao kralj u jednom papinskom pismu, ali pretpostavlja se da su se tek njegovi nasljednici doslovno nazivali kraljevima - po strukturi vlasti i formalnom činu krunidbe s kraljevskim oznakama.³⁵

Treća skupina autora temi pristupa kritički, ali ne i toliko problemski. Navode kako su izvori vrlo šturi, ali da se može pretpostaviti kako je Tomislav bio prozvan kraljem, no ne i službeno okrunjen. Kao hrvatski vladar, ratovao je s Mađarima i Bugarima te ih porazio. S jedne strane, to je bila potvrda određene vojne snage i samostalnosti tadašnje države. S druge strane, stečen je međunarodni status i zadobivena pažnja bizantskog cara i rimskog pape. Pobjeda nad Bugarima značila je proširenje utjecaja na dalmatinske gradove uz suglasnost Bizanta te širenje sjeverne granice prema Mađarskoj. Ipak, navode kako određena neslaganja oko granica postoje posebno na sjeveru i istoku.³⁶

Wikipedija se ovom temom bavi u članku „Kralj Tomislav“. Prije svega, treba istaknuti da članak sadrži popis izvora i literature. Radi se o većem broju relevantnih izvora za kralja Tomislava te o stručnoj literaturi. U vezi s Tomislavovom krunidbom navodi da se „stručnjaci ne slažu je li okrunjen, ili se samo proglasio, ili ga papa spominje kao kralja iz nekog drugog razloga.“³⁷ Istaknuto je kako se kroz izvore Tomislav navodi kao kralj, ali da su postojali i drugi vladari s titulom „rex“, a da nisu imali priznati status kralja.³⁸ Stoga je zaključak kako ga je papa vjerojatno smatrao kraljem, a Bizant mu nije priznavao tu titulu.

Članak se bavio i pitanjem granica tadašnje hrvatske države. Iako je priložena karta koja prikazuje granice hrvatske države na sjeveru do Drave, istoku do Drine i jugu do neretvanskog prostora tekst je djelomično oprezniji. Za južnu granicu navode da je vjerojatno ispravno prikazana na karti jer je zahumski knez bio podložan Tomislavu, a nije nemoguće da je Paganija bila u sličnom položaju. Najveća je razlika što je u tekstu ipak oprezniji pristup pitanju sjeverne granice. Navodi se kako je Sisak vrlo vjerojatno bio dio tadašnje Hrvatske jer joj je crkveno pripadao, ali se ne spominju sjeverniji prostori prikazani na karti.³⁹

³⁵Budak 2003, 91; Budak i Raukar 2006, 120 i 121; Raukar 2007, 36 i 38; Birin 2015, 54.

³⁶Szabo 2012, 33 i 34; Goldstein 2013, 84. i 85.

³⁷„Kralj Tomislav“, https://hr.wikipedia.org/wiki/Kralj_Tomislav (pristup 7.2.2018.).

³⁸Kao primjer ističu bugarskog kana Borisa kojeg papa Ivan XIII. navodi kao „rex Vulgarorum“ iako je bio samo kan.

³⁹„Kralj Tomislav“, https://hr.wikipedia.org/wiki/Kralj_Tomislav (pristup 7.2.2018.).

S druge strane, navodi se kako je Tomislav imao dobre odnose s Bizantom zbog čega je dobio upravu nad Dalmacijom dok je sa sjevernim susjedima Mađarima bio u vojnom sukobu. Slično je bilo i s Bugarima koje je, prema članku, porazio i tako pomogao srpskom vladaru. Ta pobjeda bila je pokazatelj vojne snage Tomislavove Hrvatske koja je trebala biti potvrđena i citatom iz knjige bizantskog cara Konstantina VII. Porfirogeneta. Ipak poslije citata navedeno je kako je to brojka koju većina stručnjaka smatra pretjeranom.⁴⁰

Autori udžbenika nemaju prostora za dublju analizu vladavine kralja Tomislava stoga moraju dati jasan, a precizan prikaz primjeren dobi učenika. Pojedine razlike, bez obzira na suženi prostor, postoje. Udžbenik „Školske knjige“ navodi oskudnost izvora te upitnost njegovog postojanja i pripadnosti Trpimirovićima, dok se druga dva udžbenika time ne bave. Svi udžbenici navode kako ga papa Ivan X. naziva kraljem, ali „Meridijani“ i „Alfa“ problematiziraju izvor njegove kraljevske titule naglašavajući da ne postoje pouzdani podaci.⁴¹

Određene razlike mogu se vidjeti u interpretaciji granica tadašnje Hrvatske, posebno južne i sjeverne. „Alfa“ granicu na sjeveru postavlja na Dravi, navodeći da je Tomislav osvojio Donju Panoniju, a u južnom dijelu granica je vezana uz tadašnju provinciju Dalmaciju koju je prema njima Bizant dao Tomislavu na upravu. „Školska knjiga“ navodi kako je Tomislav ujedinio Posavsku i Primorsku Hrvatsku (Dalmaciju dobio na upravu od Bizanta). Unatoč razlici u pojmovima, granica je slično navedena kao i kod „Alfe“. „Meridijani“ kroz tekst ne navode upravu nad Dalmacijom, dok za sjeverni prostor navode kako je Sisak bio u sklopu tadašnje Hrvatske, bez dodatnog objašnjenja gdje je točno granica. S druge strane, kartografski prikaz iz tog udžbenika sjevernu granicu opet stavlja na Dravu dok su iz Hrvatske „isključeni“ pojedini dalmatinski gradovi poput Splita, Trogira i Zadra.⁴²

Vojnu snagu tadašnje Hrvatske, povezanu i s pobjedama nad Mađarima i Bugarima, navode svi autori udžbenika. „Meridijani“ i „Alfa“ navode i podatke o vojnoj snazi iz djela Konstantina VII. Porfirogeneta. Ocjena je kako se radi o pretjeranim podacima, ali uz različite dopune. „Alfa“ navodi kako je to dokaz vojne snage tadašnje vojske kralja Tomislava, dok „Meridijani“ napominju da se radi o opravdanju bizantskog cara zbog njihovog neuspješnog ratovanja s bugarskim vladarom.⁴³

⁴⁰ „Kralj Tomislav“, https://hr.wikipedia.org/wiki/Kralj_Tomislav (pristup 7.2.2018.)

⁴¹ Gračanin i dr. 2014., 47 i 48; Birin i Šarlija 2016 52 i 53; Detling i Samaržija 64 i 65.

⁴² Gračanin i dr. 2014., 47 i 48; Birin i Šarlija 2016 52 i 53; Detling i Samaržija 64 i 65.

⁴³ Gračanin i dr. 2014., 47 i 48; Birin i Šarlija 2016 52 i 53; Detling i Samaržija 64 i 65.

Autori stručne literature različito tumače Tomislavovu kraljevsku titulu. U prvoj navedenoj skupini uopće ne dovode u pitanje da je bio kralj, druga skupina smatra da su tek njegovi nasljednici nazivani kraljem dok treća skupina ističe kako su ga u nekim pismima nazivali kraljem, ali vjerojatno nije bio službeno okrunjen. Proučavani dijelovi wikipedijskog članka sumiraju sve što je napisano kod stručne literature, navode kako se mnogi ne slažu oko toga pa postoje različita tumačenja, ali da se u nekim dokumentima zaista koristi termin kralj što opet treba gledati s oprezom jer je, po autorima, bilo primjera u povijesti da se taj termin koristio za osobe koje se nisu smatrale kraljem u tadašnjem smislu riječi. Udžbenici također ističu kako se koristio taj termin, ali problematiziraju izvor te kraljevske časti. Osim prve skupine stručne literature, ostali prikazi su vrlo slični u tumačenju kraljevske titule Tomislava.

U vezi s međunarodnim statusom i položajem Tomislava i njegove Hrvatske, autori se slažu kako je Tomislav imao dobar međunarodni status. Potvrda za to bili su dobri odnosi s dva najvažnija međunarodna faktora u tadašnjoj Europi - rimski papa i bizantski car. S druge strane, sa susjednim Mađarima i Bugarima je ratovao. Zbog toga odnosi s njima nisu bili dobri, ali zbog uspjeha u tim bitkama njegov status je rastao. Iako svi autori ne navode sve pojedinosti, ne postoje velika neslaganja u ovom pitanju.

Zato su različita tumačenja po pitanju granica. Njegovo kraljevstvo "najviše su proširili" autori iz prve skupine stručne literature. Smatraju kako je Dalmacija bila dio Hrvatske (Bizant ju je predao), a sjeverna granica je išla do Drave. Druge dvije skupine smatraju kako je uprava nad Dalmacijom bila privremena i kako je ona i dalje bila dio Bizanta. Druga skupina smatra da je granica na sjeveru mogla ići puno dalje od Siska koji je bio dio njegovog kraljevstva. Treća skupina samo navodi da je sjeverna granica bila u odnosu na Mađare bez jasnog preciziranja. Wikipedijski članak prilaže kartu koja je najbližnja granicama kako ju je definirala prva skupina, ali u tekstu navode kako je sjeverna granica vjerojatno išla do Siska. Ne dovode u pitanje da je Dalmacija bila dio njegovog kraljevstva. Udžbenici "Alfa" i "Školska knjiga" granice postavljaju najbližnje prvoj skupini stručne literature. "Meridijani" u tekstu navode da je Sisak bio dio njegovog kraljevstva, a na karti granicu stavljaju na Dravu. Na istoj karti dalmatinski gradovi su van njegovog kraljevstva. U ovom dijelu prikazi se ipak razlikuju. Različite su intepretacije pitanja uprave i vladanja nad Dalmacijom te sjeverne granice.

Vojna snaga Tomislavovog kraljevstva analizira se kroz tekst Konstantina Porfirogeneta i ratove s Mađarima i Bugarima. Jedino prva skupina autora u stručnoj literaturi smatra točnim podatke o vojnoj snazi iz knjige bizantskog cara. Drugi autori smatraju da su vojni uspjesi u to

vrijeme potvrda snažne vojske, ali da su podaci iz navedene knjige vrlo nerealni. Vojne pobjede protiv Mađara i Bugara nitko od autora ne dovodi u pitanje. Iako su izvori za to razdoblje malobrojni, oni dostupni ukazuju na navedeno tumačenje.

Proučavani dijelovi wikipedijskog članka u ovom primjeru pokazali su se kao relativno pouzdan izvor informacija za učenike i laike. Autori su iznosili različite interpretacije uloge kralja Tomislava navodeći brojnu stručnu literaturu i različite izvore poput citata iz knjige bizantskog cara Konstantina VII. koji je bio Tomislavov suvremenik. Iako je temu zbog svoje kompleksnosti teško shvatiti uz pomoć kraćeg članka, nerearno je očekivati iščitavanje kompleksne stručne literature ako nekoga zanimaju osnovne karakteristike. U tom smislu, proučavani dijelovi wikipedijskog članka ispunjavaju određene kriterije pouzdanosti.

Gimnazijski udžbenici daju sličan prikaz. Osim u pitanju granica tadašnje države, udžbenici ne navode teze koje bi se mogle smatrati da formiraju snažnu nacionalno ideologiziranu sliku kralja Tomislava. U prilog tomu ide i problematiziranje nedostatka izvora ("Školska knjiga") i kraljevske titule ("Alfa" i "Meridijani"). Moglo bi se eventualno izdvojiti pitanje granica po kojem su „Alfa“ i „Školska knjiga“ najbližiji prvoj skupini autora.

3.2. Petar Zrinski i Fran Krsto Frankopan

Predstavnici hrvatskih velikaških obitelji iz ranog novog vijeka tradicionalno se promatraju zajedno zbog sudjelovanja u uroti protiv dvora te zajedničkog pogubljenja. Njima pripisivani značaj u borbi za hrvatsku samostalnost raste od 19. stoljeća pod utjecajem pravaške ideologije i starije historiografije. Do danas se iz Hrvatske hodočasti na mjesto njihovog pogubljenja svake godine krajem travnja te još uvijek nose snažnu simboliku boraca za samostalnost. Glavnina njihovog djelovanja kojim se bavi historiografija vezana je uz urotu protiv dvora, a koja je kasnije prikazivana kao urota za osamostaljenje Hrvatske. Zbog toga će se taj aspekt njihova djelovanja analizirati kroz stručnu literaturu, udžbenike i članak na Wikipediji. Posebno će se obraditi uzroci pobune, kontakti s predstavnicima drugih europskih država, podrška unutar Kraljevstva i nacionalni karakter cijelog događaja.

Stručna literatura uglavnom ne daje ocjenu koliko su Petar Zrinski i Fran Krsto Frankopan bili vođeni nacionalnim, a koliko svojim staleškim interesom nego opći pregled, svojevrsnu događajnicu s najvećim razlikama u opsegu i pripisivanju hrvatskog odnosno hrvatsko-ugarskog prefiksa ustanicima. Postoji suglasje da je urota planirana s ugarskim plemstvom, a

Petar Zrinski vodstvo preuzima od brata Nikole te mu se Fran Krsto Frankopan naknadno pridružuje. Pomoć je tražena od Francuza, ali oni su nakon početne prividne zainteresiranosti odustali nakon dogovora s Habsburgovcima oko španjolskog nasljeđa. Pregovori s Poljacima i Venecijom samo se navode bez detaljnije analize, osim što Budak te Kurelac i Ladić navode kako je Venecija odustala jer je bila preopterećena ratom s Osmanlijama. Uz to, Kurelac i Ladić navode kako je poljski kralj bio sklon Petru Zrinskom, ali je odustao od podrške zbog ženidbe sa sestrom kralja Leopolda. Također, urotnici nisu dobili podršku unutar Hrvatskog Kraljevstva.⁴⁴

Pregovori s Osmanlijama prošli su neuspješno, većina autora navodi kako je došlo do nesporazuma i kako su ustanici bili uvjereni da mogu pokrenuti ustanak jer imaju njihovu podršku dok Goldstein navodi da je urota samostalno organizirana nakon što ih je sultan odbio. Kurelac i Ladić naglašavaju kako je najvažniju ulogu u Osmanlijskom Carstvu u to vrijeme imao veliki vezir Ahmed Čuprilić koji nije bio sklon Petru Zrinskom, ali pred njegovim poslanikom nije to jasno iskazao zbog čega je došlo do nesporazuma. Uz to, Osmanlije su u to vrijeme ratovali s Mlečanima te nisu htjeli rat na dvije fronte.⁴⁵

Autori izdvajaju i neke navode i tumačenja koja drugi ne spominju. Tako Budak napominje kako su njihovi oduzeti posjedi i dalje ostali dio Hrvatskog Kraljevstva. Szabo i Labus ističu kako su Venecija i Sveta Stolica prosvjedovali kod habsburškog cara jer je samo Sabor mogao suditi Zrinskom i Frankopanu, ali i da bez obzira na slom otpora, Hrvatska nije bila slomljena te carev apsolutizam nije u njoj zavladao. Macan ističe kako su oni bili nositelji težnje za samostalnošću Hrvatske dok Pavličević piše kako nije bio samo otpor visokog plemstva vladaru nego i težnja za samostalnošću. Po njemu, hrvatsko plemstvo nije zastupalo isključivo svoje staleške interese nego su bili vođeni i protonacionalnim osjećajima. Kurelac i Ladić također smatraju kako je njihov otpor u osnovi bila težnja za samostalnošću i državnošću Hrvatske, a ne borba za položaje i vlastelinstva.⁴⁶

Wikipedija se ovom temom bavi u članku „Zrinsko-frankopanska urota“. Taj članak obuhvaća njihovo zajedničko djelovanje u borbi protiv vlasti te će se koristiti samo dijelovi koji se odnose na njih dvojicu, pitanje samostalnosti i njihovo simboličko značenje u kasnijim

⁴⁴ Kurelac i Ladić 2005, 136 i 137; Budak 2007, 29 i 30; Pavličević 2007, 193-196; Szabo i Labus 2012, 137-139; Goldstein 2013, 162; Macan i Holjevac 2013, 151 i 153.

⁴⁵ Kurelac i Ladić 2005, 138; Budak 2007, 30; Pavličević 2007, 194; Szabo i Labus 2012, 139; Goldstein 2013, 162; Macan i Holjevac 2013, 153.

⁴⁶ Kurelac i Ladić 2005, 142; Budak 2007, 31; Pavličević 2007, 198; Szabo i Labus 2012, 141 i 142; Macan i Holjevac 2013, 154.

razdobljima. Članak događaj opisuje kao pokret hrvatskog i ugarskog plemstva protiv pokušaja nametanja centralizma i apsolutizma od strane dvora. Nakon smrti Nikole Zrinskog, njegov brat Petar zajedno s Fran Krstom Frankopanom nastavlja „borbu za prava Hrvatske“. Povezuju se s ugarskim plemstvom i počinju razrađivati urotu. Navodi se kako su pokušali pregovarati s Osmanlijskim Carstvom, ali bez dubljeg ulaska u status Hrvatske ako pristane na tu suradnju. Sve to uskoro saznaje bečki dvor, uz napomenu da dvor nije mario „za prava hrvatskog naroda i potpisane obveze Pactom Conventom iz 1102. godine“. U kasnijem dijelu članka navodi se da je Družba „Braće Hrvatskog Zmaja“ 1907. pronašla posmrtnu ostatku „hrvatskih mučenika“, a oni su simbolično 30. travnja 1919. preneseni u Zagrebačku katedralu, točno na godišnjicu smrti.⁴⁷

Svi gimnazijski udžbenici navode kako je urota planirana s ugarskim plemstvom te da je pomoć tražena od Francuza, Venecije, Poljaka i na kraju od Osmanlija. Razlikuju se po opisu suradnje s Osmanlijama jer „Meridijani“ ne ulaze previše u to pitanje za razliku od ostala dva udžbenika. „Školska knjiga“ navodi kako im je ponuđeno vrhovništvo nad Hrvatskom i plaćanje godišnjeg danka u zamjenu za nasljednu vlast Zrinskih. „Alfa“ navodi kako je Petar Zrinski trebao zavladatai Hrvatskom i Ugarskom kao sultanov vazal te bi plaćao godišnji danak dok bi Hrvatsku i Ugarsku štitila turska vojska te bi imali pravo na slobodu vjeroispovijesti.⁴⁸

Svaki od udžbenika ima i posebnost koju je isticao za razliku od ostalih. Tako „Školska knjiga“ ističe kako se plemstvo poziva na obaveze preuzete 1527. godine te da je otpor dijelom došao zbog pokušaja germanizacije. Pojedine važne društvene ličnosti tog doba poput Juraja Rattkaya i Ivana Lučića pokušavali su svojim djelima i kartama buditi nacionalnu svijest kod hrvatskog plemstva. Također, kao i na članku s Wikipedije, navodi se premještanje posmrtnih ostataka u Hrvatsku, ali bez dodatnih atributa poput „hrvatski mučenici“.⁴⁹ „Meridijani“ analiziraju neuspješan pokušaj širenje otpora po Hrvatskom Kraljevstvu te nezakonitost pogubljenja jer su Ugarska i Hrvatska imali dovoljnu razinu samostalnosti u toj zajednici da im je jedino Ugarski sabor mogao suditi.⁵⁰ „Alfa“ donosi najdetaljniji opis s čestim dodacima nacionalnog predznaka. Navode kako je ranije potpisani mir slomio nade o oslobođenju hrvatskih i ugarskih zemalja. Pokretanje oružanog ustanka predvođenog Fran Krstom Frankopanom opisuju kao „ustanak koji je trebao dovesti do osamostaljenja

⁴⁷ „Zrinsko-frankopanska urota“ https://hr.wikipedia.org/wiki/Zrinsko-frankopanska_urota (preuzeto 12.2.2018.).

⁴⁸ Gračanin i dr. 2014., 198; Birin i Šarlija 2016, 208; Detling i Samaržija 2016, 205.

⁴⁹ Detling i Samaržija 2016, 205 i 206.

⁵⁰ Gračanin i dr. 2014, 198 i 199.

Hrvatske“. Među optužbama zbog kojih su osuđeni na smrt navode veleizdaju, uvredu carskog veličanstva i pokušaj osamostaljenja Hrvatske. Posljedice su bile velike jer je Hrvatska ostala bez društvene snage koja je trebala predvoditi industrijalizaciju i nacionalnu integraciju države.⁵¹

Svi autori se slažu kako je urota planirana zajednički s ugarskim plemstvom. Suradnja se pokušala uspostaviti s mnogim europskim državama. Iako ne donose svi podjednako detaljni opis događaja, autori se slažu kako je određeni pokušaj suradnje s Francuskom, Venecijom i Poljskom postojao, ali da su svi tu pomoć na kraju uskratili zbog svojih političkih interesa u tom trenutku.

Pregovore s Osmanlijama većina autora smatra neuspješnima zbog nesporazuma. Navode kako je poruka krivo shvaćena ili da je naknadno mijenjana. S druge strane, Goldstein navodi kako su Osmanlije odbile tu ponudu te su krenuli samostalno u akciju. Autori se slažu da je podrška unutar Hrvatskog Kraljevstva izostala.

Ipak, razlikuju se u ocjeni nacionalnih pobuda pobune predvođene Petrom Zrinskim i Fran Krstom Frankopanom. Dodatnu "nacionalnu auru" dobili su od Macana, Pavličevića, Kurleca i Ladića⁵², wikipedijskog članka i autora udžbenika "Alfa". Oni svi smatraju kako su Zrinski i Frankopan imali želju stvaranja hrvatske države i to ne zbog vlastitih interesa nego zbog nacionalnih osjećaja. S druge strane, treba naglasiti da nijedan prikaz ne govori izravno o tome da su bili vođeni, prije svega, vlastitima staleškim interesima.

Wikipedijski članak donosi brojne podatke koji su u skladu s udžbenicima i stručnom literaturom, ali se razlikuje u interpretaciji njihovih stavova i ciljeva. Postoji mogućnost da bi laici čitajući taj članak stekli dojam veće nacionalne pobude u djelovanju Petra Zrinskog i Fran Krsto Frankopana nego što bi dobili čitajući novija djela stručne literature.

"Meridijani" i "Školska knjiga" u svom su prikazu vrlo slični dijelu stručne literature koja ne pridaje tolika nacionalna obilježja Zrinskom i Frankopanu. "Alfa" daje konkretniju ocjenu njihovih likova te ih opisuje kao borce za samostalnost Hrvatske i intelektualnu elitu koja je trebala predvoditi te ideje u idućem periodu što jasno ukazuje na davanje nacionalnog predznaka događaju i njegovim protagonistima.

⁵¹ Birin i Šarlija 2016, 208 i 209.

⁵² Sve tri knjige spadaju u starija djela stručne literature koja se proučava kroz ovaj rad.

3.3. Ban Josip Jelačić

Josip Jelačić svoj status nacionalnog junaka, pa vezano s tim najvažnijeg i najfrekventnijeg trga u glavnom gradu države, najviše je zaslužio vojnim uspjesima u ratovima s Mađarima 1848. godine. Iako u političkom smislu svog vremena predstavlja suprotnost od onog što je u isto vrijeme zagovarao „otac domovine“ Ante Starčević, u kolektivnom sjećanju i dalje ima status važne i pozitivne ličnosti iz nacionalne povijesti. Analizirat će se kroz razdoblje revolucije u Monarhiji 1848/49. te djelovanje nakon tog perioda.

Knjige iz odabrane stručne literature donose vrlo detaljan prikaz Jelačićeva djelovanja, posebice 1848. godine, a razlike su uglavnom u načinu karakteriziranja njegove uloge kao nacionalno svjesnog bana. Jelačićev značaj je u tome što postaje hrvatski ban koji raskida odnose s Mađarima te prvi nakon više stoljeća objedinjuje većinu hrvatskih zemalja pod svojom vlašću. Složni su autori da je njegova vlast u većem dijelu formalna, ali ipak simbolički jaka. Uz to, u njegovo vrijeme osnovana je prva hrvatska vlada i prvi zastupnički sabor.⁵³ Svi autori se slažu kako je oktobrirani ustav 1849. priznao odvojenost od Ugarske, ali ne i jedinstvo hrvatskih zemalja te donose jedinstvenu ocjenu da je bio loš u tom trenutku za Hrvatsku. Razlike su u tumačenju uloge Jelačića jer Labus i Szabo te Pavličević smatraju da je pristanak na taj ustav došao pod prijetnjom iz Beča, Goldstein i Macan samo napominju kako je Jelačić na kraju pristao na ustav dok u djelu „Temelji moderne Hrvatske“ piše da „po nekim oskudnim podacima“ Jelačić nije bio protiv oktobiranog ustava, ali je bio zauzet vojnim akcijama. Tek je u ljeto 1849. zloupotrebljavajući diktatorske ovlasti dobivene od Sabora ranije, naredio među ostalim i da se prihvati oktobrirani ustav.⁵⁴

Autori donose i različite pojedinosti i opise koji se ne javljaju u drugim knjigama. U djelu „Temelji moderne Hrvatske“ napominje se kako je Ugarsko Ministarsko Vijeće u kolovozu 1848. pod prijetnjom mobilizacije vojske u Hrvatskoj pristalo ponuditi autonomiju Hrvatskoj, dok je Kossuth bio spreman prepustiti čak i Slavoniju. Ipak ta vijest nije stigla na vrijeme te je već došla zapovijed iz Beča da se napadne Mađare.⁵⁵ Macan opisuje Jelačića kao „narodno svjesnog bana“ te kako u rat kreće u borbu za samostalnost Hrvatske i kako bi obranio svoj narod, a ne borio se za cara. Pavličević donosi sličan sud o njemu opisujući ga kao borca za

⁵³ Perić 2005, 395-397; Szabo 2005, 421; Pavličević 2007, 259, 262 i 263; Szabo i Labus 2012, 190, 191 i 195-197; Goldstein 2013, 204 i 205; Macan 2013, 203; Dobrovšak 2016, 43-45; Markus 2016, 7, 9.

⁵⁴ Pavličević 2007, 265; Szabo i Labus 2012, 198; Goldstein 2013, 206 i 209; Macan 2013, 207; Markus 2016, 10 i 11.

⁵⁵ Markus 2016, 10 i 11.

samostalnost i državnost Hrvatske. Labus i Szabo ističu da je Jelačić zaslužan što je Hrvatska u tom trenutku barem nakratko bila ujedinjena i neovisna koliko je to bilo moguće u tom trenutku. Szabo navodi kako se od Jelačića očekivala slijepa poslušnost, što je on odbijao, posebno u pitanjima korištenja njemačkog jezika kao službenog.⁵⁶

Promjenu hrvatske trobojnice i postavljanje habsburške zastave autori tumače njegovom pogrešnom procjenom da će mu se priključiti i drugi nemađarski narodi Monarhije.⁵⁷ Pojedini autori ističu da je Jelačić nastavio borbu za prava Hrvata i nakon 1849. zalaganjem za hrvatsko kazalište, protivljenjem germanizaciji, odvajanjem Zagrebačke biskupije od ugarskog episkoptata dizanjem na rang nadbiskupije i sl.⁵⁸

U Wikipediji se tema obrađuje u članku „Josip Jelačić“. Autori članka koristili su uglavnom poveznice s interneta za izradu članka. Navodi se kako je Jelačić od svog školovanja u mladosti i uspona kroz državne službe služio carstvu, ali prije svega i svom hrvatskom narodu. U travnju 1848. godine postaje hrvatski ban te dva mjeseca kasnije predaje caru zahtjev Hrvatskog sabora o ravnopravnom uređenju države te obnovom banske časti od Drave do mora. To uskoro eskalira prijetnjom Mađarske i najavom rata. To, prema članku, dovodi do protuodgovora te „u Hrvatskom saboru 4. srpnja 1848. godine ban Jelačić dobiva novac i dragocjenosti prisutnih, i kasnije drugih domoljuba, za opremanje vojske za otpor mađarskoj provali.“⁵⁹ Car je još u lipnju smijenio Jelačića s mjesta bana, ali to je već u rujnu opozvao te ga je u listopadu postavio za vrhovnog zapovjednika sve carsko-kraljevske vojske u Ugarskoj. Nakon gušenja ustanka u Ugarskoj i Beču, car „imenuje bana Jelačića 2. prosinca 1848. godine gubernatorom Rijeke s pripadajućom zemljom, te civilnim i vojnim gubernatorom Dalmacije čime se većina hrvatskih povijesnih i etničkih područja ujedinjuje pod upravom jedne osobe, bana Jelačića.“ Kasnije nastavlja svoje napore te se Međimurje priključuje Hrvatskoj 1849. U vrijeme njegovog banovanja hrvatski postaje službeni jezik, ali njemački se koristio u dopisivanju sa središnjim organima. Na kraju se ističe i njegov doprinos u stvaranju prvog narodnog kazališta koje je trebalo poslužiti za razvitak nacionalne književnosti, borbi za hrvatski jezik (dopis ministru pravde 1853.), kako se oštro protivio zabrani hrvatske trobojnice i korištenju crveno-bijele zastave za Kraljevinu Hrvatsku odnosno plavo-bijele za Kraljevinu Slavoniju. Također i da je njegovim nastojanjem Zagrebačka biskupija 1852. postala nadbiskupija čime je Crkva u Hrvata postala neovisna o

⁵⁶ Szabo 2005, 422; Pavličević 2007, 263; Szabo i Labus 2012, 187; Macan 2013, 203 i 204.

⁵⁷ Pavličević 2007, 263; Šokčević 2016, 581.

⁵⁸ Szabo i Labus 2012, 200-202.; Goldstein 2013, 204.

⁵⁹ „Josip Jelačić“ https://hr.wikipedia.org/wiki/Josip_Jelačić (pristup 12.2.2018.).

Ugarskoj te kako je pridonio gospodarskom povezivanju hrvatskih zemalja i osnovao Hrvatsko-slavonsko gospodarsko društvo.⁶⁰

Udžbenici bana Jelačića uglavnom promatraju kroz događanja 1848. i 1849. godine što je i razdoblje koje donosi najviše analize Jelačića po pitanju hrvatske samostalnosti. Uz to, prikazi su vrlo slični onima u stručnoj literaturi, ali bez toliko dubokog ulaska u temu. Prema hrvatskoj verziji zahtijevanja naroda iz ožujka 1848. dvije su ključne točke važne za promatranje – zahtjev da se Jelačić proglasi hrvatskim banom te da se redefinira državnopravni položaj Hrvatske kao jedinstvene jedinice unutar Monarhije. Kasnije udžbenici navode da je u vrijeme njegovog banovanja osnovana prva hrvatska vlada te prvi zastupnički/narodni sabor. U travnju su prekinuti svi državnopravni odnosi s Mađarima zbog njihovog nepriznavanja drugim narodima prava koja su tražili za sebe. Uz titulu bana postao je zapovjednik Hrvatsko-slavonske krajine i tako objedinjuje vojnu i civilnu vlast. Jelačić je na kraju vojno porazio Mađare te je postao gubernator Rijeke, namjesnik Dalmacije, carski general u Vojnoj krajini te je Međimurje također pripojeno pa je, izuzevši Istru, većina hrvatskih zemalja bila ujedinjena. Autori udžbenika se slažu kako se radilo o privremenom ili prividnom ujedinjenju što najbolje pokazuje oktroirani ustav proglašen iduće godine. Njime je, slažu se autori, Jelačić izigran iako je svojevrijem pristao na njega.⁶¹ Postoje i neke, za temu, bitnije pojedinosti koje su udžbenici izdvajali. „Školska knjiga“ navodi kako je Jelačić do Drave nosio trobojnicu, a nakon Drave zastavu Habsburgovaca što su mu zamjerali u narodnoj stranci. „Alfa“ piše za Jelačića da je „u narodu bio štovan kao iskreni domoljub“ u kontekstu njegova proglašenja za bana, što je izraz koji se ne koristi za Jelačića u drugim udžbenicima. „Meridijani“ ističu da je bio smijenjen s banske časti, ali da je to uskoro povučeno te da je Jelačić morao raditi na učvršćivanju hrvatskog narodnog duha po Slavoniji zbog snažne mađarske promidžbe i jakog utjecaja mađarona.⁶² Iako su podatci i interpretacije u svim udžbenicima vodile prema tomu da je uz istinske nacionalne osjećaje Jelačić prije svega bio poslušni carev vojnik, nijedan autor to nije napisao.

Lik i djelo bana Josipa Jelačića izaziva konfuziju uspoređujući različite prikaze. Većina autora Wikipedije, udžbenika i stručne literature slaže se kako je Josip Jelačić pridonio pitanju hrvatske samostalnosti te da je važan za mnoge procese koji se javljaju prvi put ili prvi put nakon više stoljeća. S druge strane, najveća razlika dolazi u opisu bana Jelačića kao

⁶⁰ „Josip Jelačić“ https://hr.wikipedia.org/wiki/Josip_Jelačić (pristup 12.2.2018.).

⁶¹ Holjevac i Petrić 2014, 96-101; Dukić i dr. 2016, 125, 128, 130 i 131; Bekavac i Skenderović 2016, 142-146 i 148.

⁶² Holjevac i Petrić 2014, 98 i 99; Dukić i dr. 2016, 131; Bekavac i Skenderović 2016, 144.

nacionalnog junaka kojemu je hrvatski narod i država bila ispred ostalih principa ili kao važnu osobu koja je među ostalim imala razvijene i određene nacionalne osjećaje. Dok bi „Alfu“ i djelo Szabo i Labusa teško svrstali u te kategorije s mnogim argumentima za jednu i drugu skupine ostali osjetno naginju na svoju stranu. Prvoj skupini bi pripadali proučavani dijelovi wikipedijskog članka te djela Pavličevića i Macana koji Jelačića proglašavaju borcem za hrvatsku samostalnost koristeći baš termine „hrvatska“, „hrvatski domoljub“ i „samostalnost“. Ostali bi pripadali drugoj skupini koja naglašava kako je Jelačić osjećao pripadnost svome narodu ne prikazujući ga kao borca za neovisnu Hrvatsku nego za određenu nacionalnu posebnost. Uz to, smatraju da je jak utjecaj na njega imala vojnička služba i odanost nadređenima.

Proučavani dijelovi wikipedijskog članka donose brojne važne podatke iz njegova života te tako daje široku i detaljnu sliku o njemu. S druge strane, problem se javlja kod njegove interpretacije. Ona vrlo lako može, posebno kod učenika i laika, stvoriti pogrešnu sliku o njegovim političkim idejama prikazujući ga kao borca za samostalnu Hrvatsku u modernom smislu odnosno da se zalagao za ideju potpuno samostalne hrvatske države. Članak o banu Josipu Jelačiću ima prostor za nadopune i izmjene kako bi dao još kvalitetniju sliku o njegovom djelovanju.

Gimnazijski udžbenici daju određene nacionalne konotacije banu Jelačiću prikazujući ga kao osobu koja se osjećala kao domoljub. S obzirom da je djelovao u vrijeme narodnog preporoda i da je bio sklon tim idejama ne može se reći da one idu u svrhu nacionalnog ideologiziranja Jelačića. Navode najrelevantnije crte iz njegovog života s ponekim razlikama u faktografiji koju navode, ali s vrlo sličnom poantom. Navedeno je ranije kako udžbenik „Alfa“ ima elemente obje skupine autora kako su podijeljeni u ovom potpoglavlju pa možemo reći da se donekle razlikuje od druga dva udžbenika.

3.4. Ante Starčević

Naziv „otac domovine“ koji se pripisuje Anti Starčeviću sam je po sebi dovoljan pokazatelj njegove važnosti po pitanju hrvatske samostalnosti. Iako u vrijeme svog života nije uspio proširiti svoje ideje i postati značajan politički faktor, njegov pokret prvi se izravno zalagao za samostalnost u modernoj hrvatskoj povijesti te je tako postao začetnik ideje koju će s vremenom prihvaćati sve širi slojevi društva. Proučavat će se kroz odnos prema

Habsburgovcima, odnos prema drugim narodima, pojedinim filozofskim stajalištima povezanim s pitanjem samostalnosti te odnosom prema Katoličkoj crkvi.

Odabrana stručna literatura uglavnom se razlikuje po širini i dubini analize njegove politike, a manje u interpretaciji. Najveća razlika proizlazi u odabiru riječi u jednoj sintagmi. Naime, Macan u svom djelu ističe da je „Starčević rano postao svjestan kako je nužna obnova nacionalne svijesti, kako je potrebno preporodom obuhvatiti sve Hrvate, a hrvatske zemlje sjediniti.“⁶³ Sintagma „obnova nacionalne svijesti“ koristi se samo u toj knjizi dok se u ostalim knjigama uglavnom ne bave pitanjem „stvaranja“ ili „obnove“ nacionalne svijesti.

Kao glavne značajke njegove politike u većini literature ističe se ideja o samostalnosti Hrvatske, borba protiv Austrije odnosno Habsburgovaca kao neprijatelja hrvatskog naroda, negativan odnos prema Srbima te pojam slavoserbi.⁶⁴ Veliki prostor u knjizi "Temelji moderne Hrvatske" posvećen je i detaljnoj analizi ideja Ante Starčevića o muslimanima u Bosni koje je smatrao islamiziranim Hrvatima. Suprotno prevladavajućem otporu zbog stoljetnih borbi s Osmanlijama, Starčević je htio približiti islamizirano slavensko stanovništvo idejama hrvatstva i samostalne države u koju bi ušla Bosna i Hercegovina.⁶⁵

Macan govori o slobodi kao njegovom temeljnom uvjerenju te ideji Hrvatske kao građanske države. Starčevića opisuje kao velikog borca za samostalnost Hrvatske, ali i velikog protivnika da do toga dođe revolucionarnim putem.⁶⁶ Grupa autora u izdanju „Temelji moderne Hrvatske“ opisuju Starčevića kao „filozofa-proroka“ čije su ideje bili nerealne i neutemeljene s obzirom na status Hrvatske u tom vremenu, zajednici i prostoru. Napominju kako je Starčević pitanje samostalnosti smatrao etičkim pitanjem te je nemoralnim proglašavao protivnike te ideje, a temelj takvog uvjerenja imao je u liberalizmu i Francuskoj revoluciji. Kao nacionalne heroje isticao je protivnike habsburške dinastije (Fran Krsto Frankopan i Petar Zrinski) dok je kao negativan primjer isticao Hrvate koji su im pomagali (Nikola Šubić Zrinski i Josip Jelačić).⁶⁷

Wikipedija se ovom temom bavi u članku „Ante Starčević“. Kao literatura i izvori koriste se historiografska literatura (od autora se ističe Mirjana Gross s nekoliko knjiga) te Starčevićeva

⁶³ Macan 2013, 215.

⁶⁴ Szabo 2005, 535; Pavličević 2007, 269; Szabo i Labus 2012, 207; Goldstein 2013, 212 i 213; Macan 2013, 215; Hasanbegović 2016, 702; Markus 2016, 14; Šokčević 2016, 588 i 590. Kovanica "slavoserbi" označuje dvostrukog roba – tjelesnog i duševnog.

⁶⁵ Cipek i Švoger 2016, 183; Hasanbegović 2016, 698-700; Markus 2016, 17; Šokčević 2016, 594.

⁶⁶ Macan 2013, 213 i 215.

⁶⁷ Osim u navedenoj knjizi dio s nacionalnim herojima i „slugama tuđinaca“ nalazi se u još jednoj odabranoj stručnoj literaturi. Vidi Goldstein 2013, 212.

djela, govori i citati. Ističe se kako je naziv „otac domovine“ dobio još za života. Njegova politička ideologija koja se profilira kroz 1850-e ima nekoliko značajki. Prije svega, bio je najgorljiviji zagovornik hrvatske samostalnosti u Saboru. Smatrao je nužnim oslobođenje od „austrijskog sužanjstva“ za prosperitet Hrvata i hrvatstva. Najveće je neprijatelje vidio u habsburškoj dinastiji. Zbog toga je nacionalnu simboliku odnosno nacionalne junake kroz povijest tražio u Hrvatima protivnicima dinastije. Posebno je važna njegova uloga u kultu Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana kao boraca za hrvatsku slobodu.

U članku se navodi i pojam slavoserba za kojeg se ističe da ga je Starčević koristio za ljude anacionalnih uvjerenja i destruktivnog djelovanja na svaku društvenu zajednicu. Osim samostalnosti Hrvatske, zalagao se i za njezino proširenje. Uz stanovnike povijesnih hrvatskih zemlja kao Hrvate označavao je Slovence („planinski Hrvati) i muslimane iz Bosne za koje je smatrao da su najčišći i najnepokvareniji Hrvati jer nisu živjeli pod vlašću Habsburgovaca. Kao velike protivnike napretka Hrvatske vidio je klerikalce. U tom dijelu autori članka na Wikipediji polemiziraju s njegovim stavovima. Navode kako je izvor njegovog antiklerikalnog ustrojenja privrženost idejama francuskih pisaca liberalne provenijencije te kako je netočan argument o negativnom utjecaju Crkve na kulturno stanje u Hrvatskoj. Kao primjeri se navode važni pozitivni utjecaji Dobrile, Strossmayera i Stadlera. S druge strane, ostale njegove argumente poput onog da je kler služio interesima moćnijeg naroda te nije dovoljno učinio po pitanju obrazovanja ljudi navode bez dodatnog pojašnjenja.⁶⁸

Gimnazijski udžbenici također daju kratki opis Starčevića kroz govor u saboru 1861. te analizu njegove političke stranke. Najviše se razlikuju po odabiru relevantnih pojedinosti iz njegove političke misli. Kao glavnu crtu ističu ideju o hrvatskoj nezavisnosti uz eventualnu personalnu uniju s Austrijom i Mađarskom te animozitet prema Habsburgovcima.⁶⁹ „Školska knjiga“ i „Meridijani“ ističu njegovu polemiku s Karadžićem gdje staje u obranu hrvatskog jezika negirajući postojanje srpskog. „Školska knjiga“ napominje kako se protivio projugoslavenskoj politici narodnjaka te djelovanju katoličkog klera koje je smatrao velikim krivcima za ekonomsku i kulturnu zaostalost Hrvata zbog „služenja tuđincima“. „Meridijani“ i „Alfa“ navode kako je smatrao da je dokaz samostalnosti Hrvatske i dobrovoljnog ulaska u personalnu uniju s Habsburgovcima sabor u Cetingradu 1527.⁷⁰ Prikaz Ante Starčevića u tri

⁶⁸ „Ante Starčević“, https://hr.wikipedia.org/wiki/Ante_Star%C4%8Devi%C4%87 (pristup 10.2.2018.).

⁶⁹ Holjevac i Petrić 2014, 147; Alfirević Talargić i dr. 2015, 203; Bekavac i Skenderović 2016, 196.

⁷⁰ Holjevac i Petrić 2014, 143, 147 i 152; Alfirević Talargić i dr. 2015, 203 i 206; Bekavac i Skenderović 2016, 200.

gimnazijska udžbenika vrlo je sličan. Događaji koji su navedeni u dva ili tri udžbenika ne razlikuju se previše u interpretaciji.

Iako je Starčević pogodna ličnost za širenje nacionalnih ideja kroz historiografiju analizirani slučaj pokazuje da se to ne događa u proučavanim primjerima. Osim činjeničnih stvari da je zaista prva poznatija ličnost koja se zalagala za samostalnost Hrvatske, ne postoje veliki hvalospjevi i veličanje Starčevića kao „oca domovine“. Wikipedija, udžbenici i stručna literatura daju vrlo slične interpretacije bez velikih neslaganja koja bi mogla zbuniti eventualnog čitatelja. Kao što je više puta napomenuto, razlika ponajviše dolazi u dubini i širini analiziranja teme. Udžbenici i Wikipedija zbog ograničenog prostora ne ulaze preduboko u temu, a sasvim razumljivo najviše prostora posvećeno je u knjizi „Temelji moderne Hrvatske“ Interpretacija autora wikipedijskog članka slaže se u osnovnim crtama sa stručnom literaturom pa se može zaključiti da daje zadovoljavajući prikaz za učenike i laike. Ne postoje sporne teze koje bi mogle navesti neupućene čitatelje na stvaranje netočne slike o Anti Starčeviću. Posebno se ističe kako su autori članka nastojali opovrgnuti pojedine antiklerikalne teze Ante Starčevića što se nije javljalo u dosad promatranim temama.

Autori gimnazijskih udžbenika imaju vrlo ograničen prostor za opisivanje Ante Starčevića te ga nisu koristili za stvaranje nacionalno ideologizirane slike. Uglavnom su se ograničili na iskazivanje njegovih glavnih političkih ideja i principa te ulogu u pojedinim događajima tog vremena. Djelovanje Ante Starčevića u osnovi nudi mnoge mogućnosti nacionalne ideologizacije, ali proučavani udžbenici nisu išli u tom smjeru. Moglo bi se reći da učenici dobivaju zadovoljavajući broj informacija kako bi mogli formirati određenu sliku o njemu.

3.5. Stjepan Radić

Političar koji je obilježio hrvatsku povijest u godinama nakon Prvog svjetskog rata. Predstavlja najutjecajnijeg političara u vrijeme snažnog širenja nacionalne svijesti na veći dio stanovništva. Kao predstavnik najbrojnijeg dijela društva, seljaka, ima velike zasluge u konstrukciji njihovog nacionalnog identiteta. Zbog smrti nakon atentata u Beogradskoj skupštini dobiva dodatnu auru mučenika za hrvatski narod. Prikaz Stjepana Radića kroz proučavane izvore organiziran je kronološki pa će tako biti i analizirano uz izdvajanje pojedinih razlika i specifičnosti na kraju - fokusne točke su predratno djelovanje, uloga u ujedinjenju 1918. te djelovanje na čelu svoje stranke od 1918. do smrti.

Stručna literatura najveći prostor ostavlja za analizu Radićeva djelovanja nakon Prvog svjetskog rata. Interpretacija njegovih ideja, djelovanja i uloge za hrvatsku samostalnost vrlo je slična u svim promatranim historiografskim djelima. O razdoblju prije i u vrijeme Prvog svjetskog rata navode se njegove protumađarske demonstracije 1895. te njegovo zagovaranje austroslavizma, odnosno promjena paradigme krajem rata kada se zalaže za jugoslavizam s očuvanjem hrvatske državnosti. Macan najdetaljnije ulazi u analizu njegovog austroslavizma i jugoslavizma. Napominje kako je rastao uz utjecaj pravaša i narodnjaka te se borio za pravo Hrvatske na državnost te za hrvatski jezik. U prvo vrijeme vidio je Hrvatsku kao jednu od pet jedinica Austro-Ugarske Monarhije koja bi sa svojim državnim pravom okupljala sve južnoslavenske prostore u zemlji. Kasnije je vidio Hrvatsku unutar Jugoslavije, ali zajedno sa Srbima i Bugarima i to s jednakim pravom. Smatrao je da Hrvatska može u Jugoslaviju samo uz očuvanje svoje državnosti.⁷¹ Autori su složni u interpretacijama ostatka njegova djelovanja s razlikama u pojedinostima koje su neki autori istaknuli. Tako svi govore kako se Radić zalagao za uvjetno sjedinjenje sa Srbijom u studenom 1918. i to na republičkom uređenju. Kroz izbore je dobivao sve veću podršku te njegova stranka s vremenom postaje simbol nacionalnog otpora po svim dijelovima tadašnje Hrvatske i Hrvatima naseljenim prostorima Bosne i Hercegovine. Godine 1921. donesen je Vidovdanski ustav koji je ozakonio centralizam i monarhizam. Prvi pokušaji udruživanja s hrvatskim strankama (Hrvatski blok) i strankama iz drugih jugoslavenskih država (Federalistički blok) u borbi za hrvatska državna prava nisu urodili plodom. Za nacionalne interese i poboljšanje statusa Hrvata pokušao se boriti svojim odlaskom i lobiranjem u zapadnim zemljama, a nakon neuspješnog pokušaja učlanjuje stranku u Seljačku internacionalu. Zbog toga dolazi u probleme unutar Jugoslavije te zbog velikih progona priznaje Vidovdanski ustav, Monarhije i dinastije Karađorđevića, smatrajući da će na taj način izboriti određena prava. Nakon što je vidio da se odnosi ne mijenjaju vraća se staroj politici te u koaliciji s Pribićevićevim Demokratima, najsnažnijim predstavnicima Srba u Hrvatskoj, nastavlja s kritikom režima. Godinu dana kasnije, u lipnju 1928., na njega i još nekoliko zastupnika njegove stranke izvršen je atentat u Narodnoj Skupštini. Preminuo je početkom kolovoza iste godine od posljedica atentata. Njegov pogreb ima veliku važnost po pitanju hrvatske samostalnosti jer je velik broj ljudi na pogrebu bio pokazatelj njegovog značaja kao vođe nacionalnog pokreta. Mirošević govori o 100 tisuća

⁷¹ Matković 2003, 49; Goldstein 2008, 29; Szabo i Labus 2012, 244 i 245; Goldstein 2013, 247; Macan i Holjevac 2013; 233, 276 i 282.

ljudi, a Goldstein 150 tisuća ljudi koji su sudjelovali u pogrebnoj povorci.⁷² Također pojedini autori izdvajaju neke dijelove kojima se drugi nisu bavili. Tako Goldstein u svojim djelima jedini spominje Ustav neutralne seljačke republike, te navodi da su bili za konfederaciju po republičkom uređenju, ali da su bili spremni pristati i na konfederaciju i monarhističko uređenje. Goldstein tvrdi da je jedan od uzroka sporijeg dobivanja podrške u Dalmaciji njegova izjava da se tamo narod plaši navodnom talijanskom opasnošću što opisuje kao da je zvučalo „maćehinski beščutno“. Matković ističe kako su pripadnici Radićeve stranke i pravaši jedini u Hrvatskoj od početka (prosina 1918.) otvoreno kritizirali bezuvjetno ujedinjenje. Pavličević naziva Radića „neokrunjenim kraljem Hrvata“ te njegov sprovod opisuje kao vjerojatno najveći u povijesti Hrvata.⁷³

Wikipedija se bavi temom u članku „Stjepan Radić“. Kao „izvori“ prema kojima je članak pisan navedene su čak 83 knjige (mnoge od njih su stručne literature relevantnih povjesničara), novinski članci te internetske poveznice. Navodi se kako svoju političku djelatnost započinje borbom protiv mađarizacije, ali svoj politički uspon započinje krajem Prvog svjetskog rata. Tada u svojim govorima zagovara očuvanje hrvatske države i opreznost u pregovorima za stvaranje nove zajednice. Radić je, obraćajući se Mirovnoj konferenciji u Parizu svojim Memorandumom, tražio pravo naroda na samoodređenje i svojevolan ulazak u federativnu zajednicu sa Srbijom i Crnom Gorom na načelima republikanizma. Nakon što je njegova stranka zabranjena zbog ulaska u Seljačku internacionalu 1924., iduće godine pristaje priznati monarhiju i centralistički Vidovdanski ustav te ulazi u Vladu. Već dvije godine kasnije opet izlazi iz Vlade, odlazi u oporbu i nastavlja s borbom protiv velikosrpske hegemonije. Radić je 1928. teško ranjen u atentatu u Skupštini, a u članku se ne navode razlozi. Umro je od posljedica ranjavanja u kolovozu 1928. te mu je na pokop došlo oko 150 tisuća građana i seljaka iz svih krajeva Hrvatske što bio pokazatelj njegovog značaja za hrvatski narod.⁷⁴

Udžbenici obrađuju Stjepana Radića u 3. i 4. razredu gimnazije. U kontekstu ove teme, vezano za treći razred, važno je napomenuti kako se navodi da je Radić još kao student počeo s borbama protiv gušenja nacionalnih osjećaja i jezika. Tako je 1895. spalio mađarsku zastavu

⁷² Matković 2003, 54, 107, 108, 154-162, 166 i 170; Mirošević 2007, 27-36, 38 i 39; Pavličević 2007, 317, 347, 349-351 i 357; Perić 2007, 8; Goldstein 2008, 74, 76-78 i 86-89; Szabo i Labus 2012, 254 i 260-262; Goldstein 2013, 263, 273, 274, 276-278; Macan i Holjevac 2013, 283-288.

⁷³ Matković 2003, 84 i 85; Pavličević 2007, 361; Goldstein 2008, 47 i 73; Goldstein 2013, 274.

⁷⁴ „Stjepan Radić“ https://hr.wikipedia.org/wiki/Stjepan_Radi%C4%87 (pristup 13.2.2018.).

u znak prosvjeda zbog mađarizacije zemlje.⁷⁵ U udžbenicima 4. razreda gimnazije prikazano je političko djelovanje Stjepana Radića i njegove stranke od 1918. do 1928. Ne postoje velike razlike u širini, dubini i interpretaciji ove teme. Svi navode unutar glavnog teksta ili u povijesnim izvorima njegov govor iz studenog 1918., a posebno ističu kako se Radić nije protivio ujedinjenju nego bezuvjetnom ujedinjenju. Također svi udžbenici daju određeni profil hrvatskih političkih stranaka u to vrijeme s posebnim osvrtom na njegov HPSS/HRSS/HSS. Ističu da je njegova glavna politička ideja vezano uz samostalnost bila federalno uređenje u obliku republike s očuvanjem hrvatske državnosti. Iznose da je Vidovdanski ustav smatrao još jednim velikosrpskim projektom koji guši prava Hrvata te odgovara nacrtom Ustava neutralne seljačke republike Hrvatske prema kojoj bi Hrvatska bila u konfederaciji s ostalim južnoslavenskim narodima. „Meridijani“ navode da je ideja bila konfederacija ili čak potpuna samostalnost što se razlikuje od onog što je Goldstein pisao, da su bili za konfederaciju po republičkom uređenju, ali da su bili spremni pristati i na konfederaciju i monarhističko uređenje. Autori navode kako su izbori 1923. bili potvrda prerastanja njegove stranke u nacionalni pokret jer na tim izborima dobiva veliku podršku i iz Dalmacije te Bosne i Hercegovine. Iste godine odlazi na zapad kako bi pokušao dobiti podršku u borbi protiv smanjivanja prava Hrvata i negiranja državnosti. Kako su ga odbili učlanjuje se u Seljačku internacionalu 1924. Zbog toga je njegova stranka pod još većim pritiskom te iduće godine odlučuje priznati Monarhiju i ući u Vladu. Ta suradnja nije dugo trajala te, kako se navodi, nastavlja s borbom za svoje prijašnje ideale – hrvatska državnost i republikanizam. Osnivanjem Seljačko-demokratske koalicije u kojoj su bili predstavnici najjačih političkih opcija Hrvata i Srba u Hrvatskoj režim više nije mogao propagandu protiv Radića svoditi na mržnju prema Srbima. Zbog toga dolazi do veće represije, a u atentatu 1928. godine Radić je teško ranjen te je na kraju umro. Koliko je njegov nacionalni pokret i status unutar hrvatskog naroda bio veliki pokazuje broj ljudi koji su došli. „Meridijani“ navode broj od oko 300 tisuća ljudi, a svi autori su složni da je pokop prošao dostojanstveno unatoč napetoj atmosferi u državi.⁷⁶ Broj prisutnih na njegovom pokopu pokazatelj je njegove velike simboličke snage, a dostojanstveno ponašanje tolike mase na pokopu potvrda je Radićeve politike nenasilnog otpora.

Stjepan Radić i njegovo političko djelovanje ne izaziva velike kontroverze u pisanju wikipedijskog članka, gimnazijskih udžbenika i stručne literature. Slažu se autori kako se radi

⁷⁵ Holjevac i Petrić 2014, 185; Alfiervić Talargić i dr. 2015, 225 ; Bekavac i Skenderović 2016, 230.

⁷⁶ Petrić i Raguž 2014, 44, 59, 72-76; Akmadža i dr. 2016, 50, 51, 53, 64, 73-77; Erdelja i Stojaković 2016, 77, 78, 115-118.

o ličnosti koja prva u modernoj povijesti u sebi objedinjuje želju za priznanjem zasebne hrvatske državnosti (iako unutar jugoslavenskog okvira), snažne nacionalne osjećaje te političku relevantnost zbog čega se smatra vođom nacionalnog pokreta kada on prelazi na šire pučanstvo. Složni su autori kako je Radić bio protivnik bezuvjetnog ujedinjenja sa Srbijom iako nije imao ništa protiv ideje jugoslavenske državne zajednice. Njegova uloga kroz iduće desetljeće je rasla i, unatoč pojedinim kompromisima, svi se slažu da je izrastao u vođu nacionalnog pokreta. Jedina veća razlika važna za temu je tumačenje Ustava neutralne seljačke republike. Goldstein navodi da je ideja bila republikanska ili monarhistička konfederacija, a autori „Meridijana“ republikanska konfederacija ili samostalnost. U kontekstu proučavanja pitanja samostalnosti Hrvatske razlika između konfederalnog uređenja i potpune samostalnosti izuzetno je velika.

Proučavani dijelovi wikipedijskog članka, unatoč korištenju brojne literature i iznošenju brojnih podataka, nisu previše ulazili u analizu važnosti Radića po pitanju hrvatske samostalnosti. S jedne strane, prikaz je poprilično suhoparan. S druge strane, sveukupni dojam je da svojim sadržajem ne stvara pogrešnu sliku o ulozi Stjepana Radića u hrvatskoj povijesti.

Autori gimnazijskih udžbenika iznose vrlo slične teze. Svi se slažu da je Stjepan Radić imao veliku važnost za nacionalno pitanje i širenje nacionalnih ideja. Ipak, ne bi se moglo reći da idu u smjeru nacionalnog ideologiziranja. „Meridijani“ pridaju najveću pažnju Stjepanu Radiću. Ostavljaju dojam kao da je za njih Stjepan Radić nešto važnija ličnost u Hrvatskoj povijesti nego što je ostalim autorima.

3.6. Ante Pavelić

Vođa ustaša i poglavnik NDH koji još uvijek ima značaj u dnevnoj politici pa i po pitanjima hrvatske samostalnosti i karaktera države kojom je vladao. S obzirom da će se pitanje NDH obrađivati u zasebnoj temi, a i zbog kompleksnosti pitanja samostalnosti, Ante Pavelić će se analizirati striktno kroz svoje ideje, citate i ideale vezane uz temu na mjestima gdje se navodi kako je on osobno za nešto „zaslužan“⁷⁷. Važno je naglasiti da se neće proučavati njegova

⁷⁷ Ante Pavelić mogao bi se promatrati kroz pokret kojemu je bio na čelu (Ustaše) ili kroz državu čiji je bio poglavnik (NDH) s obzirom da je on bio odgovoran za većinu donesenih odluka. Zbog kompleksnosti teme obrađivat će se samo dijelovi u kojima autori određenih djela, članka ili udžbenika izravno navode sudjelovanje Ante Pavelića.

odgovornost za zločine i stavovi o drugim narodima i rasama osim ako nisu izravno vezani uz temu.

Od stručne literature izdvaja se Goldsteinova knjiga „Hrvatska 1918-2008.“ koja donosi vrlo detaljnu analizu djelovanja Ante Pavelića. Ostale knjige⁷⁸ donose slične pojedinosti o njegovom djelovanju od 1920-ih pa do kraja Drugog svjetskog rata. S obzirom da je većina pregleda cjelokupne hrvatske povijesti, razumljivo je da ne ulaze preduboko u to razdoblje, dok Matković u svojoj knjizi naglašava kako neće previše pisati o Paveliću i NDH te upućuje na drugu knjigu koju je pisao konkretno o toj temi. Kao njegov prvi značajniji istup dio autora ističe djelovanje u zagrebačkoj Skupštini gdje se još od 1927. u govorima zalagao za nezavisnu Hrvatsku te je pozivao i druge političare i građane da se pridruže toj borbi. Zbog svojih stavova emigrira te nastavlja s provođenjem svojih političkih ideja. Navode da osniva UHRO čija je ideja bila borba za samostalnu Hrvatsku bez obzira na sredstva. Oko sebe okuplja dio hrvatske emigracije i radništva u emigraciji. Iako svi govore o Načelima jedino Macan i Holjevac to izravno povezuju s Pavelićem. Naime, većina autora govori o ustaškoj ideologiji dok ovi autori ističu da je Pavelić „svu ideologiju iscrpio u Načelima“. U njima se napominje pravo Hrvatske na svoju državu i nužnost njezine uspostave bez obzira na sredstva. Nakon osnivanja NDH uspostavlja se režim u kojemu je Pavelić poglavnik i nositelj državne vlasti oko kojeg se radi kult ličnosti u kojem se naglašavaju prije svega njegove zasluge za ostvarivanje samostalnosti. Autori napominju Mačekov odnos prema Paveliću kao vođi hrvatskog naroda i nositelja državnosti. Iako je isprva potaknuo svoje članove na podršku novom režimu navodi se da s vremenom postaje njihov veliki protivnik te ističe kako Pavelić nije želja naroda, što se može protumačiti i kao neslaganje većine naroda s ovako uspostavljenom državom. Ubrzo nakon osnivanja Pavelić je morao predati veći dio obale Italiji, ali svi se autori slažu da je to nerado učinio. Macan i Holjevac navode i njegov citat: „Da bi živjela, Hrvatska mora podneti i koju žrtvu“. Zadnji dio koji napominje većina autora je odnos Pavelića prema potencijalnom spasu hrvatske samostalnosti promjenom saveznika u ratu. Autori navode kako je mogućnost da ideja ministara Lorkovića i Vokića bude prihvaćena na zapadu bila mizerna te da Pavelić nije previše razmišljao o tome vjerujući u pobjedu Trećeg Reicha i zadržavanje u najmanju ruku „status quo“. Referirajući se na Pavelićevo prihvaćanje ideje o Srbima u Hrvatskoj kao pravoslavnim Hrvatima, Szabo i

⁷⁸ Pod ostale knjige spada i djelo „Povijest Hrvata“ Macana i Holjevca iz 2013. Dosad je u tekstu navođen samo Macan jer je naglašeno kako je Holjevac sudjelovao u nadopunama od 1941. nadalje. Stoga će odsad biti korišteni i Macan i Holjevac iako će se odnositi na istu knjigu.

Labus navode kako je Srpska pravoslavna crkva ukinuta upravo na Pavelićev prijedlog.⁷⁹ Kao što je već navedeno, Goldstein se vrlo detaljno bavio Pavelićem, njegovim idejama o hrvatskoj samostalnosti, državnosti, etničkoj i povijesnoj granici – prije, za vrijeme i nakon Drugog svjetskog rata. Najprije prikazuje stvaranje odnosa s drugim europskim političarima i državama. Još dok je bio u Jugoslaviji, 1927., predaje promemoriju Italiji u ime HSP-a te nudi suradnju u rušenju Jugoslavije. Italije bi dobila željeni teritorij u Dalmaciji, a Pavelić i njegove pristaše samostalnu Hrvatsku. Dvije godine kasnije odlazi do Sofije gdje s vođom makedonskog VMRO-a potpisuje „Sofijsku deklaraciju“ sa ciljem rušenja Jugoslavije i stvaranja neovisne Hrvatske i Makedonije. Kroz 1930-e pokušava uspostaviti odnose i s Hitlerovom Njemačkom, ali s manje uspjeha s obzirom da su imali političke i ekonomske veze s Jugoslavijom te su željeli njezin opstanak.⁸⁰ Po uzoru na Antu Starčevića, Pavelić je smatrao kako su Hrvati kao narod puno brojniji od ljudi koji sebe nazivaju Hrvatima. Tako je korišten njegov citat o bosanskohercegovačkim Muslimanima kao „cvijetu hrvatskog naroda“. S druge strane, navodi se da je politika prema Srbima bila nekonzistentna. Progonjeni su i ubijani kao odgovorni za najveća zla hrvatskom narodu, ali su i proglašavani pravoslavnim Hrvatima ovisno po potrebi. Da je Pavelić Srbe ipak smatrao velikim protivnicima hrvatske države pokazuje i njegov citat iz 1943. gdje naglašava da smanjenje broja Srba u državi ima pozitivan učinak na samu državu. Ističe se da se Pavelić vodio djelomično i izjavom Hitlera na njihovom prvom sastanku gdje mu je rekao „ako hrvatska država treba da bude sasvim solidna, morat ćete 50 godina voditi netolerantnu nacionalnu politiku, jer iz prevelike tolerancije u tim pitanjima nastaju samo štete“.⁸¹ Matković navodi kako je Pavelić bio na čelu delegacije koja je potpisala Rimske ugovore, a kojima je dogovorena granica, predan najbogatiji dio obale Italiji, zabranjeno podizanje vojnih objekata od strane NDH u jadransko-primorskom području te da Italija preuzima jamstvo za nezavisnost Hrvatske. Goldstein navodi da je nakon kapitulacije Italije Pavelić poništio Rimske ugovore i priključio te teritorije svojoj državi, ali da je za uspostavu vlasti na pojedinim područjima trebala pomoć njemačke vojske ili se uopće nije uspostavila. To je bio pokazatelj nemoći i ovisnosti Pavelića i njegove države. Njegov posljednji poglavnički čin bio je imenovanje Vjekoslava Maksa Luburića za zapovjednika hrvatske vojske čime je prepustio svoju državu u tuđe ruke te pobjegao u inozemstvo. Tamo je nastavio s djelovanjem po pitanju hrvatske samostalnosti.

⁷⁹ Matković 2003, 112, 181, 244 i 245; Mirošević 2007, 59; Pavličević 2007, 368 i 403; Goldstein 2008, 77, 144, 221, 222, 225 i 237; Szabo i Labus 2012, 264, 265, 273, 274 i 293; Macan i Holjevac 2013, 288, 293, 295, 342 i 347.

⁸⁰ Goldstein 2008, 143 i 144.

⁸¹ Goldstein 2008, 234, 253, 261 i 302.

Čizmić navodi kako je 1951. osnovao novu vladu u emigraciji iz redova preživjelih ustaških dužnosnika, dok Goldstein navodi kako se pokušao povezati s bivšim predsjednikom vlade monarhističke Jugoslavije Milanom Stojadinovićem s namjerom zajedničkog rušenja komunističke Jugoslavije i stvaranjem neovisne Srbije i Hrvatske (Sporazum Pavelić-Stojadinović iz 1954.). Također je kasnije osnovao Hrvatski oslobodilački pokret, ali svi njegovi pokušaji imali su marginalni značaj.⁸²

Autori na Wikipediji ovom temom bave se u članku „Ante Pavelić“. Kao izvori i literatura za izradu članka korišteni su pojedini članci na internetu te stručna literatura s djelima pisanim još u vrijeme komunističke Jugoslavije pa do danas. Navedeni članak napominje kako Pavelić vrlo rano prihvaća pravaške ideje i uključuje se u organizacije te stranke. Značajniju političku ulogu dobiva nakon izbora 1927. kada ulazi u Skupštinu na listi Hrvatskog bloka te u svojim govorima ističe ideje hrvatske nezavisnosti te protivljenje srpskom nacionalizmu. Iduće godine osniva oružanu skupinu Hrvatski domobran te poziva na otvoreni otpor režimu koji tu organizaciju ubrzo zabranjuje. Autori članka ističu kako je srpski nacionalizam u Jugoslaviji olakšao Paveliću uspostavu „Ustaša – Hrvatske revolucionarne organizacije“ (u daljnjem tekstu UHRO). Isticao je da naziv „Ustaše“ dolazi od bosanskih muslimanskih pobunjenika u vrijeme austrougarske okupacije što je bio pokazatelj da je zagovarao ideju da se radi o muslimanima Hrvatima te da je Bosna i Hercegovina povijesno dio hrvatske države. Pavelić je zbog svog djelovanja morao emigrirati pa u inozemstvu u Glavnom ustaškom stanu 1933. izdaje 17 načela UHRO-a, a autori ističu da je glavni cilj uspostava hrvatske države u njezinim povijesnim i etničkim granicama bez obzira na sredstva. Kako je bio nezadovoljan talijanskim odnosom prema njima, 1936. izrađuje studiju „Hrvatsko pitanje“ na njemačkom jeziku namijenjenu tadašnjoj njemačkoj diplomaciji smatrajući da mogu dobiti podršku zbog najave kako će promijeniti granice nastale Versajskim sporazumom. Ipak, tadašnja njemačka politika išla je u smjeru ujedinjene Jugoslavije te je studija ostavila slab dojam. Autori ne ističu antisemitske stavove Pavelića u toj studiji. Nakon stvaranja NDH rađen je kult Ante Pavelića koji je uz Antu Starčevića trebao biti simbol osloboditelja hrvatskog naroda od strane vlasti. Obnovio je Sabor, ali on je imao samo simbolički značaj dok je sam Pavelić donosio većinu odluka. Pitanje Hrvata i granica države gledao je po uzoru na Starčevića. Uz muslimane u Bosni, Hrvatima je smatrao i hrvatske Srbe („Hrvati pravoslavci“) pa osniva Hrvatsku pravoslavnu crkvu. Autori članka pitanjem statusa tadašnje države bave se i kroz puč Lorković-Vokić. Navode kako je Pavelić na početku bio spreman podržati njihovu ideju,

⁸² Čizmić 2007, 393; Matković 2007, 160; Goldstein 2008, 320, 351, 553 i 554.

ali se predomišlja nakon posjeta jednog časnika Gestapa i informacije da će Njemačka zbog razvoja novog oružja ipak dobiti rat. Na kraju se navodi kako je u trenutku realnog poraza u ratu, Pavelić pobjegao i napustio vlastitu vojsku zbog čega su ga mnogi hrvatski politički emigranti optuživali za kukavičluk. Nastavlja djelovati u inozemstvu u borbi protiv novih vlasti, ali bez većeg značaja.⁸³ Wikipedija ne ulazi dublje u analizu njegovih djela, koliko su ona imala pozitivni ili negativni utjecaj na pitanje samostalnosti nego iznosi njegove stavove i djelovanje.

Gimnazijski udžbenici ponajviše ističu Pavelićevo djelovanje prije Drugog svjetskog rata dok se razdoblje NDH više promatra kroz cijelu organizaciju. Svi autori ističu kako se zalagao za samostalnost Hrvatske i uništenje Jugoslavije svim sredstvima zbog čega je morao otići iz države. U inozemstvu osniva UHRO s ciljem pripreme oružanog otpora i stvaranja nezavisne države. Iako se ne navodi neki njegov citat, udžbenici opisuju kako su Ustaše bili protivnici potpisivanja sporazuma o osnivanju Banske Hrvatske ponajviše jer se nisu slagali da postoji mogućnost sporazuma i ostanka u istoj državi sa Srbima. U vrijeme NDH, autori ističu dva važna aspekta hrvatske državnosti u kojima je on bio izravno vezan. Prvo je predaja dalmatinskog prostora Talijanima koje je potpisao i na koje je bio prisiljen. Drugo je ponovno osnivanje Sabora kao simbola državnosti kroz povijest.⁸⁴ Autori udžbenika „Alfe“ navode kako Pavelić sa suradnicima osniva organizacije Hrvatski domobran po europskim zemljama i u njima okuplja iseljenike i radnike. Svrha je bila propagandno djelovanje koje opravdava njihov rad, a na čelu svake bio je Pavelić. Uz to, autori istog udžbenika navode kako je Pavelić pokušao rušiti Jugoslaviju „Velebitskim ustankom“, ali kad to nije uspjelo pomislio je da se to samo smrću kralja može postići. „Meridijani“ navode kako je poticao brojne časopise poput Hrvatski domobran, Ustaša, Hrvatsko pravo i Nezavisna Država Hrvatska sa svrhom opravdavanja borbe za samostalnost.⁸⁵

Autori wikipedijskog članka, udžbenika i stručne literature ne donose svoju ocjenu važnosti Ante Pavelića za pitanje hrvatske samostalnosti pogotovo u kontekstu današnje države. Važno je to zbog brojnih rasprava, pa i među povjesničarima, o utjecaju postojanja NDH (čiji je Pavelić bio apsolutni vladar) na kolektivnu svijest o postojanju samostalne države. Svi navode kako se radi o njegovoj temeljnoj političkoj ideji za koju je radio čitavu političku karijeru. Od svojih početaka kada je u govorima podržavao tu ideju, preko odlaska u inozemstvo i

⁸³ „Ante Pavelić“ https://hr.wikipedia.org/wiki/Ante_Pavelic (pristup 18.2.2018.).

⁸⁴ Petrić i Raguž 2014, 89, 122 i 123; Akmadža i dr. 2016, 85, 99 i 117; Erdelja i Stojaković 2016, 140, 178 i 179.

⁸⁵ Petrić i Raguž 2014, 89 i 90; Akmadža i dr. 2016, 86.

zalaganje za borbu bez obzira na sredstva te ponovnog dolaska u NDH i spremnosti odricanja dijela teritorija kako bi se ostvarila hrvatska državnost. Jedna velika razlika je u tumačenju puča Lorković-Vokić između Goldsteina i autora proučavanih dijelovi wikipedijskog članka. Goldstein navodi kako Pavelić nije bio suglasan s tom idejom ni u jednom trenutku, dok autori wikipedijskog članka navode kako je prvo podržao, ali je odustao nakon sastanka sa časnikom Gestapoa. Načelno se može raditi o važnom pitanju njegove spremnosti odricanja od saveznika radi očuvanja državnosti. Izvori ipak govore, a u čemu se slažu autori, da eventualna promjena saveznika ne bi naišla na plodno tlo te da su Saveznici već podržali partizane na području Jugoslavije. Goldstein je posvetio najviše prostora liku i djelu Ante Pavelića, pa tako jedino on i Čizmić konkretno navode nastavak njegovog djelovanja i nakon Drugog svjetskog rata i njegove marginalne pokušaje ponovnog uspostavljanja nezavisne Hrvatske.

Ante Pavelić predstavlja jednu od najkontroverznijih ličnosti hrvatske povijesti. Zbog toga se pretpostavlja potencijalno veće neslaganje oko njegove uloge po pitanju samostalnosti Hrvatske. Ne ulazeći u stavove autora oko uloge NDH, analizirajući samog Pavelića dobiva se zaključak da se on ne uzdiže na razinu osobe koja u tome ima veliki doprinos. Autori su, uz manje razlike, složni po tom pitanju.

Važno je naglasiti da malo širim pogledom na članak možemo uočiti da autori prenaplašavaju ili namjerno izostavljaju pojedine dijelove. Uglavnom to ide u smjeru umanjivanja odgovornosti Ante Pavelića za antisemtisku politiku i zločine.

S druge strane, kod udžbenika je bilo očekivano da će autori biti oprezni u iznošenju teza o Anti Paveliću. Bez obzira na ocjenu pojedinih nakladničkih kuća kao politički lijevih ili desnih, opisi su vrlo slični. Očekivano je da će učenici kod ovakvih pitanja već imati pojedine informacije iz svojeg okruženja. Također je pretpostavka je da udžbenici nisu ti koji će presudno utjecati na to da se njihovo mišljenje potvrdi ili mijenja, a ova analiza pokazuje da izbor udžbenika definitivno neće imati različiti utjecaj na učenika. Potencijalno veću ulogu u tome može imati nastavnik.

3.7. Josip Broz Tito

Učinci Titovog djelovanja još uvijek su vremenski blizu, živi su još brojni njegovi suvremenici. Stoga ne iznenađuje što predstavlja osobu koja u sebi objedinjuje opise od

„najvećeg Hrvata u povijesti“ do „najvećeg neprijatelja Hrvata u povijesti“. Slično je i po pitanju hrvatske samostalnosti jer ga mnogi smatraju vrlo zaslužnim za samostalnu Hrvatsku u današnjim granicama dok ga drugi smatraju osobom koja je gušila želju većine naroda za svojom državom. Poput Pavelića, potrebno je ograničiti teme koje će se proučavati. Izabrane su važne točke u njegovom djelovanju vezane uz pitanje hrvatske države i njezinih zagovaratelja. Prije svega, promatrat će se odnos KPJ prema nacionalnom pitanju od njegovog dolaska na čelo te organizacije, posebno kroz rat. U vremenu nakon rata tri su važna događaja koji su izdvojeni - „Bleiburg“, „Hrvatsko proljeće“ i „Ustav 1974.“. Također će se analizirati i eventualne ocjene autora o važnosti Josipa Broza Tita za hrvatsku samostalnost i državnost. Neće se toliko ulaziti u pitanje NR/SR Hrvatske s obzirom da će se to proučavati u zasebnoj temi.

Prva važnija točka njegovog djelovanja analizirana kroz stručnu literaturu je dolazak na čelo KPJ 1937. Svi autori se slažu kako se to poklapa s promjenom djelovanja KP koja svjesna situacije i potrebe privlačenja većeg broja ljudi sve veću važnost daje nacionalnim pitanjima. Josip Broz Tito nije postavljen zato što je sam smatrao da je nacionalno pitanje važno nego je bio osoba spremna provoditi promjenu politike radi uspjeha komunističke ideologije. Kroz Drugi svjetski rat autori ne spominju djelovanje Tita po pitanju statusa hrvatske države. Ističe se tek kako se KPJ zalagala za federativno uređenje s ravnopravnim narodima. Nakon završetka rata, dolazi do obračuna s protivnicima povezanim s Bleiburgom i „Križnim putem“ koji je slijedio nakon njega. Autori se slažu da je Tito znao za sve što se događa i da se radilo o obračunu s političkim protivnicima koji se nisu zalagali za Jugoslaviju po ovakvom uređenju. Macan govori kako je za ubojstva odgovorna „Titova vojska“, Matković da se to događalo u „Titovoj Jugoslaviji“, Szabo i Labus kako je Tito to „prešutno odobravao“ dok Goldstein navodi kako je Tito izdao naredbe protiv ubijanja, ali da se počinitelje nije kažnjavalo. Macan i Holjevac ističu da su stradali „hrvatski vojnici i civili“, dok ostali autori navode kako su Hrvati stradali u najvećem broju, ali da je među ubijenima bilo i političkih protivnika iz drugih naroda. Stoga je zajednički zaključak bio da su ubijani ljudi koji su mogli biti svojevrsna politička oporba i snaga, među ostalima, i u stvaranju nezavisne Hrvatske.⁸⁶ Nacionalno pitanje u Hrvatskoj ponovno se otvara u vrijeme „Hrvatskog proljeća“. Goldstein navodi kako su „proljećari“ imali različite stavove o razlozima izlaska na ulice, a da je većina,

⁸⁶ Matković 2003, 251, 253 i 270; Mirošević 2007, 85; Pavličević 2007, 384 i 413; Goldstein 2008, 166 i 359; Szabo i Labus 2012, 299; Goldstein 2013, 295 i 341; Macan i Holjevac 2013, 295 i 348.

Zaključak ne znači da su autori naveli kako je Bleiburg i „Križni put“ rađen isključivo kao borba protiv samostalne Hrvatske (s izuzetkom Macana i Holjevca koji iznose sličnu ideju) nego kako je to bio jedan od mnogobrojnih povoda sa ciljem borbe protiv političkih neprijatelja bez obzira na nacionalnost.

sudeći po transparentima, podržavala ideje Savke Dabčević-Kučar, Tita i Saveza Komunističke Hrvatske. Drugi autori naglašavaju da je ideja bila veća ekonomska i politička samostalnost Hrvatske, ali unutar Jugoslavije. Svi se slažu da su zagovornici za potpunu samostalnost imali marginalni značaj. Također, svi autori navode kako je Tito u početku davao podršku tendencijama u Hrvatskoj, ali ih je s vremenom proglasio negativnim nacionalističkim težnjama te je smijenio vrh SK Hrvatske što je označilo završetak „Hrvatskog proljeća“. Ipak, ti događaji ostavili su određen utjecaj te je 1974. donesen novi ustav s mogućnošću konfederalnog uređenja države.⁸⁷ Iako se Tito ne spominje u tekstu osim da je proglašen doživotnim predsjednikom, sasvim je jasno da je bilo potrebno njegovo odobrenje. Odluka o preuređenju države i većim pravima republikama prvenstveno je imala namjenu izbjegavanja sukoba i dominacije jednog naroda nakon Titove smrti. S druge strane, Ustav iz 1974. jedan je od najsnažnijih pravnih temelja za uspostavljanje samostalne Hrvatske. Zbog toga se on posebno navodi iako autori u tom kontekstu nisu posebno isticali Josipa Broza Tita.

Članak na Wikipediji nosi naziv „Josip Broz Tito“. Potrebno je naglasiti da se unutar članka nalaze brojne poveznice na druge članke koji se bave pojedinim dijelovima njegova života. Autori su naveli da je članak „napisan uglavnom po Titovom životopisu Jaspera Ridleyja, koja, unatoč autorovim nerijetkim iskazima pristranosti, u glavnim crtama odgovara stvarnosti. Knjiga je objavljena na hrvatskom jeziku 2000. godine. "Službeni" Titov životopisac bio je Vladimir Dedijer, koji je 1953. godine objavio knjigu Josip Broz Tito. Kao i za Ridleyjevu knjigu, može se reći da, unatoč autorovim nerijetkim iskazima pristranosti, u glavnim crtama odgovara stvarnosti.“ Uz to pod „izvori“ navedeni su još pojedine stručne knjige, internetski članci i intervjui koji su korišteni u članku.⁸⁸

Autori u ovom članku ne spominju značaj Josipa Broza Tita za ovu temu do 1945. Navode kako ima zasluge za Hrvatsku jer joj je opet pripojio dijelove koje je Pavelić predao Italiji Rimskim ugovorima 1941., ali je tomu pridodao Istru, Rijeku i Kvarnerske otoke. Vezano uz „Hrvatsko proljeće“ ističu da je slomljen „nacionalni-reformski pokret“ u Hrvatskoj zbog čega ubrzo emigrira više tisuća Hrvata, dok kod Ustava iz 1974. navode da je ideja bila uspostava ravnoteže između republika kako bi se spriječile borbe za vlast nakon njegove smrti. U posebnom dijelu članka koji navode kao „Ocjena“, autori analiziraju nekoliko aspekata njegove politike. Prvo ocjenjuju njegovu ulogu u „Bleiburgu“ i drugim pokoljima

⁸⁷ Matković 2003, 367 i 371; Maticka 2007, 337-339; Pavličević 2007, 487-490, 493 i 494; Goldstein 2008, 545-549, 567 i 568; Szabo i Labus 2012, 312-314; Goldstein 2013, 382 i 388; Macan i Holjevac 2013, 356 i 357.

⁸⁸ „Josip Broz Tito“ https://hr.wikipedia.org/wiki/Josip_Broz_Tito (19.2.2018.).

1945. označavajući taj događaj kao osvetu nad neprijateljima iz raznih naroda, među kojima su Hrvati činili najveći broj. Spominju dvije teze vezane uz njegove nacionalne osjećaje. Jedni su ga smatrali anacionalnim političarom koji je prije svega bio vezan uz SSSR i politiku svjetskog komunizma. Drugi navode da je Tito bio privržen ideji svjetskog komunizma, ali da se osjećao prije svega Jugoslavenom, donekle i Hrvatom što pokazuje i njegov citat koji su izdvojili „...ja sam Hrvat, ali što bih sad to isticao.“ U zadnjem dijelu „Što je ostalo od Titova djela?“ autori navode njegove pozitivne i negativne zasluge, pa tako i za Hrvatsku i Hrvate. Smatraju da je on pomogao zaokruživanju nacionalnih granica Hrvatske, ali i lošijem položaju Hrvata u Bosni i Hercegovini, Srbiji i Crnoj Gori. Pomogao je „malim narodima“ koji su činili Jugoslaviju da postanu ravnopravniji i suvereni u europskom kontekstu, a njegovom smrću to se ponovno gubi.⁸⁹

Autori udžbenika donose uglavnom slične podatke o ulozi i djelovanju Josipa Broza Tita. Jedna od razlika je što njegov dolazak na čelo KPJ 1937. spominju samo „Meridijani“ i „Alfa“. Važno je to jer se iste godine osniva KPH te uzimaju novu taktiku naglašavajući važnost nacionalnog pitanja. U „Alfi“ naglašavaju da se radi o taktičkom potezu pridobivanja što većeg broja pristaša. Također, udžbenici ne dovode u izravnu vezu Titov dolazak na čelo KPJ s promjenom taktike nego samo navode da se događa u približno isto vrijeme. U vrijeme Drugog svjetskog rata ista dva udžbenika navode kako Tito staje na čelo partizanskog antifašističkog otpora s konačnim ciljem osnivanja federativne Jugoslavije u kojoj bi Hrvatska bila jedna od federativnih jedinica. „Školska knjiga“ također govori o federativnom uređenju, ali ne spominje Tita u tom kontekstu.⁹⁰

Tito se spominje i u kontekstu „Hrvatskog proljeća“. Taj događaj autori udžbenika opisuju kao želju za većom političkom i ekonomskom samostalnošću Hrvatske, a autori „Školske knjige“ navode kako je postojala i struja koja se zalagala za potpunu samostalnost. „Alfa“ naglašava kako je Tito na početku podržavao zahtjeve, ali ta podrška nije bila dosljedna te je na kraju osudio i smijenio vodstvo SKH. „Školska knjiga“ navodi kako si zahtjevi bili u skladu s njegovim namjerama da republike dobiju veće ovlasti, ali da ih je na kraju osudio i smijenio vođe pokreta dok „Meridijani“ navode samo kako je Tito osudio pokret te smijenio hrvatsko komunističko vodstvo. Autori svih analiziranih udžbenika navode kako se Tito zalagao za Ustav 1974. i davanje veće ovlasti republikama.⁹¹

⁸⁹ „Josip Broz Tito“ https://hr.wikipedia.org/wiki/Josip_Broz_Tito (19.2.2018.).

⁹⁰ Petrić i Raguž 2014, 97 i 133; Akmadža i dr. 2016, 95 i 130; Erdelja i Stojaković 2016, 202.

⁹¹ Petrić i Raguž 2014, 180-182; Akmadža i dr. 2016, 185-188; Erdelja i Stojaković 2016, 250 i 251.

Uspoređujući autore koji su proučavani u ovom radu ne izdvajaju se velike razlike u tumačenju uloge Josipa Broza Tita. Pojedine razlike vide se u opisu Bleiburga i „Križnog puta“, ali većinom se odnosi na različitu upotrebu pojmova koji su, ovisno o autoru, manje ili više nacionalno nabijeni. Uz to, autori se ne slažu u potpunosti oko „Hrvatskog proljeća“ i razine samostalnosti koju su za Hrvatsku prosvjednici tražili.

Autori članka na Wikipediji u temi izdvajaju različita mišljenja o Titovoj ulozi, navode literaturu, daju ocjenu literature i sl. S druge strane, u pojedinim dijelovima članka te u davanju ocjene liku Josipa Broza daju i pozitivne i izrazito negativne opise te stvaraju dojam kao da je više različitih autora s različitim stavovima pisalo članak. Zbog toga članak može izazvati određenu konfuziju kod čitatelja.

Gimnazijski udžbenici ukratko navode njegovo sudjelovanje u određenim povijesnim događajima. Ne ulaze detaljno u ocjenu njegovog djelovanja i važnosti za hrvatsku samostalnost. Tito nema ulogu velikog nacionalnog (anti)junaka pa se ne može reći da su udžbenici u funkciji nacionalne ideologizacije.

3.8. Franjo Tuđman

Prvi predsjednik samostalne Republike Hrvatske i vođa političkog pokreta koji je doveo do odcjepljenja od Jugoslavije. Samim time najkompleksnija ličnost po pitanju samostalnosti. Proučavat će se mjesta gdje on navodi svoje stavove ili pregovara o statusu Hrvatske bez analize ranijeg životnog perioda, ratne uloge i unutarnje politike osim ako je izravno vezano uz samostalnost Hrvatske.

Stručna literatura slično kao i kod Ante Pavelića uglavnom donosi analizu u kratkim crtama, a ponovno je iznimka knjiga Ive Goldsteina „Hrvatska 1918-2008“. Matkovićeva knjiga bavi se Jugoslavijom do 1991. stoga navodi samo kako je Tuđman na početku zagovarao konfederalno uređenje Jugoslavije što bi značilo veću samostalnost Hrvatske. Szabo i Labus ističu kako je predsjednikom proglašen odlukom Sabora 1990., a da je to dvaput potvrdio demokratskim izborima u samostalnoj Hrvatskoj 1992. i 1997. Uz to, tvrde kako je Tuđman do 1995. zagovarao pripojenje dijelova Bosne i Hercegovine po uzoru na granice Banske Hrvatske te kako postoje opravdane sumnje kako je s Miloševićem dogovarao podjelu te države. Nakon rata stvaran mu je kult ličnosti kao „ocu domovine“ i jednim od trojice velikana hrvatske povijesti zajedno sa Starčevićem i Radićem. To, prema autorima, nije bilo potrebno jer je on svoje mjesto među hrvatskim velikanima ionako zaslužio kao prvi hrvatski

predsjednik. Macan i Holjevac također navode kako postaje predsjednik odlukom Sabora iz 1990., kako se formalno zalagao za konfederalno uređenje Jugoslavije, zajedno sa slovenskim političarima. U kontekstu teme hrvatske samostalnosti posebno se ističe njegova izjava nakon primanja Hrvatske u UN kao samostalne i neovisne države 22.5.1992. – „imamo Hrvatsku“. Pavličević ističe njegovu izjavu na pokretačkom skupu HDZ-a kako je potrebno da „ušutkana Hrvatska progovori“ aludirajući na važnost borbe za svoja prava. Perić također navodi kako je postao predsjednik Predsjedništva Hrvatske 1990. godine. Prvo vrijeme se zalagao za konfederalno uređenje Jugoslavije, što je značilo da bi svaka država imala svoju suverenost i zasebnu vojsku.⁹² Goldstein navodi kako je Tuđman uglavnom pisao tvrdnje iz programskih dokumenta HDZ-a u veljači 1989. U njima navodi kako je sloboda i suverenost svakog naroda jedini način da se SFRJ održi. Iduće godine Sabor ga izabire za predsjednika Predsjedništva Republike Hrvatske. Spominje se da uskoro pokušava stvoriti atmosferu da je HDZ jedina opcija i da su sve alternative ugroze u borbi za državnost i samostalnost. Smatrao je da je njegova povijesna misija stvaranje samostalne Hrvatske te za to nije birao sredstva i teško je pristajao na kompromise. S druge strane, Goldstein u kasnijem tekstu navodi da je Tuđman bio spreman za kompromise o konfederalnom uređenju Jugoslavije do proljeća 1991. Tuđman je vodio novu državu kroz rat kao vrhovni zapovjednik i predsjednik države. Pred kraj rata, posredstvom vanjskih sila, Tuđman pristaje na plan Z-4 kojim bi Srbi dobili široku autonomiju unutar Hrvatske. Ipak, bio je svjestan štetnosti tog plana za Hrvatsku te je pristao na „privremeni diplomatski manevar“ uz nadu da Srbi u Hrvatskoj neće pristati na taj prijedlog.⁹³ Goldstein je vrlo detaljno analizirao odnos Tuđmana prema Bosni i Hercegovini. Smatra kako je Tuđman zajedno sa suradnicima imao plan širenja Hrvatske na dijelove susjedne države, ali iz taktičkih razloga nisu to javno isticali. U proljeće 1991. susreo se s Miloševićem u Karađorđevu i Tikvešu, a Goldstein tvrdi kako mnoge informacije potvrđuju takav stav dok demantiji hrvatske službene politike nikad nisu bili uvjerljivi. U prilog tomu navodi njegove brojne stavove i citate. Među njima su tvrdnje da je hrvatski „kifl“ neprirodnog oblika, da će Hrvatska anektirati dijelove Bosne i Hercegovine ako to napravi netko drugi, da se pozivao na granice Banovine Hrvatske, da hrvatski diplomat Marko Nobilo iznosi njegov stav kako se pravo na samoodređenje ne odnosi na Bosnu i Hercegovinu jer to nikad nije bila država itd. Sve to potvrđuje i snažna podrška vodstvu Hrvatske zajednice

⁹² Matković 2003, 411; Pavličević 2007, 498; Perić 2007, 452 i 455; Szabo i Labus 2012, 324, 336, 337 i 341; Macan i Holjevac 2013, 359-361.

⁹³ Goldstein 2008, 634, 650, 651, 661, 694 i 744.

Herceg-Bosne.⁹⁴ Smatrao je kako su dva glavna razloga što Hrvatska nije samostalna država već 900 godina. Prvi je bio razjedinjenost i sukobljavanje Hrvata kroz povijest, a drugi geopolitički položaj odnosno njegovo sprječavanje od „međunarodnih silnica“. Već je spomenuto da Goldstein navodi kako se gradio kult ličnosti Tuđmana kao „oca nove Hrvatske“, najvećeg od velikog hrvatskog trojca Starčević-Radić-Tuđman. Također navodi da je svojom politikom simbolički spojio Pavelića i Tita opet aludirajući, među ostalim, na nacionalnu komponentu njegove ličnosti. Ističe se da je sudjelovao u izgradnji kulta nacije i države predstavljajući to kao vrhunac hrvatske povijesti.⁹⁵

Autori na Wikipediji ovom temom bave se u članku „Franjo Tuđman“. Pod „Izvori“ i „Literatura“ navedeni su internetski članci, biografije i ostala stručna literatura. Franju Tuđmana opisuje se kao člana antifašističke borbe koji s vojnih funkcija 1961. prelazi na znanstvene. Ubrzo ga optužuju za „buržuasko-nacionalističko skretanje u pristupu nacionalnim pitanjima“. Kroz 1970-e i 1980-e nekoliko puta je zatvaran zbog svojih stavova o neravnopravnosti „SR Hrvatske“ i otvaranju nacionalnih pitanja. Jedna od važnijih godina u predratnom razdoblju bila je 1987. kada mu je vraćena putovnica te on kreće u snažnije političke aktivnosti. Autori članka navode kako je Tuđman u to vrijeme zagovarao državu bez komunističke i ustaško-fašističke ideologije, vjerojatno je bio spreman i za konfederaciju s ostalim državama u Jugoslaviji i za samostalnu Hrvatsku, ovisno o razvoju političkih odnosa. Smatrao je kako je Hrvatska država Hrvata, a ne binacionalna država Hrvata i Srba. Bosnu i Hercegovinu smatrao je zemljopisno-prometno-gospodarski cjelinom s Hrvatskom, ali je njegova politika prema toj državi ostala nedosljedna i nedorečena.⁹⁶ Osnivanjem HDZ-a 1989. godine Tuđman je zagovarao ideju državnog osamostaljenja Hrvatske uz masovnu podršku različitih političkih opcija koje imaju taj zajednički cilj. Sabor ga 1990. imenuje predsjednikom „SR Hrvatske“, a na izborima 1992. postaje prvi predsjednik samostalne Republike Hrvatske. Posebno velike kontroverze izaziva njegova politika prema Bosni i Hercegovini. Autori navode različite stavove brojnih analitičara po tom pitanju. Njihov zaključak je da je Tuđman imao veći broj opcija. Ako bi se Bosna i Hercegovina raspala, pokušao bi pripojiti dijelove s hrvatskom većinom. Ako bi Bosna i Hercegovina opstala kao država, ideja je bila decentralizirati državu i omogućiti Hrvatima suradnju s Hrvatskom i što veću neovisnost unutar Bosne i Hercegovine. Dakle, Tuđman nije nužno vidio Bosnu i Hercegovinu kao dio nove samostalne Hrvatske. Također, autori navode njegove zasluge u

⁹⁴ Goldstein 2008, 720 i 727-729.

⁹⁵ Goldstein 2008, 757 i 769-771.

⁹⁶ „Franjo Tuđman“ https://hr.wikipedia.org/wiki/Franjo_Tuđman (pristup 26.2.2018.)

pripojenju ostatka okupiranog područja akcijama Bljesak i Oluja te Mirnom reintegracijom hrvatskog Podunavlja. Nakon rata sukobljavao se i protivio zapadnim diplomatima navodeći kako je Hrvatska dio Srednje Europe, a ne Zapadnog Balkana u kojeg ju pojedinci opet žele uvući. Umro je 1999. godine, a na pokop je došlo blizu 200 tisuća ljudi. Na kraju, autori zaključuju: „Smrću prvoga hrvatskog predsjednika dr. Franje Tuđmana je završilo najuspješnije doba novije hrvatske povijesti i obnova hrvatske državnosti. To doba čini kraj polustoljetnog komunističkog režima i stvaranje samostalne i suverene Republike Hrvatske. Unatoč nepovoljnim međunarodnim okolnostima i agresiji kojoj je Hrvatska bila izložena, konačno se ispunio neprekidni tisućljetni san Hrvata za samostalnom i slobodnom državom. Njegov odlazak najavio je promjene u unutarnjoj i vanjskoj politici Republike Hrvatske.“⁹⁷

Udžbenici „Meridijana“ i „Alfe“ spominju Franju Tuđmana samo u najopćenitijem kontekstu vezano uz temu samostalnosti. „Meridijani“ navode kako je Franjo Tuđman postao prvi hrvatski predsjednik nakon izbora 1990. „Alfa“ opisuje malo detaljnije njegov život pa navodi kako je nakon sudjelovanja u partizanskom pokretu u vrijeme Drugog svjetskog rata i vojnim funkcijama nakon njega od 1960-ih kao povjesničar počeo pokretati nacionalna pitanja. Prije svega odgovornost Hrvata za zločine u NDH i status Hrvatske unutar Jugoslavije. Zbog toga je više puta završio u zatvoru. Raspadom Jugoslavije, Tuđman postaje prvi predsjednik te uz hrvatske branitelje ima najveće zasluge za samostalnost Hrvatske.⁹⁸ S druge strane, autori udžbenika „Školske knjige“ opisuju ulogu Tuđmana u širem kontekstu. Navode kako je još u vrijeme „Hrvatskog proljeća“ optužen za nacionalizam. Postaje predsjednik Hrvatske odlukom Sabora 30.5.1990., a to je potvrđeno i demokratskim izborima 1992. Sudjelovao je i u mirovnim pregovorima o okončanju rata u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Odnos Tuđmana prema toj državi autori udžbenika ne analiziraju. Samo navode kako su Hrvati s Bošnjacima na početku surađivali, ali je ubrzo došlo do sukoba. Nakon rata zamjeralo mu se gradnja kulta ličnosti i autoritarno vladanje. Ipak, autori navode kako su njegove zasluge u stvaranju neovisne Hrvatske nesporne. U dijelu teksta „Povijesni izvori“, navode se četiri citata suvremenika s različitom interpretacijom njegovog lika. Vlatko Pavletić i Mario Jareb iznose pozitivno strane, a Romano Latković i Ivo Goldstein⁹⁹ navode negativne strane njegove vladavine.¹⁰⁰ Analizirajući važnost tih citata unutar teme samostalnosti Hrvatske važno je naglasiti da Latković i Goldstein ne navode negativne karakteristike vezano uz borbu

⁹⁷ Franjo Tuđman“ https://hr.wikipedia.org/wiki/Franjo_Tuđman (pristup 26.2.2018.)

⁹⁸ Petrić i Raguž 2014, 197; Akmadža i dr. 2016, 206.

⁹⁹ Iz knjige koja je korištena kao stručna literatura u ovom radu – „Hrvatska 1918-2008.“. Vidi na str. 768-770

¹⁰⁰ Erdelja i Stojaković 2016, 272, 273, 282 i 286-288.

za samostalnost nego uz autoritarno vladanje i stvaranje kulta ličnosti. S druge strane, Pavletić u svojoj pozitivnoj ocjeni lika Franje Tuđmana iznosi isključivo zasluge za ostvarenu samostalnost.

Proučavajući samo odabranu stručnu literaturu, ponajviše se izdvaja Goldstein. Većina autora donosi opis Tuđmana u kratkim crtama njegovog djelovanja ne ulazeći previše u kontroverzne teme. S druge strane, Goldstein mnogo prostora posvećuje tim temama. Od svih tema, pitanje odnosa prema Bosni i Hercegovini jedino donosi veće razlike u interpretaciji. Većina autora stručne literature kao i autori gimnazijskih udžbenika ne spominju to pitanje. S druge strane, Goldstein odnosno Szabo i Labus te članak na Wikipediji bave se tim pitanjima. Autori ova dva djela stručne literature navode kako je Tuđman imao određene teritorijalne aspiracije prema Bosni i Hercegovini. Wikipedijski članak pristupa više analitički, bez jasnog zauzimanja strane, te ističe kako se radi o kontroverznoj temi. Uz to, navode različite autore te suprotstavljaju njihova mišljenja.

Wikipedijski članak analizirao je Tuđmana iz mnogih aspekata. Autori se dotiču mnogih kontroverznih tema koje bi mogle imati svrhu nacionalne ideologizacije poput odnosa prema Bosni i Hercegovini. Oni ne opravdavaju njegovu politiku nego iznose različita mišljenja. S druge strane, ističu njegove zasluge za stvaranje samostalne hrvatske države, ali u pitanjima oko kojih se ionako većina autora slaže poput stajanja na čelo pokreta i uspješnog vođenja rata.

Gimnazijski udžbenici u vrlo kratkim crtama spominju Tuđmana. U smislu nacionalne ideologizacije može se navesti izbjegavanje spominjanja kontroverznih tema koje bi mogle narušiti ugled prvom predsjedniku. S druge strane, ne postoje hvalospjevi na razini stvaranja kulta ličnosti osobi koja je ipak bila vođa procesa osamostaljivanja Hrvatske. Tuđman i s njim povezano pitanje Domovinskog rata vrlo je osjetljivo pitanje u kojem su sami roditelji te djedovi i bake učenika sudjelovali i razumljivo je da autori udžbenika nastupaju iz malo udaljene pozicije bez ulaženja u kontroverzna pitanja. Ipak, s obzirom da su proučavani gimnazijski udžbenici pretpostavka je da će se o tome razgovarati s već punoljetnim učenicima. Takve teme potrebno je otvarati i s učenicima. Ovaj zaključak ne vrijedi samo za ovu temu.

4. Problemske teme

4.1. „Pacta conventa“ 1102.

Narativni izvor kojim su pojedinci i skupine, sve do moderne povijesti, branili neovisnost odluke o ulasku u državnu zajednicu s Mađarima. Kroz historiografiju često je tumačeno kao odluka samosvjesnog hrvatskog naroda, odnosno njihovih predstavnika, u novu zajednicu. S vremenom je ušla u kolektivnu svijest kao izuzetno važan narativni izvor iz hrvatske povijesti te dokaz prava Hrvata na svoju državu. Analizirat će se kroz sadržaj narativnog izvora, autentičnost i važnost.

Narativni izvor „Pacta conventa“ kroz stručnu literaturu najbliže se interpretira po kontekstu i sadržaju narativnog izvora. Pavličević navodi kako se Koloman došao nagoditi s plemstvom da ga priznaju za kralja, a on će im garantirati slobode koje su uživali i do tada. Sami narativni izvor potpisali su stariješine 12 hrvatskih plemena, a po sadržaju je sličan drugim vazalnim ugovorima potpisanim u to vrijeme. U njemu se ne definira hrvatski državni status nego odnos kralja i plemstva. Macan navodi kako je uz to priznat i poseban hrvatski sabor koji je bio nadležan za hrvatske državne poslove iako je u kasnijem dijelu djela umetnut sadržaj cijele „Pacta conventa“ u kojem se taj dio ne spominje. Raukar te Szabo i Labus navode kako sadržaj tog narativnog izvora ne govori o državnom statusu nego o povlasticama plemstva.¹⁰¹

Većina autora slaže se kako sačuvani narativni izvor ne pripada razdoblju početka 12. stoljeća. Dvije skupine razlikuju se po pitanju autentičnosti sadržaja. Prvoj skupini koja smatra da je narativni izvor autentičan u smislu sadržaja pripada i Pavličević. On navodi kako je sačuvani narativni izvor iz kraja 14. stoljeća, dodatak onome što je Toma Arhidakon pisao o dogovoru Hrvata i Ugara u 13. stoljeću, ali također smatra kako je tekst autentičan i odgovara situaciji s početka 12. stoljeća. Szabo i Labus također navode da kako narativni izvor nije sačuvan u izvornom obliku te da se radi o kasnijim prijepisima, ali analizirajući kontekst tog razdoblja smatraju da je sporazum morao biti postignut te da su neki dijelovi sigurno korišteni u definiranju odnosa s ugarskim kraljem.¹⁰² Macan u svom djelu ne analizira autentičnost narativnog izvora zbog čega možemo pretpostaviti da je nije dovodio u pitanje.

¹⁰¹ Raukar 2003, 186; Pavličević 2007, 75 i 76; Raukar 2007, 60; Szabo i Labus 2012, 53; Macan i Holjevac 2013, 35, 36 i 51.

¹⁰² Pavličević 2007, 75; Szabo i Labus 2012, 53.

Drugo skupini pripadaju ostali autori. Širi kontekst nalazi se u izdanju s Franjom Šanjekom kao urednikom. Autori navode kako je postojala isprava iz Zadra kojom je Koloman dao povlastice samostanu sv. Marije u tom gradu, a on je jedini pouzdani dokument koji potvrđuje dolazak Kolomana na hrvatsku vlast. Ipak, on donosi samo osnovne podatke o tom događaju. „Pacta conventa“ povezana je s tim u godini 1102., ali autori navode kako on ne pripada 12. stoljeću. Budak i Raukar ističu kako taj ugovor nije autentičan, ali da je vjerojatno moralo doći do nekog ugovora. Smatraju da se radi o ugovoru koji je odgovarao interesima nižeg plemstva južno od Velebita, a nastao je sredinom 14. stoljeća. Nikolić Jakus se slaže s ocjenom da je tekst iz 14. stoljeća prilagođen idejama srednjeg i sitnog plemstva tog vremena.¹⁰³

Analizirajući važnost tog narativnog izvora, Pavličević ističe kako je i nakon njega u državnom pravnom smislu Hrvatska ostala posebna cjelina u odnosu na Ugarsku. Macan smatra kako je on bio potvrda posebnosti i državnosti, ali i gubitak potpune samostalnosti što će dugoročno imati teške posljedice. Nikolić Jakus navodi kako se radi o ideologiji tadašnjeg sitnog i srednjeg plemstva koji su tražili svoj legitimitet i značaj u jakim ranosrednjovjekovnim vladarima te da on nikada u srednjem vijeku nije korišten kao potvrda staleških prava. Uz to, takvi dokumenti korišteni su i u vrijeme promjene vladara kao potvrda prije utvrđenih prava što nije bio slučaj kod „Pacta convente“. Raukar navodi kako on nema važnost za hrvatski državni položaj te da o tom pitanju pouzdanije govore druga vrela iz 12. i 13. stoljeća.¹⁰⁴

Najdublju analizu značaja tog narativnog izvora dao je Raukar u svojoj knjizi. Smatra kako je starija historiografija zanemarila kontekst tog vremena u kojem nisu postojale snažne državne granice u modernom smislu te da je zbog političkih odnosa krajem 19. stoljeća i početkom 20. stoljeća ovaj narativni izvor prikazivala kao apsolutno autentičan. Koristili su ga u političke svrhe zanemarujući znanstveni pristup. Raukar smatra da je njegovo korištenje u političkim prijevorima s Mađarima bio nelogično jer kad bi se i prihvatilo da je autentičan, on nije bio državni nego staleški. Uz to, smatra da ako se trebao tražiti temelj ustrojstva moderne Hrvatske u odnosu na Mađare, to nije bilo razdoblje 12. stoljeća nego 14. i 15. kada nastaju temelji suvremene Hrvatske u prostornoj i društvenoj organizaciji. Hrvatska je tada izgubila

¹⁰³ Raukar 2003, 185 i 186; Budak i Raukar 2006, 145 i 265; Nikolić Jakus 2015, 624.

¹⁰⁴ Raukar 2003, 186; Pavličević 2007, 76; Macan i Holjevac 2013, 36; Nikolić Jakus 2015, 624.

neki oblik samostalnosti, ali to nije bila prepreka društvenom sazrijevanju u idućem razdoblju.¹⁰⁵

U wikipedijskom članku „Pacta conventa“ navedena je stručna i znanstvena literatura kao korištena bibliografija za pisanje teksta. Autori članka na Wikipediji ne ulaze detaljno u sadržaj sporazuma. U dijelu teksta s podnaslovom „Sporazum“ autori navode kakav je bio dogovor između ugarskog kralja i hrvatskog plemstva, ali ne navode referiraju li se izravno na tekst narativnog izvora ili govore načelno o odnosima nakon 1102. Naveli su kako se radi o priznavanju staleških povlastica s vojnom obvezom uz priznavanje posebnosti Hrvatske Kraljevine. S druge strane, plemstvo je prihvatilo Kolomana kao hrvatskog kralja.¹⁰⁶

Najveći dio teksta posvetili su autentičnosti narativnog izvora kojeg oni nazivaju dokumentom. Smatraju da je vjerojatno postojao dokument koji je regulirao odnose novog vladara i plemstva, ali da je autentičnost „Pacta conventa“ upitna. Rukopis datira iz 14. stoljeća, a naknadno je umetnut u *Historia Salonitana Tome Arhiđakona*, ali kao poseban dodatak nakon njegove smrti. Smatraju da postoje brojni argumenti za osporavanje njegove autentičnosti. Korišteni vokabular potječe iz 14. stoljeća, a dokument je navodno iz 1102. Koloman se navodi kao Ladislavov sin, a zapravo je bio njegov nećak. Da se radi o autentičnom dokumentu, taj podatak sigurno bi bio točno naveden. Uz to, u mađarskim izvorima nema spomena tog dokumenta što također upućuje na to da je falsifikat. Kao dokaz da je neki slični dokument morao postojati navode slaganje brojnih povjesničara da postoje brojni argumenti koji to pokazuju, a to su očuvanje banske časti, sazivanje hrvatskih i slavonskih sabora, zasebno krunjenje za hrvatskog kralja te privilegije dalmatinskim komunama.¹⁰⁷

Narativni izvor je imao veliki značaj u kasnijem razdoblju te je korišten kao dokaz očuvanja državnosti i posebnosti nakon ulaska u zajednicu s Ugarskom. Autori navode da je „spis objavio Trogiranin Ivan Lučić u svom velikom djelu *De regno Croatiae et Dalmatiae libri sex* (Šest knjiga o kraljevstvu Hrvatske i Dalmacije) iz 1666. godine. Prvi hrvatski političar koji se pozvao na „Pacta conventa“ bio je Nikola Škrlec Lomnički, zagrebački veliki župan i raniji protonotar kraljevstva, na požunskom saboru 1790./1791. godine. Vjerodostojnost sporazuma još nekoliko desetljeća mađarski povjesničari nisu doveli pod znak sumnje, npr. György Fejér ga je 1829. uvrstio u svoj diplomatički zbornik i datirao 1096. godinom. Međutim, godine

¹⁰⁵ Raukar 2007, 59 i 60.

¹⁰⁶ „Pacta conventa“ https://hr.wikipedia.org/wiki/Pacta_conventa (pristup 11.3.2018.).

¹⁰⁷ Isto.

1844. je mađarski povjesničar István Horváth pokrenuo pitanje autentičnosti i tvrdio da je Mađarska osvojila Hrvatsku silom. Politički motivirano sporenje hrvatskih i mađarskih povjesničara nastavilo se do 1918. Isticano je i da nije riječ o međudržavnom ugovoru, već o jednostavnoj bilješki.¹⁰⁸ Autori članka nisu dalje ulazili u utjecaj narativnog izvora na odnose između Hrvata i Mađara kroz 19. stoljeće, ali interpretirajući cijeli članak može se reći kako autori smatraju da je falsifikat iz 14. stoljeća imao veliki značaj za političke odnose u modernoj povijesti.

Udžbenici ne obrađuju važnost „Pacta conventa“, ali se bave njezinim sadržajem i autentičnosti. Po pitanju sadržaja, autori udžbenika „Školska knjiga“ navode kako su hrvatsko plemstvo i ugarski kralj Koloman potpisali sporazum u kojem ga priznaju kao hrvatskog i dalmatinskog kralja. Država je organizirana kao personalna unija što je značilo da se radi o dvije samostalne države koje povezuje osoba vladara. „Meridijani“ navode kako su njime hrvatski velikaši prihvatili ugarskog kralja uz poneke, navedene, ustupke jer je htio izbjeći sukob. „Alfa“ ističe da se radilo o staleškoj povlastici koja se odnosila isključivo na plemstvo te u svom sadržaju nije definirala državnopravne odnose osim što je prihvatilo Kolomana kao kralja.¹⁰⁹

Po pitanju autentičnosti narativnog izvora „Školska knjiga“ u se razlikuje od „Meridijana“ i „Alfe“. Naime, u tom udžbeniku autentičnost narativnog izvora ne dovodi se u pitanje. Također koriste termin dokument. S druge strane, „Meridijani“ i „Alfa“ navode kako se radi o dokumentu nižeg plemstva iz 14. stoljeća koji svjedoči o prilikama iz 14. stoljeća, a ne iz 12. stoljeća kako je tradicionalna historiografija navodila. S druge strane, ta dva udžbenika ne negiraju tezu navedenu u udžbeniku „Školske knjige“ o stvaranju personalne unije, ali ističu da takav ustroj nema poveznicu s promatranim dokumentom. Ostavljaju mogućnost da je to bilo definirano nekim drugim dokumentom.¹¹⁰

S obzirom na sadržaj narativnog izvora, postoje brojne razlike u interpretaciji. Kod literature Macan i Pavličević ne negiraju da je plemstvo dobilo neke povlastice, ali u prvi plan stavljaju državnopravne odnose. Ostali autori navode da sadržaj tog narativnog izvora prije svega govori o povlasticama. „Meridijani“ i „Školska knjiga“ bliže su interpretaciji prvoj skupini dok je „Alfa“ bliža drugoj skupini koja govori samo staleškim povlasticama. Wikipedijski članak se ne bavi toliko sadržajem.

¹⁰⁸ Isto.

¹⁰⁹ Gračanin i dr. 2014, 112; Birin i Šarlija 2016, 119; Detling i Samaržija 72.

¹¹⁰ Gračanin i dr. 2014, 112; Birin i Šarlija 2016, 119.

Zato mnogo prostora u tom članku autori posvećuju autentičnosti. Smatraju da taj narativni izvor nije autentičan uz navođenje brojnih argumenta. To podržava i većina autora stručne literature osim Pavličevića, Szabo i Labus te Macan.¹¹¹ Autori gimnazijskih udžbenika se razlikuju i po ovom pitanju. „Školska knjiga“ autentičnost ne dovodi u pitanje dok „Alfa“ i Meridijani“ navode kako se definitivno ne radi o autentičnom narativnom izvoru.

Udžbenici se ne bave značajem narativnog izvora. Dio autora stručne literature smatra da je njezin značaj u tome što je Hrvatska sačuvala svoju neovisnost u odnosu s Ugarskom zbog čega su hrvatski političari opravdano koristili taj narativni izvor u političkim raspravama kroz 19. i početkom 20. stoljeća. Ostali autori¹¹², kao i autori wikipedijskog članka, smatraju da taj narativni izvor ima značaj za hrvatsko sitno plemstvo u 14. stoljeću, a kasnije su ga, po njima neopravdano, koristili političari u 19. i početkom 20. stoljeća. To ne znači da oni smatraju kako Hrvatska nije osigurala svoju zasebnost nego da „Pacta conventa“ to ne potvrđuje.

Wikipedija u ovom članku potvrđuje svoju temeljnu ideju. Analiza teme na stručan, a i dobro strukturiran i jasan način kojeg mogu razumjeti stručnjaci, laici i učenici. Iznose svoju tezu koju na vrlo razumljiv način pojašnjavaju. Iako tema ima potencijala za svojevrsnu nacionalnu ideologizaciju, u ovom primjeru ne može se reći da su autori članka to radili.

Gimnazijski udžbenici donose donekle različite analize. „Alfa“ je u svojoj analizi najbliža novijoj stručnoj literaturi koja smatra da narativni izvor nije autentičan, a sadržajem ne donosi previše u korist očuvanja posebnosti Hrvatske unutar novog Kraljevstva. S druge strane, „Školska knjiga“ autentičnost ne dovodi u pitanje te ne smatra kako se radi uglavnom o staleškom narativnom izvoru.

4.2. Cetingradski sabor 1527.

Događaj iz prve polovice 16. stoljeća kojim Kraljevina Hrvatska ulazi u novu zajednicu. S jedne strane, tumači se kao ulazak u novu uniju s podređenim položajem. S druge strane, naglašava se kao pokazatelj zasebnosti Hrvatske u odnosu na Ugarsku i samostalnost odluke ulaska u novu zajednicu. Proučavat će se kroz sadržaj i značaj odluke Sabora u Cetinu odnosno koliko on upućuje na razinu samostalnosti tadašnje Kraljevine. Uz to, analizirat će se

¹¹¹ Macan uopće ne spominje autentičnost što znači da je nije uopće dovodio u pitanje.

¹¹² Uglavnom se radi o onima koji smatraju dokument neautentičnim.

donosi li se odluka samostalno u odnosu na Ugarsku te razlike u odlukama hrvatskog i slavonskog plemstva.

Svi autori stručne literature navode kako je obrana Kraljevine Hrvatske bila glavna stavka u dogovoru oko prihvaćanja Ferdinanda kao novog hrvatskog kralja. Kad je Ferdinand prihvatio tu stavku i obvezao se slanjem vojske i financiranjem utvrda, plemstvo ga je prihvatilo kao kralja. Dok se dio autora zadržao samo na tome, dio je ušao u dublju analizu sadržaja odluke sa Sabora u Cetinu. Valentić navodi kako je Ferdinand pristao na čuvanje povlastica plemstvu, ali i prava i slobodnost Kraljevstva Hrvatske i njegovim stanovnicima. Szabo i Labus navode kako je Hrvatski sabor u Cetingradu „suvereno potvrdio i očuvao sve bitne elemente hrvatske državnosti i unutarnje suverenosti kao i status slobodnog kraljevstva.“ Odluku o izboru Ferdinanda ističu kao razumno jer je, po njima, bio jedini vladar koji je mogao očuvati Hrvatsku od Osmanskog Carstva. Macan ističe kako se Ferdinand obvezao štiti i čuvati povlastice Kraljevine Hrvatske bez spominjanja štice povlastica plemstvu. Raukar citira dijelove isprave u kojima sudionici s hrvatske strane ističu svoju slobodnu volju u odabiru Ferdinanda za kralja. Opisuje to kao čuvanje svijesti hrvatskih staleža o zasebnosti hrvatskog kraljevstva što je bila važna misaona baština u idućim stoljećima kad se ta ideja počinje širiti na druge društvene slojeve.¹¹³

Pitanje odnosa s Ugarskom i Slavonijom autori analiziraju na vrlo sličan način. Svi ističu kako je odluka donesena zasebno od Ugarske, ali i da je slavonsko plemstvo donijelo posebnu odluku na Saboru u Dubravi nekoliko dana kasnije da će kao svog kralja prihvatiti Ivana Zapolju. Ta odluka bila je u skladu s odlukom Ugarskog sabora koji je prihvatio istog kralja. Raukar tu razliku u odlukama objašnjava sukobima s Turcima. Naime, hrvatski prostor bio je najjače izvrgnut turskim provalama dok u slavonskom prostoru nisu bile još toliko prisutne.¹¹⁴

Wikipedija temu obrađuje u članku „Cetinski sabor“. Autori navode nekoliko izvora, internetskih stranica te samo jednu knjigu stručne literature (Mario Jareb, „Hrvatski nacionalni simboli“). Kao sadržaj isprave autori navode da je za prihvaćanje Ferdinanda kao hrvatskog kralja plemstvo tražilo pomoć u obrani te čuvanje prava i povlastica Hrvatskog Kraljevstva. „U izbornoj ispravi je istaknuto da su ugarski staleži i redovi, 16. prosinca 1526. u Požunu, izabrali Ferdinanda za kralja prema zakonima i pravima Kraljevstva Ugarskoga, da

¹¹³ Valentić 2005, 10 i 11; Raukar 2007, 110; Pavličević 2007, 152; Szabo i Labus 2012, 107 i 108; Goldstein 2013, 132; Macan i Holjevac 2013, 87.

¹¹⁴ Valentić 2005, 10 i 11; Budak 2007, 19; Raukar 2007, 110; Pavličević 2007, 152; Szabo i Labus 2012, 107 i 108; Goldstein 2013, 132 i 133; Macan i Holjevac 2013, 87.

je Ferdinand već više godina potpomagao staleže i redove Kraljevine Hrvatske u obrani od Turaka da nas njihovo bjesnilo ne prisili odmetnuti se od vjere pravovjerne i od države kršćanske, te da ga i ovi staleži jednoglasno, 1. siječnja 1527. u Cetinu, izabraše za kralja i njegovu suprugu Anu za kraljicu cijele Kraljevine Hrvatske, davši pritom njima i njihovim nasljednicima prisegu dužne vjernosti i poklonstva“. Autori su istaknuli da je slavonsko plemstvo izabralo nekoliko dana kasnije Ivana Zapolju za svog kralja u Dubravi kraj Čazme.¹¹⁵

Autori udžbenika navode, poput većine ostalih proučavanih autora, da je uvjet za prihvaćanje Ferdinanda za hrvatskog kralja bio jamstvo obrane zemlje i očuvanje prava, povlastica, sloboda i zakona Kraljevine Hrvatske. „Alfa“ posebno naglašava da je „Hrvatski sabor izabrao Ferdinanda samostalno, bez ičije prisile, čime je još jednom pokazana hrvatska posebnost u odnosu na Ugarsku.“ „Školska knjiga“ i „Meridijani“ navode kako je dio ugarskog plemstva izabralo u studenom Ivana Zapolju za kralja, a drugi dio u prosincu Ferdinanda. Ipak, „Meridijani“ naglašavaju da je većina ugarskog plemstva bilo uz Zapolju. Svi autori navode kako je podjela bila i na prostoru današnje Hrvatske, ali ona je više bila na geografskoj osnovi. Naime, hrvatsko plemstvo bilo je većinski uz Ferdinanda, a slavonsko plemstvo uz Zapolju.¹¹⁶ Podatkom da je većina ugarskog plemstva bilo uz Zapolju, autori pokazuju da je odluka hrvatskog plemstva bila neovisna, ali i potencijalni utjecaj na slavonsko plemstvo.

Analizirajući sadržaj i značaj sabora u Cetinu iz 1527., svi autori donose vrlo sličnu interpretaciju. Složni su kako je glavni uvjet da Ferdinand postane kralj bilo jamstvo obrane. Dio autora stručne literature u prvi plan ističe želju da se sačuva zasebnost Hrvatske. Drugi dio autora zajedno s autorima udžbenika i wikipedijskog članka navode da je važno bilo i čuvanje stečenih prava i povlastica koje su se odnosile na povlastice koje je uživalo plemstvo.

U odnosu hrvatskog i slavonskog plemstva svi su autori složni kako sloga nije postojala te su donosili zasebne odluke što je pokazatelj nejedinstvenosti plemstva na današnjem hrvatskom prostoru. S druge strane, pojedini autori navode kako je slavonsko plemstvo donijelo odluku poput ugarskog plemstva dok je hrvatsko plemstvo donijelo potpuno neovisnu odluku o novom kralju. Tu se ističe „Alfa“ koja najizravnije naglašava neovisnost te odluke.

¹¹⁵ „Cetinski sabor“ https://hr.wikipedia.org/wiki/Cetinski_sabor (pristup: 13.3.2018.).

¹¹⁶ Gračanin i dr. 2014, 185; Birin i Šarlija 2016, 196; Detling i Samaržija 186.

Proučavani dijelovi wikipedijskog članka svojim sadržajem odgovaraju većini ostalih proučavanih djela. S obzirom da kod njih nema naznake nacionalne ideologizacije, isto se može reći i za ovaj članak. Osoba koja želi dobiti osnovne informacije o temi u ovom članku će ih dobiti. Uz to, zbog brojnih poveznica kao i u drugim člancima, daje se mogućnost jednostavnog daljnjeg istraživanja.

Slično je i sa udžbenicima, „Alfa“ se ističe s naglašavanjem zasebnosti odluke u odnosu na ugarsko plemstvo, ali s obzirom da to odgovara činjenicama, također se ne može govoriti o nacionalnoj ideologizaciji. Uvijek se može postaviti pitanje koliko učenici mogu stvoriti kvalitetnu sliku o povijesnom događaju uz toliko ograničene informacije. U tom slučaju moramo odlučiti želimo li da učenici kvalitetnije shvate manji broj događaja ili da imaju manje kvalitetnu, ali širu sliku povijesti.

4.3. Hrvatsko-ugarska nagodba 1868.

Sporazum između predstavnika Ugarske i Hrvatske postignut 1868. godine kao nastavak nagodbe na razini Monarhije postignute godinu dana ranije. Njima su točno definirani odnosi i status hrvatskih područja pod ugarskim dijelom Monarhije. Analizirat će se zajednički poslovi, autonomija, hrvatski ministar bez lisnice te status hrvatskog jezika.

Autori stručne literature, unatoč korištenju istog dokumenta, donose pojedine razlike u dubini analize i sadržaju teme. Ipak te razlike ne donose veliko razlikovanje u pitanju razine samostalnosti Hrvatske. Szabo ističe da su pod zajedničke poslove potpale željeznice, pošta, financijski i šumski uredi te obrana, financije i trgovanje. Pavličević navodi financije, poljodjelstvo, trgovinu i obranu, ali da je svako od tih područja imalo zasebne hrvatske odsjeke u Pešti. Macan navodi iste poslove kao i Pavličević, ali umjesto poljodjelstva govori o prometu. Uz to, smatra kako su to „glavni poslovi“ te da je „Hrvatska izručena Ugarskoj“ ovom nagodbom. U djelu „Temelji moderne Hrvatske“ navedeno je da pod zajedničke poslove spadaju financijski, ekonomski i vojni poslovi. Uz njih, to su još bili poslovi državljanstva, putovnička služba i redarstvena kontrola nad strancima. Pod zajedničke organe vlasti spadali su vladar, Zajednički sabor i Središnja vlada.¹¹⁷

Kod autonomnih poslova autori ističu unutarnje poslove, pravosuđe, nastavu i bogoštovlje. U knjizi „Temelji moderne Hrvatske“ naglašeni su još kultura te autonomni organi. Pod

¹¹⁷ Szabo 2005, 460; Pavličević 2007, 273; Szabo i Labus 2012, 215; Macan i Holjevac 2013, 221; Dobrovšak 2016, 64.

autonomne organe spadaju Hrvatski sabor, Zemaljska vlada, ban i Stol sedmorice. Kako je ranije navedeno, Macan je smatrao da je Nagodba nepovoljna za Hrvatsku, ali i da su neka obilježja državnosti ipak sačuvana. Pavličević navodi da su sačuvani „temelji autonomije“.¹¹⁸ Ostali autori nisu donosili ocjenu razine autonomije koju je Hrvatska dobila ili sačuvala.

Ministar bez lisnice odnosno hrvatsko-slavonski ministar za mnoge je bio pokazatelj lošeg statusa koji je Hrvatska dobila Nagodbom. Nakon ukidanja Hrvatske dvorske kancelarije u Beču, umjesto nje, imenovan je poseban ministar kod Središnje vlade. On je bio veza između kralja i Zemaljske vlade Kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije. Odgovoran je bio Zajedničkom saboru, a ne Hrvatskom saboru. Prema Goldsteinu on se nalazio u Beču, a prema Szabo i Labus u Budimpešti. U djelu „Temelji moderne Hrvatske“ navode kako ga je imenovao vladar na prijedlog ugarskog ministra-predsjednika. Dobio je posebne ovlasti u području zakonodavstva i bogoštovlja koje su mu omogućavale direktno miješanje u hrvatske autonomne poslove.¹¹⁹ Može se zaključiti da autori njegovu ulogu vide kao izigravanje dobivene autonomije.

Hrvatski jezik postao je službeni jezik u zakonodavstvu, sudstvu i upravi na području Hrvatske i Slavonije. Osim toga, bio je i službeni jezik u tijelima zajedničke uprave koja su se nalazila na tom području. Autori ističu da su hrvatski jezik mogli koristiti zastupnici u Ugarskom saboru jer su se njihovi govori prevodili naknadno na mađarski. S druge strane, govori mađarskih zastupnika nisu prevedeni na hrvatski, a hrvatski zastupnici slabo su govorili mađarski. Zbog toga su prilično rijetko odlazili u Zajednički sabor.¹²⁰ Autori ne donose velike razlike u interpretaciji jezičnog pitanja. Iako je hrvatski jezik bio službeni i mogao se koristiti u Zajedničkom saboru ipak je bio u podređenom odnosu u usporedbi s mađarskim jer govori s mađarskog nisu prevedeni.

Autori wikipedijskog članka „Hrvatsko-ugarska nagodba“ nisu navodili stručnu literaturu zasebno, kao što je bio slučaj kod većine drugih analiziranih tema. Tek se nekoliko djela mogu vidjeti pod „Izvori“. Takav pristup dovodi do vrlo općih podataka. S obzirom da je Wikipedija prije svega online enciklopedija takav način pisanja je legitiman.

Autori navode da su „zajednički poslovi bili utvrđivanje troškova održavanja dvora, novačenje, zakonodavstvo u vezi s obrambenim sustavom i vojnom obvezom, smještaj i

¹¹⁸ Szabo 2005, 460 i 461; Pavličević 2007, 273; Szabo i Labus 2012, 216; Goldstein 2013, 221; Macan i Holjevac 2013, 220; Dobrovšak 2016, 64.

¹¹⁹ Szabo 2005, 461; Szabo i Labus 2012, 216; Goldstein 2013, 221; Dobrovšak 2016, 66.

¹²⁰ Szabo 2005, 460. i 461; Pavličević 2007, 273; Szabo i Labus 2012, 215 i 216; Macan i Holjevac 2013, 220; Dobrovšak 2016, 64 i 65.

prehrana vojske, nadalje, financije (utvrđivanje poreznog sustava, poreza, državnog proračuna, završnog računa, zaduživanje, raspolaganje s jura regalia majora itd.), zatim pitanje novčarskog sustava, pomorskog, trgovačkog, rudarskog prava, odnosno općenito poslovi u vezi s trgovinom, carina, pošte, željeznica, luka i pristaništa, brodomet te problematika državnih puteva i rijeka, odnosno industrija, pitanje državljanstva, naturalizacije, putnih isprava i policijskog nadzora nad strancima.“ S druge strane, „pod autonomiju Trojednice potpadaju svi poslovi koji nisu u nadležnosti zajedničkoga parlamenta i središnje vlade, dakle zemaljska uprava, vjeroispovijest, prosvjeta, pravosuđe, uključujući i zakonodavstvo s izuzetkom pomorskog prava.“¹²¹

Autori se bave i ministrom bez lisnice i pitanjem hrvatskog jezika. Kratko pojašnjavaju da je „odgovornost ministra za Hrvatsku i Slavoniju izuzeta od Hrvatskoga sabora i podređena zajedničkom saboru u Pešti. Iako je službeni jezik u Hrvatskoj bio hrvatski, a zajednički su poslovi trebali biti dvojezični, u praksi je (posebno u doba pojačane mađarizacije) dolazilo do učestalih kršenja tih odredbi.“¹²²

Autori udžbenika većinom su složni u opisu Hrvatsko-ugarske nagodbe. Svi navode kako je dio poslova bio zajednički s malim razlikama u nabrojanim poslovima. „Meridijani“ navode financije, vojsku i ostalo što nije bilo autonomno, „Školska knjiga“ dodaje još trgovinu, a „Alfa“ promet, gospodarstvo i vanjske poslove. Kod autonomnih poslova „Školska knjiga“ ističe unutarnje poslove, školstvo i bogoštovlje, a „Meridijani“ i „Alfa“ dodaju još i sudstvo. Svi udžbenici navode i funkciju ministra bez lisnice koji je bio odgovoran Ugarskom saboru, a „Školska knjiga“ dodaje da ga je birao vladar na prijedlog ugarskog ministra-predsjednika. Prema „Alfi“, on bio zadužen zastupati interese Hrvatske kod zajedničkih poslova u središnjoj (ugarskoj) vladi što nije bilo logično s obzirom da nije bio odabran i odgovoran hrvatskom saboru. Nagodbom je dogovoreno da će službeni jezik u Hrvatskoj i Slavoniji biti hrvatski.¹²³

Analizirajući zajedničke poslove prema Nagodbi, ne nalazimo prevelike razlike. Wikipedijski članak donosi najdetaljniji popis zajedničkih poslova, a i ostali se razlikuju samo u broju navedenih poslova. Svi zapravo imaju istu poantu, a to znači da je većina poslova ostala zajednička.

Slično je i s autonomnim poslovima ako kompariramo različite autore. Macan i Pavličević se izdvajaju jer donose ocjenu razine autonomije. Oba autora smatraju je nepovoljnom za

¹²¹ „Hrvatsko-ugarska nagodba“ https://hr.wikipedia.org/wiki/Hrvatsko-ugarska_nagodba (12.3.2018.).

¹²² Isto.

¹²³ Holjevac i Petrić 2014, 156 i 157; Alfić Talargić i dr. 2015, 209; Bekavac i Skenderović 2016, 202 i 203.

Hrvatsku, ali uz naglasak da je određena razina autonomije ipak sačuvana. Wikipedija i udžbenici slično navode kao većina literature.

Po pitanju hrvatskog ministra bez lisnice, autori su složni da se radi o izigravanju autonomije. Za to navode različite argumente. Wikipedijski članak navodi da je odgovoran Pešti, a ne hrvatskom Saboru. Udžbenik „Školske knjige“ ističe da ga bira vladar, a odgovoran je Saboru. „Alfa“ naglašava kako on navodno štiti hrvatske interese, a u isto vrijeme ga bira Sabor u Pešti. Jedna od razlika je u tome što Goldstein tvrdi kako je odgovoran zajedničkom saboru u Beču, a ostali (Szabo i Labus, Wikipedija, udžbenici) saboru u Pešti. Bez obzira na to, poanta ostaje ista, ministara bez lisnice svi smatraju izigravanjem autonomije.

Pitanje hrvatskog jezika autori složno tumače kao još jedan tek formalan ustupak Hrvatima. S jedne strane, on se službeno može koristiti. S druge strane, na terenu se počela provoditi mađarizacija s ciljem istiskivanja hrvatskog jezika iz javne upotrebe.

Proučavani dijelovi wikipedijskog članka, kao i udžbenici, u svojoj interpretaciji vrlo su slični sa stručnom literaturom. Općenito, tema Nagodbe izaziva vrlo malo različitih tumačenja. S obzirom na to, ako bismo naveli kako su udžbenici i dijelovi članaka na Wikipediji u službi nacionalne ideologizacije, to bismo u ovom slučaju mogli reći i za stručnu literaturu. Donose dovoljan broj informacija za svakog tko želi dobiti osnovne informacije o temi.

4.4. Stvaranje Kraljevstva SHS

Završetkom Prvog svjetskog rata i raspadom Austro-Ugarske Monarhije stvaraju se novi geopolitički odnosi u Europi. Italija i Srbija imale su teritorijalne pretenzije na pojedine hrvatske prostore. U tim okolnostima donesena je odluka da se idu u zajedničku državu sa Srbijom te još uvijek traju rasprave je li postojala mogućnost stvaranja samostalne države ili barem dobivanja veće autonomije unutar nove države. Delegacija Države SHS krenula je u Beograd s jednim dokumentom koji je u sebi sadržavao određene uvjete, a na kraju je pred kralja izašla s drugim dokumentom kojim je došlo do bezuvjetnog ujedinjenja. Tema će se obrađivati kroz analizu pisanja o dokumentima „Naputak“ i „Adresa“ te alternativom u tadašnjim geopolitičkim odnosima za Hrvatsku.

Svi autori stručne literature ističu kako je prema „Naputku“ ujedinjenje sa Srbijom trebalo biti uvjetno. Szabo i Labus ističu kako su dva temeljna zahtjeva bila „prepuštanje odluke o budućem uređenju Ustavotvornoj skupštini s dvotrećinskom većinom i zadržavanje

pokrajinskih vlada s dotadašnjim kompetencijama do donošenja prvog ustava nove države.“ Goldstein i Pavličević dodaju da je prijestolonasljednik Aleksandar dobio vladarske ovlasti. Perić navodi da će na čelu vlade za Hrvatsku i Slavoniju biti ban, a da će zemaljske vlade nadzirati zemaljski sabori. Matković navodi kako je „Naputkom“ predložen monarhijski oblik vladavine, ali i decentralističko unutarnje uređenje.¹²⁴ Zapravo ostaje nejasno što je Matković točno mislio i u kakvom je to odnosu s onim što su pisali drugi autori. S jedne strane, svi se autori slažu da je do Ustavotvorne skupštine uređenje ostalo monarhističko. S druge strane, svi osim njega navode kako se o budućem uređenju države tek trebalo raspravljati, a ovo je bilo privremeno rješenje. Prema autorima, „Naputak“ je ostavljao Hrvatskoj određenu razinu autonomije. Iako su priznali stranu vladarsku dinastiju, zemaljski sabor, vlada i ban i dalje su trebali postojati.

„Adresa“ je po svom sadržaju bila odbacivanje „Naputka“. Ključnu ulogu u tim procesima imao je Svetozar Pribičević. Matković navodi kako je Pribičević vršio pritisak na ostatak delegacije navodeći da je „Naputak“ popis želja, a ne zahtjeva. Isti autor ističe kako su se u „Adresi“ nalazile tek pojedine ideje iz prvog dokumenta. Tako u njoj piše o jedinstvenoj državi s monarhijskim oblikom vladavine bez određenog provizornog stanja do Konstituante. Regent Aleksandar je proklamirao državno ujedinjenje što pokazuje da nije bila riječ o odluci koju potpisuju dvije države nego jednostranoj odluci. Matković navodi kako je Pribičević godinu dana kasnije taj dokument nazvao „manifestacijom za strani svijet“ što ukazuje da je stvarno stanje bilo još lošije po Hrvatsku nego što je prikazano u „Adresi“.¹²⁵

Ostali autori navode kako se radilo o bezuvjetnom ujedinjenju. Goldstein ističe kako je tim dokumentom sva vlast predana u ruke regentu. Perić navodi kako je ujedinjenje izvršeno „nezakonito i nedemokratski“, a da je „Hrvatska izgubila svoju državnost koju je dotad u različitim vidovima stalno imala tijekom više od tisuću godina.“ Szabo i Labus ističu kako Hrvatski sabor tu odluku nikad nije ratificirao.¹²⁶

Autori nisu previše analizirali alternativu za Hrvatsku u tome trenutku. Navode kako je u tom trenutku bilo mnogo unutarnjih i vanjskih prijetnji za Hrvatsku zbog kojih je došlo do ubrzanog ujedinjenja. Zbog lošeg ekonomskog stanja nakon rata, javljaju se socijalni nemiri na raznim područjima. Srbijanska vojska već je ušla na područje Države SHS, a postojala je i

¹²⁴ Matković 2003, 63; Pavličević 2007, 317; Perić 2007, 7 i 8; Goldstein 2008, 26; Szabo i Labus 2012, 249; Macan i Holjevac 2013, 284.

¹²⁵ Matković 2003, 63 i 67.

¹²⁶ Pavličević 2007, 318; Perić 2007, 9; Goldstein 2008, 26; Szabo i Labus 2012, 249; Macan i Holjevac 2013, 284.

prijetnja od talijanske ekspanzije zbog čega su dalmatinski političari također poticali što brže ujedinjenje. Macan i Pavličević ističu kako je Pribičević vješto koristio talijansku prijetnju. Preko dalmatinskih političara vršio je pritisak na sve one koji su htjeli da Dalmacija bude u istoj državi s drugim hrvatskim zemljama.¹²⁷

Tema je obrađivana u članku na Wikipediji pod nazivom „Nastanak Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca“. Autori su koristili velik broj izvora, članaka i djela stručne literature na koje se pozivaju kroz tekst. Ističu kako je Narodno vijeće poslalo delegaciju u Beograd tražeći da se drže dobivenog „Naputka“ „po kojemu ostaje zatečeno zakonodavstvo i upravne organizacije, a vladarsku vlast obavlja regent Aleksandar, na čelu uprave da bude državna vlada u kojoj uz ministra trebaju biti i državni tajnici kao predstavnici pokrajina, funkciju privremenoga parlamenta obavljalo bi državno vijeće sastavljeno od srpske skupštine i Narodnog vijeća.“¹²⁸

U kasnijem tekstu citiraju dio sadržaja „Adrese“. Smatraju da se njome uglavnom odustalo od ranijeg dokumenta. Autori navode kako je regent „spomenuo da će se držati ustava i biti kralj samo slobodnim građanima“ te kako su te izjave bile „zdravičarskoga karaktera“. Kao posljedice ističu da je „put u državni centralizam pod hegemonijom Srbije bio je otvoren“ te da je zbog nje nestalo tisućljetno hrvatsko kraljevstvo. Ne ulaze previše u pitanje je li bilo alternative za Hrvatsku o tom periodu, ali pišu kako je socijalno stanje u državi bilo kaotično, talijanska vojska već je ušla unutar teritorija Države SHS, srpska vojska je također ušla na poziv Narodnog vijeća. Uz sve to, jedino je Srbija, od međunarodno priznatih država, priznala Državu SHS.¹²⁹ Uz otvoreno pitanje o mogućnosti postavljanja određenih uvjeta kod ujedinjenja, stvara se dojam da autori članka smatraju da formiranje samostalne Hrvatske nije bilo moguće.

Autori udžbenika daju kratku analizu događaja. Svi navode kako se kod „Naputka“ radilo o ujedinjenju pod određenim uvjetima. „Alfa“ ističe da se po njemu trebalo poštivati prava postojećih državnopravnih jedinica, ali da je tekst bio uopćen. „Školska knjiga“ navodi kako je u njima, među ostalim, pisalo da će nakon održanih izbora Ustavotvorna skupština odrediti buduće uređenje. Za „Adresu“ ističu da je bio čin bezuvjetnog ujedinjenja kojem nije bilo određeno buduće uređenje, ali moglo se shvatiti da će biti centralističko i monarhističko. „Meridijani“ navode kako je drugi dokument bio izmijenjen u odnosu na prvi te je na

¹²⁷ Pavličević 2007, 317; Perić 2007, 5 i 6; Goldstein 2008, 25 i 26; Szabo i Labus 2012, 250; Macan i Holjevac 2013, 283.

¹²⁸ „Nastanak Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca“ https://hr.wikipedia.org/wiki/Nastanak_Kraljevstva_Srba,_Hrvata_i_Slovenaca (pristup 14.3.2018.).

¹²⁹ Isto.

Pribičevićev zahtjev „izbačeno isticanje državnopravnosti Države Slovenaca, Hrvata i Srba, kao i autonomna prava pojedinih pokrajina. „Alfa“ piše i o tome da je Pribičević „Naputak“ smatrao željama, a ne zahtjevima te da je potpisano bezuvjetno ujedinjenje s odlukom da će se o uređenju raspravljati naknadno.¹³⁰

Alternativom se najkonkretnije bavi udžbenik „Školska knjiga“. U njemu autori navode kako su sve hrvatske političke stranke bile svjesne realnosti pa nijedna nije predlagala osnivanje samostalne države jer bi kao poražena u prošlom ratu (dio Austro-Ugarske) pretrpjela goleme teritorijalne gubitke od Srbije i Italije. Razlike su proizlazile u načinu provedbe ujedinjenja i budućem uređenju države te su pojedine stranke smatrale da bezuvjetno ujedinjenje nije nužnost. „Alfa“ navodi kako je težak udarac potencijalnoj alternativni bilo nepriznavanje Države SHS od strane Antante. „Meridijani“ smatraju da bi pokušajem opstanka Države SHS, Srbija i Italija raskomadale tu državu. Kao potvrdu toga, autori udžbenika napominju talijansku okupaciju pojedinih dijelova te ulazak srpske vojske.¹³¹

„Naputak“ svi autori tumače kao dokument koji je trebao dovesti do ujedinjenja uz pojedine uvjete. Hrvatska je trebala održati dio svoje samostalnosti, a priznala bi novu vladarsku dinastiju te bi se o budućem uređenju naknadno raspravljalo. Jedino Matković tu donosi drugačiju ocjenu. Navodi da je dogovor o monarhijskom uređenju postojao, ali i da je prema „Naputku“ već bilo navedeno da će buduće uređenje biti decentralističko.

„Adresu“ autori opisuju kao odbacivanje „Naputka“. Svi se slažu da je ona značilo bezuvjetno ujedinjenje sa Srbijom i pristanak na buduće centralističko uređenje. Posebno dramatičan opis donose autori wikipedijskog članka navodeći kako se radi o nestanku tisućljetnog hrvatskog kraljevstva.

Svi autori, osim onih udžbenika „Školske knjige“, ne analiziraju previše alternativu za Hrvatsku.¹³² Spominju ulazak srpske vojske te prijetnje Italije, ali nitko konkretno ne navodi da je neki oblik ulaska u novu zajednicu bila politička realnost vremena¹³³. Izdvaja se, kao što je navedeno, „Školska knjiga“. Autori ističu kako su sve političke stranke bile svjesne realnosti tog trenutka i nitko se nije zalagao za samostalnost Hrvatske. To ne znači da nitko

¹³⁰ Petrić i Raguž 2014, 44 i 45; Akmadža i dr. 2016, 50 i 51; Erdelja i Stojaković 2016, 77-79 i 140.

¹³¹ Petrić i Raguž 2014, 44 i 45; Akmadža i dr. 2016, 48 i 49; Erdelja i Stojaković 2016, 77.

¹³² Pitanje alternative je bavljenje nepostojećim činjenicama („što bi bilo kad bi bilo“), odnosno pripada virtualnoj historiji (kontrafaktična povijest). Bez obzira na to, prema mom mišljenju, važno je objasniti kako su postojale brojne prepreke za alternativu (samostalnost Hrvatske nakon Prvog svjetskog rata).

¹³³ S druge strane, nitko to ne tvrdi da je samostalnost bila alternativa. Možda bi bilo korisno da se bar malo pokušalo analizirati tu situaciju, ali na kraju ipak ostaje na autorima. Nitko od njih nije ušao u nerealno branjenje ideje samostalnosti u tom trenutku.

nije želio tu samostalnost nego da je država bila preslaba za obranu od teritorijalne ekspanzije susjeda.

Autori proučavanih dijelovi wikipedijskog članka u svojoj analizi vrlo su bliski ostalim autorima. Kao što je naglašeno, izdvajaju se po dramatičnom opisu o nestanku hrvatskog kraljevstva, ali to je jedini takav primjer. S druge strane, slično je i sa udžbenicima. U ovom slučaju, treba naglasiti autore „Školske knjige“ koji su jedini vrlo konkretno ušli u analizu alternative. Upravo je analiza potencijalne alternative vrlo važna kod ove teme. Ako se izričito ne spomene kako je tadašnja politička realnost bila daleko od samostalne Hrvatske, mnogi bi čitajući većinu citiranih tekstova mogli dobiti dojam kako je za to pitanje nedostajalo samo političke volje.

4.5. Stvaranje NDH

U travnju 1941. uz pomoć Njemačke i Italije stvorena je Nezavisna Država Hrvatska (NDH) na čelu s Antom Pavelićem i njegovim ustašama. Jedni su je nazivali tisućljetnim hrvatskim snom, a drugi smatraju kako ta tvorevina nije bila nezavisna, nije bila država i nije bila Hrvatska.¹³⁴ Tema će se analizirati po pitanju (ne)zavisnosti države i (ne)oduševljenju hrvatskog naroda njezinim nastankom.

Stručna literatura uglavnom se slaže u ocjeni da je NDH bila zavisna država s nekim razlikama u interpretaciji. Matković navodi kako je imala podložnički odnos prema Italiji i Njemačkoj. Prva je htjela destabilizirati državu što je više moguće, dok su je Nijemci htjeli koristiti kao izvor sirovina. U vanjskoj politici slijedila je politiku svojih nadređenih saveznica. Szabo i Labus naglašavaju da je formirana voljom Italije i Njemačke te je tako u samim počecima bila ovisna o tim državama. Također navodi da su Nijemci htjeli stabilnost radi gospodarske eksploatacije dok su Talijani željeli nestabilnost. Podjelom NDH po interesnim zonama, Italija je u svom dijelu prvu zonu pripojila svojoj državi, dok je u drugoj, demilitariziranoj, preuzimala vojnu i civilnu vlast. Ovi autori navode kako je NDH priznata od 10 država, a sve su bile dio Trojnog sporazuma i Antikominternskog pakta. Isto naglašava

¹³⁴ Vidi na: „KROZ STOLJETNU BORBU HRVATSKOG NARODA: Dvije riječi, dva simbola se posebno ističu, DOM i DOMOVINA“ <https://priznajem.hr/novosti/hrvatska/stoljetnu-borbu-hrvatskog-naroda-dvije-rijeci-dva-simbola-se-posebno-isticu-dom-domovina/> (pristup 24.6.2018.)

„Romano Bolković odvažno: NDH nije bila ni nezavisna, ni država, ni Hrvatska“ <http://www.dnevno.hr/vijesti/hrvatska/romano-bolkovic-odvazno-ndh-nije-bila-ni-nezavisna-ni-drzava-ni-hrvatska-1157839/> (pristup 24.6.2018.)

i Macan uz dodatak da NDH nije bila neovisna, ali je bila država i Hrvatska. Goldstein i Matković slažu se s navedenim ocjenama te naglašavaju da je Italija prvenstveno htjela vladati svojim dijelom NDH u političkom smislu, a Njemačka u gospodarskom smislu. Pavličević daje malo izmijenjenu sliku događaja iako se slaže s ocjenom da njezino postojanje bilo usko vezano uz dvije navedene države. Ističe kako je na historiografiju utjecala lijeva i srpsko-crnogorska interpretacija, ali i emigrantska zbog čega se daju dvije različite ocjene NDH. Smatra kako je NDH bila država jer je postojala četiri godine, upisana je na sve zemljopisne i političke karte Europe, imala je sve organe vlasti osim stalnog i izabranog parlamenta. Također navodi da nikada nije bila potpuno okupirana poput nekih drugih europskih država u Drugom svjetskom ratu. Banovinu Hrvatsku i NDH smatra mogućim koracima prema konačnom cilju - stvaranju neovisne hrvatske države.¹³⁵

Matković piše kako je stanovništvo većinski podržalo osnivanje NDH, ali da se uskoro javlja sve šire nezadovoljstvo. Detaljnije o tome pišu Matković u djelu grupe autora „Povijest Hrvata od 1918. do danas“ i Goldstein u svojoj knjizi. Matković navodi kako su Hrvati isprva pozdravili osnivanje nove države, ali s vremenom to oduševljenje opada. Prvi od razloga bio je potpisivanje Rimskih ugovora, a rasna i antisrpska politika dodatno je jačala taj osjećaj. Smatra da su partizani po tom pitanju bili jedinstveni, ali dio njih se protivio ustaškom režimu, a drugi dio uz protivljenje režimu ionako nije želio prihvatiti bilo koji oblik samostalne hrvatske države. Četnici unutar države bili su složni protivnici bilo kakve hrvatske države. Goldstein se slaže da je većina Hrvata na početku podržala NDH navodeći da je brojno stanovništvo izašlo na ulice tim povodom, ali smatra da je na to utjecalo mišljenje djela stanovništva da će se tako izbjeći rat. Navodi kako je dio HSS-a prihvatio novu državu i uključio se u djelovanje novog režima. Ustaše su se pozivale na seljaštvo zbog brojnosti te skupine. U početku je i Katolička crkva predvođena nadbiskupom Stepincem pozdravila osnivanje nove države, brojni svećenici su pomagali režimu, ali s vremenom Stepinac postaje sve veći kritičar terora i rasne politike. Oba autora slažu se kako su Muslimani bili važni ideološki dio priče o NDH, ali mnogi koji su podržali novu državu, uskoro su shvatili da je dobar odnos prema njima bio samo forma zbog čega podrška režimu opada.¹³⁶

Autori wikipedijskog članka „Nezavisna Država Hrvatsla“ koristili su brojnu literaturu. U dijelu „Izvori“ gdje navode otkuda su uzimali pojedine dijelove teksta navedeno je 259

¹³⁵ Matković 2003, 245; Pavličević 2007, 400 i 401; Matković 2007, 159, 160 i 163; Goldstein 2008, 244 i 245; Szabo i Labus 2012, 272-274; Macan i Holjevac 2013, 341 i 342.

¹³⁶ Matković 2003, 245; Matković 2007, 161, 170, 171 i 173.; Goldstein 2008, 224, 231, 232, 234 i 235.

jedinica. NDH se opisuje kao marionetska država Sila Osovine, kao teritorijalni kondominij njenih okupatora Italije i Njemačke. Priznata je bila samo unutar talijanske i njemačke utjecajne sfere. „Uspostava Nezavisne Države Hrvatske označila je realizaciju inačice rješenja hrvatskog pitanja koje se temeljilo na rasformiranju Jugoslavije. No ona je istodobno značila i vezivanje Hrvatske uz fašističke sile i prenošenje fašističkog modela organizacije vlasti i političke prakse Njemačke i Italije u Hrvatsku, uz nazočnost njemačkih i talijanskih vojnih snaga. One su od ustaške vlade smatrane saveznicima, a u širim slojevima stanovništva bile su doživljene kao okupatorske. Iako je NDH imala u svom nazivu pridjev nezavisna, njezino slobodno djelovanje ograničavali su Nijemci i Talijani, tako da su sve važnije odluke u državi bile donesene uz pristanak saveznika.“¹³⁷

„Golema većina hrvatskoga naroda oduševljeno je dočekala slom Jugoslavije, no to nije imalo veze s nacističkom ili fašističkom ideologijom, već s činjenicom da je stanovništvo Hrvatske bilo duboko nezadovoljno političkom i društvenom situacijom u Jugoslaviji. Istovremeno se činilo kako je, nakon dvadeset godina borbe s beogradskim režimom, bez žrtava uspostavljena samostalna hrvatska država te je izbjegnuto rat u kojem je dotada stradala velika većina Europe. Ubrzo nakon uspostavljanja vlasti, međutim, dolazi i do prvih razočaranja.“ Autori smatraju kako je država na kraju postala veliko razočaranje za većinu naroda. Na kraju se, prema njima, javilo nekoliko skupina. Pasivna većina koja je čekala razvoj događaja te manjina koja je podržavala ustaše ili partizane. Dio Hrvata nezadovoljna novim režimom, kao i veći dio Srba, pridružio se partizanskom pokretu. S druge strane, odnos prema Muslimanima bio je taktičniji pa se navodi kako s njima nisu imali znatnijih sigurnosnih problema. Ipak, ustaška ideologija kroatiziranja muslimanskog stanovništva nije bila uspješna i oni su s vremenom sve manje podržavali režim.¹³⁸

Autori udžbenika slažu se kako je NDH od svojih početaka bila podređena Njemačkoj i Italiji. „Školska knjiga“ ističe kako su iskoristili nezadovoljstvo Hrvata unutar Jugoslavije i uspostavili navodno nezavisnu državu iz dva razloga. Prvi je bio da će stanovništvo lakše prihvatiti okupaciju ako njom vladaju domaći političari. Drugi je bio da mogu koristiti domaće snage u vojnim i policijskim strukturama kako ne bi morali trošiti svoje ljudstvo. „Meridijani“ navode kako je državu priznalo dvadesetak zemalja, a sve su bile u Trojnom paktu ili su ga podržavale. Slične navode koristi i „Školska knjiga“.¹³⁹

¹³⁷ „Nezavisna Država Hrvatska“ https://hr.wikipedia.org/wiki/Nezavisna_Država_Hrvatska (pristup 17.3.2018.).

¹³⁸ Isto.

¹³⁹ Petrić i Raguž 2014, 123; Akmadža i dr. 2016, 117 i 119; Erdelja i Stojaković 2016, 177-179.

Autori se dotiču i pitanja odnosa stanovništva prema novoj državi. „Školska knjiga“ ističe kako je Stepinac (u to vrijeme čelni čovjek Katoličke Crkve u Hrvata, jedne od najutjecajnijih institucija u državi u to vrijeme) podržao osnivanje države, ali je uskoro počeo prosvjedovati protiv postupanja. Iako izravno ne govore o reakcijama stanovništva, autori pišu kako je bilo ironičnih komentara na odnose prema „saveznicima“ (pr. „Lijepa naša domovina od Zagreba do Šestina.“). „Meridijani“ ističu kako zbog velikih teritorijalnih ustupaka nije imalo podršku u većini naroda, a to se nije promijenilo nakon kapitulacije Italije i povratka dijela teritorija. „Alfa“ navodi kako je većina naroda pozdravila osnivanje hrvatske države, ali i zbog vjere da će se izbjeći rat. Ipak, zbog politike režima stanovništvo je brzo doživjelo razočaranje.¹⁴⁰

Analizirajući pisanje autora o (ne)zavisnosti NDH ne nalaze se velike razlike u tumačenju. Slažu se autori da je ta država bila zavisna o Njemačkoj i Italiji, Wikipedija naglašava kako je bila marionetska država. Također se naglašava kako je Njemačka koristila NDH u gospodarskom smislu, dok su Talijani u političkom smislu. Uz to, priznata je bila samo od saveznica Trojnog pakta, a Pavličević jedini naglašava kako u korist priznatosti NDH idu i političke karte tog vremena koje su upisivale NDH. Međutim, Pavličević se slaže s ocjenom o zavisnosti te države o dvije okupatorske sile.

Autori se slažu da je narod, posebno Hrvati, na početku bio sretan zbog rušenja Jugoslavije i uspostavljanja nove države. Ipak, neki naglašavaju kako je dobar dio bio sretan zbog toga što su mislili da će se izbjeći rat. S vremenom, zbog postupka vlasti i teritorijalnih ustupaka podrška vrlo brzo pada. Ona nije postojala od početka kod većine drugih nacionalnih ili političkih skupina. Dio muslimana je podržao novu vlast, ali podrška je isto tako brzo padala. S druge strane, svi se slažu da podrške od početka nije bilo od Srba i komunista.

Proučavani dijelovi wikipedijskog članak i udžbenika u ovom slučaju se ne izdvajaju od pisanja ostalih autora. Svi udžbenici i proučavani dijelovi članka na Wikipediji negativno su nastrojeni po pitanju NDH, smatraju ju zavisnom državom koja je vrlo brzo gubila podršku u narodu. Ovo je jedno od pitanja koje mnogi u javnosti smatraju kontroverznim. Mnogi su nesložni oko toga je li ona bila nezavisna država, a mnogi imaju potrebu naglašavati da ona to nije bila.¹⁴¹ Bez obzira na to, tekstovi koji su odabrani u ovoj analizi poprilično su složni oko tog pitanja i ne smatraju ga značajno kontroverznim.

¹⁴⁰ Petrić i Raguž 2014, 123 i 124; Akmadža i dr. 2016, 117; Erdelja i Stojaković 2016, 179.

¹⁴¹ Vidi na „Na današnji dan proglašena je Nezavisna država Hrvatska“ <https://net.hr/danas/hrvatska/na-danasnji-dan-proglasena-je-nezavisna-drzava-hrvatska-ovih-11-cinjenica-svjedoci-o-najmracnijoj-epizodi-hrvatske-povijesti/> (pristup 23.5.2018.).

4.6. Federativna Hrvatska

Formirana je u vrijeme Drugog svjetskog rata pod vodstvom antifašističkih snaga. Različita su tumačenja njezinog karaktera. Jedni je vide kao temelj za današnju samostalnu Hrvatsku, a drugi samo kao formu unutar federalne države. Analizirat će se kroz odluke AVNOJ-a u Jajcu 1943. vezane uz federativni karakter države te po odlukama ZAVNOH-a u Topuskom 1944.

Autori stručne literature navode važnost avnojskih odluka iz studenog 1943. za formiranje federativne države. Matković ističe da je u Jajcu donesena odluka o federativnoj osnovi Jugoslavije koja je trebala osigurati ravnopravnost njezinih naroda. Goldstein navodi kako je donesena odluka o federativnoj republici sa 6 federativnih jedinica. Nešto kasnije piše kako će se o sudbini monarhije odlučivati naknadno što bi značilo da odluka o republičkom uređenju nije konačna, ali jest ideja o federativnom uređenju. Također su načelno dogovorene i granice među federativnim jedinicama. Macan govori da je odlučeno kako će Jugoslavija biti savezna država, a Kolar navodi da je ozakonjeno pravo ZAVNOH-a da se proglasi vrhovnim tijelom državne vlasti u Hrvatskoj.¹⁴²

Goldstein navodi da je na trećem zasjedanju ZAVNOH-a u Topuskom 1944. to tijelo proglašeno vrhovnim zakonodavnim i izvršnim tijelom u Hrvatskoj te je počelo stvaranje nove federalne Hrvatske koja je bila temelj današnjoj samostalnoj Hrvatskoj. Istu odluku o ZAVNOH-u spominje i Macan, navodeći kako je Hrvatska postala dio nove Jugoslavije. Kolar se najdetaljnije bavio zasjedanjem u Topuskom. Uz navedeno, dodaje kako odluke proizlaze iz odredbi zasjedanja AVNOJ-a u Jajcu 1943. ZAVNOH je postao hrvatski sabor što je značilo da postaje nositelj hrvatskog suvereniteta. Smatra kako su odluke tog zasjedanja bile „odgovor na želje naroda u Hrvatskoj za vlastitom državnosti, i to je doista važno jer je od tada Hrvatska u sklopu druge Jugoslavije uvijek postojala kao posebna državna cjelina.“¹⁴³

Autori na Wikipediji obrađivali su temu kroz članak „Treće zasjedanje ZAVNOH-a“ s obzirom da se u članku „Socijalistička Republika Hrvatska“ vrlo šturo govori o počecima. Korišteno je nekoliko enciklopedijskih i znanstvenih članaka te govori na obljetnicama događaja. Autori navode kako su donesena četiri ustavna akta. Za ovu temu, bitan je prvi koji govori da se prihvaća sudjelovanje hrvatskih predstavnika na Drugom zasjedanju AVNOJ-a

„Romano Bolković odvažno: NDH nije bila ni nezavisna, ni država, ni Hrvatska“ <http://www.dnevno.hr/vijesti/hrvatska/romano-bolkovic-odvazno-ndh-nije-bila-ni-nezavisna-ni-drzava-ni-hrvatska-1157839/> (pristup 23.5.2018.)

¹⁴² Matković 2003, 257; Kolar 2007, 238; Goldstein 2008, 326; Macan i Holjevac 2013, 346.

¹⁴³ Kolar 2007, 239 i 240; Goldstein 2008, 327; Macan i Holjevac 2013, 346.

što je značilo prihvaćanje federalnog ustroja nove Jugoslavije s Hrvatskom kao jednom od 6 republika. Svi akti zajedno isticali su postojanje Demokratske Hrvatske.¹⁴⁴ Načelo demokracije u ovom slučaju bilo je više formalno. Autori su samo naveli načela bez dublje interpretacije što su ona u praksi donijela.

Autori smatraju da događaj ima veliki značaj za današnju Hrvatsku. Pišu: „U izvorišnim odredbama Ustava Republike Hrvatske, jasno i nedvosmisleno, naglašena je uloga i značaj uspostave temelja državne suverenosti izraženoj u odlukama ZAVNOH-a nasuprot proglašenju kvinslinške Nezavisne Države Hrvatske. Upravo se Ustav iz 1990. nadovezao i oslonio na demokratske vrijednosti sadržane u odlukama trećeg zasjedanja ZAHVNOH-a. Ostvarujući vjekovne težnje hrvatskog naroda, hrvatski sabor – ZAVNOH je na temelju prava samoodređenja donio odluke o stvaranju slobodne i ujedinjene države Hrvatske. Time je slobodna i ujedinjena Hrvatska postala federalnom državom. Time je onemogućeno da Hrvatska više nikada ne bude uređivana interesima marionetskih sila ili pak politike nečijih pretenzija, već isključivo temeljem povijesnih odluka ZAVNOH-a. Pozivajući se na odluke trećeg zasjedanja ZAVNOH-a, kao sastavnicu državne opstojnosti hrvatskog naroda u ukupnom povijesnom zbivanju, Ustav iz 1990. polaže temelje novoj demokratskoj i suverenoj Hrvatskoj, kojima se Hrvatska određuje u duhu vrijednosti demokratskog antifašizma.“¹⁴⁵

Autori udžbenika posebnu pažnju kroz tekst pridaju ovim događajima. Smatraju ih vrlo važnim za hrvatsku povijest. „Školska knjiga“ piše kako je u Jajcu 1943. donesena odluka prema kojoj će buduća jugoslavenska država biti uređena po federativnom modelu koji će osigurati ravnopravnost svih naroda. Uz to, potvrdili su raniju odluku ZAVNOH-a o sjedinjenju hrvatskih krajeva, pod talijanskom okupacijom, s ostatkom Hrvatske. I drugi autori udžbenika navode federalno uređenje koje jamči ravnopravnost. „Alfa“ dodaje kako će biti 6 federalnih jedinica, a Hrvatska će biti jedna od njih. Također, na tom zasjedanju sve republike dobile su pravo na samoodređenje što je moglo značiti odcjepljivanje ili udruživanje s drugim republikama i narodima. Ta stavka privukla je mnoge Hrvate koji su željeli slobodnu hrvatsku državu, a bili su razočarani ustaškim režimom. „Meridijani“ dodaju kako je poslije rata trebalo biti određeno hoće li biti republika ili kraljevina, ali federativno uređenje ostala je osnova.¹⁴⁶

¹⁴⁴ „Treće zasjedanje ZAVNOH-a“ https://hr.wikipedia.org/wiki/Treće_zasjedanje_ZAVNOH-a (pristup 18.3.2018.).

¹⁴⁵ Isto.

¹⁴⁶ Petrić i Raguž 2014, 147; Akmadža i dr. 2016, 137; Erdelja i Stojaković 2016, 203.

„Alfa“ navodi kako je na trećem zasjedanju ZAVNOH-a u svibnju 1944. to tijelo postalo nositelj suvereniteta naroda i države Hrvatske kao jedne od ravnopravnih saveznih zemalja Demokratske Federativne Jugoslavije. „Meridijani“ također ističu da je ZAVNOH bio nositelj suvereniteta, a svoje odluke donijeli su na temelju zaključaka AVNOJ-a u Jajcu. Jedna od najvažnijih odluka bilo je utemeljenje Federalne Države Hrvatske (FDH) kao države hrvatskog naroda, ravnopravnog sa ostalima. Autori „Školske knjige“ slažu se s ocjenom da su zaključci bili nadovezani na AVNOJ-evske zaključke. Naglašavaju da je ZAVNOH tada potvrdio hrvatsku državnost u poslijeratnoj Jugoslaviji proglašenjem FDH.¹⁴⁷

Svi su autori složni kako AVNOJ u Jajcu ima dalekosežne posljedice i na današnju Hrvatsku. Naglašavaju da Hrvatska postaje jedna od šest republika čime se naglašava njezina posebnost i određuju granice. Wikipedijski članak naglašava kako se tu potvrđuje da Hrvatska postoji kao jedna od republika. „Alfa“ naglašava kako je navedena mogućnost udruživanja ili odcjepljenja svake od država, a ta ideja suverenosti u odluci Hrvatske privukla je mnoge Hrvate da podrže AVNOJ-evske ideje.

Odluke sa ZAVNOH-a u Topuskom autori stručne literature opisuju kao izuzetno bitne i u današnjem kontekstu. Goldstein navodi kako se radi o temeljima današnjoj Hrvatskoj, a Kolar da je ZAVNOH bio nositelj hrvatskog suvereniteta. Wikipedija u članku navodi kako je potvrda važnosti ZAVNOH-a to što se spominje i u izvorišnim odredbama Ustava. Autori udžbenika naglašavaju da je postojanje ZAVNOH-a u tom trenutku bila i potvrda hrvatske državnosti jer je on bio nositelj hrvatskog suvereniteta.

Proučavani dijelovi wikipedijskog članka i udžbenika, kao i u prethodnim slučajevima, slično interpretiraju obrađivane događaje. Smatraju da promatrana pitanja imaju važnost po pitanju hrvatske samostalnosti, ali njihova tumačenja ne idu u smjeru nacionalne ideologizacije. Donekle se može reći da wikipedijski članak kao lako dostupan izvor informacija može dati odgovor zainteresiranom laiku u vezi čestih rasprava o važnosti antifašizma i ZAVNOH-a za današnju Hrvatsku.¹⁴⁸ Ipak zbog kompleksnosti teme za kvalitetnije informiranje potrebno je proučavati puno veći broj članaka povezanih s temom.

4.7. Međunarodno priznanje Hrvatske

¹⁴⁷ Petrić i Raguž 2014, 148; Akmadža i dr. 2016, 137; Erdelja i Stojaković 2016, 203.

¹⁴⁸ „Bauk: ‘ZAVNOH je bio i bit će temelj suvremene hrvatske države’“ <https://narod.hr/hrvatska/bauk-zavnoh-bit-ce-temelj-suvremene-hrvatske-drzave> (pristup 23.5.2018.)

Iako je od proglašenja neovisnosti Hrvatske pa do međunarodnog priznanja i ulaska u OUN prošlo tek nekoliko mjeseci, postoje rasprave kako brojne države svijeta nisu bile sklone raspadu Jugoslavije. Po mnogima, ključnu ulogu u promjeni takvog stava imale su odredbe komisije na čijem čelu je bio francuski pravnik Robert Badinter. Stoga će se tema analizirati kroz važnost Badinterove komisije za međunarodno priznanje Hrvatske te zagovornike i protivnike hrvatske samostalnosti početkom 1990-ih.

Autori stručne literature navode kako je Badinterova komisija zaključila da nije došlo do secesionizma nego se Jugoslavija raspada. Konačna odluka donesena je u prosincu 1991. Prema Szabo i Labus ta je odluka potaknula članice EZ na priznanje. Perić ističe kako je lord Carrington tražio od komisije da iznesu mišljenje o tome kako se treba ponašati prema procesu osamostaljenja Hrvatske i Slovenije. Nakon što je odluka donesena, EZ je tražila „opći okvir“ za priznavanje tih država. Prema Goldsteinu, EZ je tražila da se ispune još neki uvjeti, prije svega zaštita srpske manjine, za priznavanje hrvatske samostalnosti. Nakon što je komisija ponovno pozitivno ocijenila nove zakone, EZ je priznala Hrvatsku.¹⁴⁹

Autori ne navode konkretno međunarodne protivnike hrvatske samostalnosti. Goldstein spominje kako je u pozadini bilo mnoštvo interesa i diplomatskih sporenja, ali bez spominjanja osoba ili država. S druge strane, svi autori spominju važnost diplomatskog djelovanja Njemačke i njezinog ministra vanjskih poslova Hans-Dietrich Genschera. Uz njih, Perić smatra kako su veliku važnost imali i njemački kancelar Helmut Kohl te papa Ivan Pavao II. Goldstein ističe kako je u diplomatskim krugovima bilo sporenja i nakon priznanja te da su mnogi smatrali da je priznanje Slovenije i Hrvatske jedna od najvećih pogrešaka međunarodne zajednice u vezi jugoslavenskog sukoba. Glavni razlog za to bilo je prvotno tumačenje najutjecajnijih zapadnih medija i promatrača kako se radi o sukobu secesionističkih republika s matičnom državnom zajednicom koja se poistovjećivala s Miloševićevim režimom u Beogradu.¹⁵⁰

Tema na Wikipediji obrađena je kroz članak „Međunarodno priznanje Hrvatske“. Autori su koristili pojedine članke na internetu kao izvor informacija bez navođenja stručne literature. Tekst je vrlo općenito pisan bez ulaska u kontekst događaja. Tako nisu spominjani međunarodni odnosi, pregovori i formiranje tijela koja su trebala razriješiti problematiku. Autori daju isključivo kronologiju događaja. Jedina iznimka je u ocjeni diplomatskih pomagača u tom vremenu. Tako navode da „zemlje koje su prednjačile u diplomatskim

¹⁴⁹ Perić 2007, 467; Goldstein 2008, 717; Szabo i Labus 2012, 332.

¹⁵⁰ Perić 2007, 468; Goldstein 2008, 717 i 718; Szabo i Labus 2012, 332; Macan i Holjevac 2013, 361.

nastojanjima za međunarodno priznanje Hrvatske, svakako su bile Sveta Stolica i Njemačka. Vatikanska diplomacija, kao prva u svijetu, još je 3. listopada 1991. godine objavila da radi na hrvatskome međunarodnom priznanju.“¹⁵¹

Autori udžbenika različitim temama su posvetili prostor unutar teksta. S jedne strane, „Školska knjiga“ i „Alfa“ naveli su važnost Badinterove komisije. Ističu kako je zaključila da se Hrvatska i Slovenija nisu odcijepile od SFRJ nego se ta država raspala. Zbog toga države imaju pravo formirati svoje samostalne države u okviru jugoslavenskih republičkih granica. „Školska knjiga“ ističe kako je jugoslavenski ustav iz 1974. temelj za odabir vlastite sudbine jugoslavenskih republika.¹⁵²

S druge strane, „Meridijani“ se bave diplomatskim bitkama u to vrijeme. Ističu kako su države EZ, SAD, tadašnji SSSR, Kina i pokret nesvrstanih bili na početku za očuvanje jedinstvene i cjelovite Jugoslavije. Ipak, dolazi do promjene u razmišljanju zbog ratnih zločina, stradanja Vukovara i Dubrovnika što je pokazalo da Jugoslaviji nema spasa. Navedene države uskoro su se počele opredjeljivati za pojedine jugoslavenske republike. Također je navedeno da su neke države od početka davale diplomatsku pomoć Hrvatskoj. Prije svih, ističu se Njemačka, Vatikan i Austrija koje su svojim zalaganjem utjecali na promjenu međunarodnog raspoloženja u hrvatsku korist.¹⁵³

Autori stručne literature navode kako su Badinterova komisija i njezini zaključci imali pozitivan utjecaj te su potaknuli članice EZ na priznanje Hrvatske. Udžbenik „Školske knjige“ navodi kako je Ustav iz 1974. utjecao na zaključke Badinterove komisije, a svi se slažu kako je njihova temeljna ideja bila da se SFRJ raspada, a ne ruši. Zbog toga Hrvatska i Slovenija imaju pravo na samostalnost. Važno je naglasiti kako članak na Wikipediji uopće ne navodi Badinterovu komisiju pa možemo zaključiti kako je autori ne smatraju dovoljno relevantnom za to pitanje.

Autori stručne literature navode kako su postojali protivnici i zagovornici hrvatske samostalnosti u međunarodnim krugovima, ali najkonkretnije se time bave Goldstein i Perić. Prvi spominje kako se negativna slika o Hrvatskoj u međunarodnim krugovima stvarala i pod utjecajem zapadnih medija, dok Perić navodi dvije važne osobe koje su zagovarale međunarodno priznanje, a to su bili papa Ivan Pavao II. i njemački kancelar Helmut Kohl.

¹⁵¹ „Međunarodno priznanje Hrvatske“ https://hr.wikipedia.org/wiki/Međunarodno_priznanje_Hrvatske (pristup 19.3.2018.).

¹⁵² Akmadža i dr. 2016, 212; Erdelja i Stojaković 2016, 281.

¹⁵³ Petrić i Raguž 2014, 207.

Članak na Wikipediji također navodi Svetu Stolicu i Njemačku kao glavne pomagače, a protivnike ne navodi. Od udžbenika „Meridijani“ najviše pišu o protivnicima i zagovornicima. Oni, uz Perića donekle, jedini konkretno navode pojedine države ili imena. Ističu kako su na početku članice EZ, bivši SSSR, SAD i Nesvrstani bili protivnici raspada Jugoslavije i hrvatske samostalnosti. Ipak, uz pomoć diplomatskih radnji Njemačke, Austrije i Vatikana te pod utjecajem ratnih stradanja Vukovara i Dubrovnika, dobila je podršku i tih država. Može se zaključiti kako svi autori navode slične zagovornike samostalnosti, a „Meridijani“ jedini konkretno govore o državama koje nisu na početku bile sklone tim idejama.

Wikipedijskom članku može se prigovoriti šturost informacija. Sama nacionalna ideologizacija nije problematična u ovom slučaju, ali zbog malog broja informacija vrlo lako može doći do prilično neprecizne slike u glavi učenika i laika. Ovdje se opet može raspravljati o samoj ideji Wikipedije i treba li ona sadržavati samo najosnovnije informacije. Preporuke jesu takve, ali praksa u većini slučajeva nije.

S druge strane, gimnazijskih udžbenici zajedno daju vrlo kvalitetan opis događaja. Problem se javlja koliko koji udžbenik sam po sebi to isto ispunjava. Po pitanju udžbenika u funkciji nacionalne ideologizacije ne postoje neki očiti primjeri koje bi trebalo istaknuti.

5. Zaključak

Pitanje samostalnosti zauzima važno mjesto hrvatske političke povijesti. U državi za koju se ističe da skoro tisuću godina nije bila samostalna, takvo pitanje postaje još važnije. Zbog toga su postojale pretpostavke da će dio autora koji pišu o hrvatskoj povijesti i samostalnosti dati određene nacionalno prenaplašene osobine istaknutijim osobama i događajima. Iako se ne može reći da takvih ocjena nije bilo, one su bile u manjoj mjeri nego što bi bilo očekivano.

Uvijek se može postaviti pitanje jesu li odabrane knjige, članci na Wikipediji i udžbenici baš oni koji su prijeporni i zbog kojih su se takve teme često analizirale i u javnosti. Kriteriji su jasno određeni, korištena je većina relevantnih novijih knjiga koje se bave dužim vremenskim razdobljima hrvatske povijesti te wikipedijski članci na hrvatskom jeziku koji svojim naslovom najviše odgovaraju temi. Generalni sudovi se ne mogu donijeti, ali i ovi proučavani članci pokazuju određene pravilnosti i izuzetke. Udžbenike je odobrilo nadležno Ministarstva i time su službeno jedini koji mogu biti korišteni u školama.

Stručna literatura pokazala se kao najpouzdaniji oblik. Posebno se to može reći za novija djela stručne literature s naglaskom na nova izdanja Matice hrvatske o pojedinim razdobljima u prošlosti. Wikipedija je najkompleksniji oblik koji zbog principa na kojima funkcionira ne može načelno biti potpuno siguran izvor informacija, ali s druge strane njezina kvaliteta sve više raste te se pokazuje kako ima svoje mjesto u obrađivanju povijesnih tema. Udžbenici svojim jednostavnim stilom, vrlo dobro sumiraju svjetsku, europsku i hrvatsku povijest. Prilagođeni su učenicima i njihovoj dobi, ali mogu biti korisni i drugim skupinama, laicima i stručnjacima.

Sva tri oblika imaju različite ideje svoje primjene i zbog toga dolazi do razlika u njihovom fokusu. Stručna literatura koja je korištena odnosi se na pojedina razdoblja ili na cjelokupnu hrvatsku povijest. Fokus je ovdje u prikazivanju šire slike, a teme koje su proučavane poput osoba i događaja se spominju po potrebi, stoga nisu u središtu. Wikipedija s druge strane ima točno određenu osobu ili događaj i bavi se konkretno tom temom dok se kontekst tu nalazi ovisno o autoru članka. Udžbenici su slični stručnoj literaturi, ali tekst je prilagođen učenicima te se više razmišlja o fontu slova, slikama, dodatnim pojašnjenjima pojmova i sl.

Što se tiče samog sadržaja proučavanih tema razlike su manje nego što se na prvu očekivalo. Često je najveća razlika u prostoru koji je posvećen temi. Tako je najviše teksta u knjigama stručne literature koje se bave određenim užim razdobljem. Wikipedija se razlikuje od teme

do teme, pa je kod tema poput „Stjepana Radića“ i „Josipa Broza Tita“ opseg članaka vrlo velik dok je kod tema poput „Cetingradskog Sabora“ ili „Međunarodnog priznanja Hrvatske“ opseg puno manji. Općenito se može reći da je opseg veći kod proučavanih osoba nego kod događaja. Udžbenici razumljivo imaju manje teksta posvećenog određenoj temi što je u skladu s idejom udžbenika o sažetom prikazu što većeg broja tema.

Razlike u interpretaciji ovise o temama. Kod stručne literature s izrazitom razlikom unutar teme ističe se „Kralj Tomislav“ dok većina tema ima tek manje razlike kod pojedinih autora. Slično je kod udžbenika, uglavnom se radi o manjim razlikama u pojedinoj temi, ali nijedan udžbenik se posebno ne izdvaja. Uspoređujući ih sve međusobno, kod većine tema postojale su manje razlike u interpretaciji, ali opet se nije posebno izdvajao nijedan proučavani oblik pisanja o povijesnim temama. Nerijetko se pojedini oblik izdvajao te je kod nekih tema napravljen najkvalitetniji prikaz koji bi od koristi mogao biti stručnjacima, učenicima i laicima. Od stručne literature je očekivano da će temi pristupiti profesionalnije, ali Wikipedija i udžbenici su u pojedinim temama napravili odličnu analizu. Najbolji primjer je članak o „Pacta conventa“ na Wikipediji koji se držao načela Wikipedije da se ne širi previše tema, a opet je autor uspio sažeto i precizno definirati najosnovnije informacije, probleme i ideje. S druge strane, udžbenik „Školske knjige“ jedini je od svih proučavanih oblika otvorio pitanje alternative za Hrvatsku 1918.

Analiziramo li prostor koji daju konkretnim temama, stručna literatura koja obrađuje cjelokupnu hrvatsku povijest temama iz novije povijesti posvećuje više prostora što je i razumljivo zbog brojnijih i pouzdanijih izvora. Ostala stručna literatura ne izdvaja se posebno po ovom pitanju s izuzetkom knjige Ive Goldsteina o 20. stoljeću. Naime, on više prostora posvećuje analizi NDH, Ante Pavelića i Franje Tuđmana nego ostalim temama pa je pretpostavka da su te teme više u domeni njegovih interesa, odnosno da ih smatra osobito važnima. Za Wikipediju je već navedeno da pojedine teme imaju više teksta u člancima. Uglavnom se radi o temama iz 20. stoljeća. posebno kad je riječ o osobama. Količina teksta ne znači nužno veću kvalitetu za što su već ranije navedeni pojedini primjeri. Udžbenici prateći ideju sažete i sveobuhvatne slike povijesti nijednoj temi ne posvećuju osjetno veći prostor. S obzirom da su birane istaknute ličnosti i događaji to je bilo i očekivano.

Iako postoje brojne sličnosti, razlike među promatranim oblicima nude određene mogućnosti za učeničku analizu tema. Uspoređujemo li sva tri oblika učenici u pojedinim temama mogu vidjeti kako postoji više različitih interpretacija nekog povijesnog događaja što im može pomoći da shvate kako u historiografiji najčešće postoji više od jedne interpretacije.

Usporedba udžbenika i stručne literature može im pomoći da tekst koji čitaju analiziraju kritički, ali i da nadopune svoja znanja. Ne treba odbaciti mogućnost davanja određenih zadataka učenicima s Wikipedijom. Naime, uz pažljiv i kvalitetan pristup nastavnika koji će približiti učenicima koncept na kojem Wikipedija funkcionira, učenici mogu vježbati određene vještine. Ako nastavnik uzme problematičan tekst na Wikipediji s očitim greškama, učenici osim što mogu kritički gledati na Wikipediju isto tako se uče općenito internetskoj kulturi i kritičkom pogledu na sve tekstove na koje nailaze putem tog medija. O konkretnijem pristupu učenicima s obzirom na pitanje Wikipedije bit će još riječi u ovom zaključku.

Prije toga, treba nešto reći i o pristupačnosti stručne literature nepovjesničarima. Takva vrsta teksta definitivno nije za osobe koje žele dobiti tek osnovne informacije o nekoj povijesnoj temi. Pojedini autori, poput Macana, pišu vrlo sažetim i jednostavnim stilom koji mogu razumjeti laici i srednjoškolci, ali većina drugih autora zbog opsežnosti teme i stila nisu toliko pristupačni toj populaciji. Uspoređujući ih s Wikipedijom i udžbenikom, a uzimajući sve dosad napisano u obzir, može se zaključiti da je stručna literatura, od analiziranih, najmanje pristupačan oblik nepovjesničarima.

Ranije je navedeno kako je Wikipedija na hrvatskom jeziku imala status nacionalno ideologiziranog medija s vrlo kontroverznim stavovima. Analiza 15 članaka s Wikipedije ne može u potpunosti opovrgnuti takvu tezu, ali je ipak indikativna. Prije svega, birane su teme istaknutih ličnosti i događaja s naglaskom na pitanje hrvatske samostalnosti, a bez izbjegavanja potencijalno kontroverznih temi. Ne može se reći kako nisu uopće postojale indicije o nacionalno nastrojenom tumačenju tema, posebno se može istaknuti tema „Zrinsko-frankopanska urota“, ali kod većine tema Wikipedija se nije puno razlikovala od stručne literature i udžbenika u osnovnim idejama. S druge strane, Wikipedija ima zaista mnoge članke koji se bave sličnim temama pa treba ostaviti mogućnost da u njima eventualno postoji elemenata za potvrdu ove teze.¹⁵⁴

Tekst u većini proučavanih dijelova članaka na Wikipediji bio bi koristan i informativan za zainteresiranog čitatelja. Opet treba posebno istaknuti tekst „Pacta conventa“ dok su „Zrinsko-frankopanska urota“, „Josip Broz Tito“ i „Ante Pavelić“ primjeri tekstova koji tek djelomično zadovoljavaju svojim sadržajem. Čitatelj osnovne informacije može dobiti, ali stil pisanja lako može čitatelja odvesti u krivom smjeru. Autori opisuju Petra Zrinskog i Frana

¹⁵⁴ Ako je to istina, to ne mijenja činjenicu da su birani oni članci koji se bave, baš tim, konkretno određenim temama. Dakle, ako netko želi istraživati navedene teme preko Wikipedije, najprije će im Google prikazati ovdje analizirane članke.

Krsta Frankopana kao „hrvatske mučenike“ i „borce za samostalnost“ ostavljajući dojam da su imali prije svega domoljubne motive.

Na početku su navedena određena načela enciklopedija i odnos Wikipedije prema njima. U kakvom je odnosu Wikipedija na hrvatskom jeziku s njima možemo pokušati zaključiti iz ovih dijelova članaka. Razumljivo je da ne možemo induktivno zaključiti da ovi primjeri savršeno prikazuju našu Wikipediju u cijelosti, ali zbog različitog pristupa autora ovi članci nude mogućnost analize Wikipedije – njezinih prednosti i mana.

Važna su nam ona načela koja se mogu proučavati na manjem broju tema što znači da načelo sveobuhvatnosti nije moglo biti proučavano. Velika sličnost sa stručnom literaturom i udžbenicima pokazuje da se načelo točnosti poštovalo. Svakako interpretacije su različite pa za objektivnost treba reći da je u nekim člancima Wikipedija bila drugačija od klasične enciklopedije. Tu se opet postavlja pitanje koliko je objektivnost moguća u povijesnim temama i koliko su i klasične enciklopedije objektivne. S obzirom na količinu teksta i mogućnost interpretacija, treba reći da su vidljive subjektivne crte autora članaka. To ne znači da su tekstovi nekvalitetno napisani jer, kako je i ranije rečeno, većina njih su u skladu s onim što govori i stručna literatura.

S time možemo povezati i pitanje vjerodostojnosti. Dijelovi članaka koji su proučavani većinom su zadovoljavali načelo vjerodostojnosti. Ne može se reći kako su neupućenog čitatelja, uz pojedine izuzetke, mogli uputiti na izrazito nepravilno shvaćanje teme. Ipak, tu dolazimo do najveće prednosti, ali i najvećeg problema koncepta Wikipedije, a to je načelo ažurnosti. Demokratičan pristup u kojem svatko može mijenjati tekst može dovesti do konstantnog poboljšanja ili pada kvalitete članka. Da su autori ažurni pokazuje podatak da je najstariji članak po tom pitanju iz 2014., a većina je mijenjana zadnji put do najviše godinu dana prije pristupa. Zbog toga će Wikipedija dok postoji ovakav pristup biti pod čestom kritikom i nepovjerenjem struke. Uzmimo za primjer osjetljive teme iz bliže povijesti poput Ante Pavelića, NDH i Josipa Broza Tita kod kojih je to najveći problem. Članci koji u jednom trenutku mogu biti na zadovoljavajućoj razini, u drugom trenutku mogu imati takve teze. Naravno, njih je vrlo lako ponovno izbrisati, ali ostaje činjenica da za razliku od drugih enciklopedijskih oblika kod njih ta mogućnost postoji.

Preporuke Wikipedije su da autori pišu relevantne teme sa sažetim sadržajem. U ovom slučaju korišteni su članci s relevantnim temama, dok po sažetosti tekstovi uglavnom odstupaju od preporuke. Treba reći da po količini teksta većina članaka ne slični na one klasične

enciklopedijske te se na brojnim primjerima tema poprilično širi. Ipak, prednost Wikipedije nadovezuje se na zadnje načelo - organiziranosti. Iako autori šire svoju temu, većina ima uvodni dio u kojem navedu najosnovnije podatke o temi, a zatim kasnije šire svoju temu. Dakle, uvodni dio više se poklapa s klasičnom enciklopedijom, a nakon toga za one koji su više zainteresirani postoji dodatni tekst. Time autori i ovdje proučavanih članaka svojom organizacijom teksta daju mogućnosti proučavanja i onima koje zanimaju samo osnovni podaci, ali i onima koji žele znati više o temi.

Wikipedija se načelno može vrlo dobro iskoristiti u sklopu nastave povijesti. Nastavnik bi morao svoje učenike upozoriti na sve probleme Wikipedije koji su navedeni ranije u radu. Dakle, potrebno je izdvojiti određeno vrijeme za to već na početnom upoznavanju, pronaći neki pozitivan i negativan primjer te ih pokazati učenicima. Jedna od mogućnosti je da nastavnik prouči tekst članka pa ako ga smatra korisnim, preuzme ga u obliku PDF dokumenta i podijeli učenicima. Druga je mogućnost da se otvori izvorni tekst preko internetske stranice te svi zajedno analiziraju njegov sadržaj. Nastavnik također može upućivati učenike na uspoređivanje članaka na Wikipediji i online enciklopedijama Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža.

Wikipedija nije konkurencija udžbenicima u nastavi. S obzirom na to da su pismeni i usmeni ispiti u školama uglavnom vezani uz gradivo koji učenici imaju u udžbenicima i eventualno zapisano u bilježnicama, Wikipedija tu ne može biti od velike koristi osim ako učenicima nešto nije jasno pa traže drugi „izvor“.

Wikipedija ima veću mogućnost korištenja u samostalnim zadacima učenika u kojima oni moraju napisati esej ili referat odnosno izraditi plakat ili poster. Pisani radovi trenutno nisu obavezna praksa u školama, ali u budućnosti bi se stvari mogle mijenjati. Trenutno većina nastavnika ne preporučuje korištenje Wikipedije iako je moguće da je učenici koriste ako se ne traži izvor. U budućnosti postoji mogućnost da će se koristiti Wikipedija uz neke druge knjige stručnog karaktera posebno ako kvaliteta Wikipedija bude rasla, a učenici budu sposobni kritički promatrati članke.

Članci na Wikipediji razlikuju se po broju i vrsti literature koja se navodi da je korištena za njihovu izradu. Od svih članaka, samo „Međunarodno priznanje Hrvatske“ ne navodi nijednu bibliografsku jedinicu stručne literature, ali s obzirom na ideju autora da naprave kronološki presjek, to je i očekivano. Neki članci, poput „Cetinskog sabora“ imaju samo jednu knjigu

navedenu dok većina ima veći broj navedenih stručnih jedinica. Općenito, teme s osobama imaju veći broj navedenih jedinica od problemskih tema.

Gimnazijski udžbenici zadovoljavaju onu formu za koju su i predviđeni. Ako govorimo o nacionalnoj ideologizaciji u udžbenicima treba reći da u barem jednom udžbeniku od svake nakladničke kuće se može govoriti o tome, ali gledajući u globalu takav zaključak se ne može navesti ni za jednu nakladničku kuću. Kao primjer se može izdvojiti „Školska knjiga“ na temi „Pacta conventa“, „Meridijani“ na temi „Stjepan Radić i „Alfa“ na temi „Petar Zrinski i Fran Krsto Frankopan“. Jasno je da udžbenici nisu promatrani u globalu i da ne možemo tvrditi kako takav zaključak nužno vrijedi u generalnom smislu, ali proučavane su najpogodnije teme za nacionalnu ideologizaciju. „Alfa“ koja je prema mišljenju mnogih tradicionalno više desno nastrojena u ovoj analizi se nije posebno isticala u usporedbi s drugim nakladničkim kućama. Njihovih udžbenici generalno gledajući jesu nešto više nacionalno nastrojeni, ali to je legitiman pogled na povijest. Radi se zapravo o minimalnim razlikama, a i drugi udžbenici imaju teme s donekle upitnim stavovima po tim pitanjima.¹⁵⁵ U onim aspektima u kojima su udžbenici proučavani, nacionalna ideologizacija nije bila izražena. To ipak nije ocjena koja vrijedi za udžbenike u cjelini. Veći problem ako pričamo o nacionalnoj ideologizaciji može biti odabir tema u udžbeniku. Moguće je da neki smatraju kako je previše tema iz nacionalne povijesti, a posebno iz političke povijesti određeno planom i programom. U tom slučaju udžbenici bi posljedično bili u službi nacionalne ideologizacije.¹⁵⁶

Uz to, udžbenici su se pokazali kao potencijalan izvor informacija i za druge skupine osim učenika. Analiza je pokazala da oni svojom formom i sadržajem mogu poslužiti stručnjacima i laicima. Stručnjaci ih mogu koristiti kao podsjetnik općih informacija o nekom razdoblju posebice ako nije blisko njihovom predmetu istraživanja. S druge strane, udžbenici su pouzdan izvor za laike koji žele dobiti opću sliku hrvatske povijesti koja je ovdje analizirana. Problem s udžbenicima po ovom pitanju je relativno visoka cijena, a također nisu lako dostupni u knjižnicama.

¹⁵⁵ Odnos autora udžbenika „Školska knjiga“ prema temi „Pacta conventa“ ili odnos autora udžbenika „Meridijani“ prema Stjepanu Radiću.

¹⁵⁶ Osobno se ne slažem da je izbor tema problematičan iako bih stavio veći broj izbornih tema iz nepolitičke povijesti. S druge strane, smatram da je to pitanje otvoreno za raspravu i da je moguće da sam griješim.

6. Sažetak

Ključne riječi: *samostalnost, stručna literatura, Wikipedija, gimnazijski udžbenici*

U radu se razmatra odnos stručne literature, Wikipedije i gimnazijskih udžbenika na temama iz hrvatske povijesti. Konkretnije, analizira se njihovo pisanje o hrvatskoj samostalnosti pomoću određenih ličnosti i problemskih tema iz prošlosti. Cilj je odgovoriti na pitanje o mogućnostima korištenja stručne literature, Wikipedije i udžbenika među različitim populacijama - učenicima, laicima i stručnjacima. Teme su birane po kriteriju relevantnosti i širokog vremenskog obuhvata. Prema tome, u analizu su uključene povijesne ličnosti i problemske teme od srednjeg vijeka pa sve do moderne Hrvatske. Stručnu literaturu čine relevantna djela modernog razdoblja historiografije s temama iz hrvatske povijesti. Članci na Wikipediji bave se odabranim temama te imaju isti ili sličan naziv. Gimnazijski udžbenici korišteni u ovom radu nalaze se na popisu odobrenih odlukom nadležnog Ministarstva. Također se analizira utjecaj nacionalne ideologizacije na proučavane dijelove wikipedijskih članaka i gimnazijske udžbenike.

7. Abstract

Key words: *independence, historiography, Wikipedia, high school textbooks*

This paper studies the relationship between historiography, high school textbooks and Wikipedia based on different subjects from Croatian history. The main object of the analysis is the way these sources write about Croatian independence in their portrayals of some of the most prominent persons in Croatian history and specific historical topics. This paper aims to define how useful each of these sources is to specific groups – students, laymen and experts. The criteria for selecting the topics is their relevance and duration. Accordingly, this analysis incorporates persons and topics which were relevant in different historical periods, from the Middle Ages to contemporary Croatian history. The chosen historiography consists of relevant and modern works on Croatian history. The Wikipedia articles have the same or similar title to the specific topics they deal with. The high school textbooks studied in this paper are authorized by The Ministry of Science and Education. The influence national ideology has on the Wikipedia articles and high school textbooks is also studied.

8. Literatura i izvori

Opća literatura

Andrassy, Juraj, Božidar Bakotić, Maja Seršić i Budislav Vukas. *Međunarodno pravo 1*. Zagreb: Školska knjiga, 2010.

Faletar Tanacković, Sanjica, Anja Đurđević i Boris Badurina. „Wikipedija u akademskom okruženju: stavovi i iskustva studenata i nastavnika.“ *Libellarium* 8/2 (2015): 161-199.

Gross, Mirjana. *Suvremena historiografija*. Zagreb: Novi liber, 2001.

Jecić, Zdenko. „Enciklopedički koncept u mrežnom okruženju.“ *Studia lexicographica* 7/2 (2013): 99-115.

Koren, Snježana. „Slike nacionalne povijesti u hrvatskim udžbenicima uoči i nakon raspada Jugoslavije.“ *Historijski zbornik* 60 (2007): 247-294.

Kubleka, Ozren i Petra Šoštarić. „Wikipedija nasuprot Hrvatskoj enciklopediji, kvalitativan odnos slobodno i tradicionalno uređenoga enciklopedijskoga sadržaja na hrvatskom jeziku.“ *Studia lexicographica* 5/2 (2011): 119-134.

Librenjak, Sara, Zdenko Jecić i Damir Boras. " Wikipedia's Influence on the Evolution of Encyclopedia". *Future of information sciences*. INFuture 2009: Digital resources and knowledge sharing str. 407-415

Myers, Greg. *The discourse of blogs and wikis*. London ; New York : Continuum, 2010.

Petrungaro, Stefano. *Pisati povijest iznova*. Zagreb : Srednja Europa, 2009.

Prelog, Nenad. „Od tko i što do kako i zašto – budućnost online enciklopedija.“ *Studia lexicographica* 4/2 (2010): 164-176.

"Recepcija" <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=52134> (pristup: 19.5.2018.)

"Udžbenici za osnovnu i srednju školu" <https://mzo.hr/hr/rubrike/udzbenici-za-osnovnu-srednju-skolu> (pristup: 21.5.2018.)

"Nastavni program povijesti za gimnazije" http://dokumenti.ncvvo.hr/Nastavni_plan/gimnazije/obvezni/povijest.pdf (pristup: 21.5.2018.)

"Nastavni program povijesti za strukovne škole" http://dokumenti.ncvvo.hr/Nastavni_plan/strukovne/povijest-1-2.pdf (pristup: 21.5.2018.)

"Nastavni program povijesti za industrijske škole" http://dokumenti.ncvvo.hr/Nastavni_plan/strukovne/povijest-i.pdf (pristup: 21.5.2018.)

"Udžbenici povijesti i politički stavovi nastavnika" <http://leadership.iszd.hr/udzbenici-povijesti-i-politicki-stavovi-nastavnika/> (pristup: 21.5.2018.)

Stručna literatura

Birin, Ante. "Tomislav i njegovi nasljednici", 53-56. U: *Nova zraka u europskom svjetlu : hrvatske zemlje u ranom srednjem vijeku : (oko 550 - oko 1150)*, ur. Zrinka Nikolić Jakus. Zagreb: Matica hrvatska, 2015.

Budak, Neven. "Uspon Hrvatske za Domagoja, Branimira i Tomislava", 84-93. U: *Srednji vijek*, ur. Franjo Šanjek. Zagreb: Školska knjiga, 2003.

Budak, Neven i Tomislav Raukar. *Hrvatska povijest srednjeg vijeka*. Zagreb: Školska knjiga, 2006.

Budak, Neven. *Hrvatska i Slavonija u ranome novom vijeku*. Zagreb: Leykam international, 2007.

Cipek, Tihomir i Vlasta Švoger. "Od obnove ustavnosti do raspada Habsburške Monarhije", 180-184. U: *Temelji moderne Hrvatske : hrvatske zemlje u "dugom" 19. stoljeću*, ur. Vlasta Švoger i Jasna Turkalj. Zagreb: Matica hrvatska, 2016.

Čizmić, Ivan. "Iseljavanje i iseljenici za vrijeme Drugog svjetskog rata i poslije rata", 391-397. U: *Od 1918. do danas*, ur. Ivo Perić. Zagreb: Školska knjiga, 2007.

Goldstein, Ivo. *Hrvatska: 1918.-2008*. Zagreb: Novi Liber, 2008.

Dobrovšak, Ljiljana. "Nosioци izvršne vlasti – ban i Bansko vijeće", 42-44. U: *Temelji moderne Hrvatske : hrvatske zemlje u "dugom" 19. stoljeću*, ur. Vlasta Švoger i Jasna Turkalj. Zagreb: Matica hrvatska, 2016.

Dobrovšak, Ljiljana. "Hrvatsko-ugarska nagodba i zajednički organi vlasti", 61-66. U: *Temelji moderne Hrvatske : hrvatske zemlje u "dugom" 19. stoljeću*, ur. Vlasta Švoger i Jasna Turkalj. Zagreb: Matica hrvatska, 2016.

Goldstein, Ivo. *Hrvatska povijest*. Zagreb: Novi Liber, 2013.

Hasanbegović, Zlatko. " »Za krst časni i slobodu zlatnu!« Ilirizam i hrvatska jugoslavenska ideologija prema Osmanskom Carstvu i istočnom pitanju", 693-698. U: *Temelji moderne Hrvatske : hrvatske zemlje u "dugom" 19. stoljeću*, ur. Vlasta Švoger i Jasna Turkalj. Zagreb: Matica hrvatska, 2016.

Hasanbegović, Zlatko. " »Kakovi Turci [...] u Bosni!« Ante Starčević i istočno pitanje ", 699-705. U: *Temelji moderne Hrvatske : hrvatske zemlje u "dugom" 19. stoljeću*, ur. Vlasta Švoger i Jasna Turkalj. Zagreb: Matica hrvatska, 2016.

Kolar, Mira. "Antifašistička borba u Hrvatskoj i nastanak Federalne Države Hrvatske", 191-249. U: *Od 1918. do danas*, ur. Ivo Perić. Zagreb: Školska knjiga, 2007.

Kurelac, Miroslav i Zoran Ladić. "Pokret za odcjepljenje Hrvatskog Kraljevstva od Habsburške Monarhije", 130-142. U: *Od kraja 15. st. do kraja Prvoga svjetskog rata*, ur. Mirko Valentić. Zagreb: Školska knjiga, 2005.

Macan, Trpimir i Željko Holjevac. *Povijest hrvatskoga naroda*. Zagreb : Školska knjiga, 2013.

Markus, Tomislav. "Osnovne smjernice političke povijesti", 3-26. U: *Temelji moderne Hrvatske : hrvatske zemlje u "dugom" 19. stoljeću*, ur. Vlasta Švoger i Jasna Turkalj. Zagreb: Matica hrvatska, 2016.

Maticka, Marijan. "Hrvatski otpori dogmatizmu, centralizmu, unitarizmu i neravnopravnosti 1965.-1971.", 333-339. U: *Od 1918. do danas*, ur. Ivo Perić. Zagreb: Školska knjiga, 2007.

Matković, Hrvoje. *Povijest Jugoslavije - 1918.-1991.-2003*. Zagreb: Naklada Pavičić, 2003.

Matković, Hrvoje. "Nezavisna Država Hrvatska", 153-190. U: *Od 1918. do danas*, ur. Ivo Perić. Zagreb: Školska knjiga, 2007.

Mirošević, Franko. "Političke borbe Hrvata za preustroj postojeće države u uvjetima lažnog parlamentarizma 1921.-1928." U: *Od 1918. do danas*, ur. Ivo Perić. Zagreb: Školska knjiga, 2007.

Mirošević, Franko. "Hrvati u vrijeme monarhističke diktature", 56-67. U: *Od 1918. do danas*, ur. Ivo Perić. Zagreb: Školska knjiga, 2007.

Mirošević, Franko. "Hrvatsko pitanje od uspostave namjesništva do sporazuma Cvetković-Maček", 80-102. U: *Od 1918. do danas*, ur. Ivo Perić. Zagreb: Školska knjiga, 2007.

Nikolić Jakus, Zrinka. "Arpadovići postaju hrvatski kraljevi", 621-627. U: *Nova zraka u europskom svjetlu : hrvatske zemlje u ranom srednjem vijeku : (oko 550 - oko 1150)*, ur. Zrinka Nikolić Jakus. Zagreb: Matica hrvatska, 2015.

Pavličević, Dragutin. *Povijest Hrvatske*. Zagreb: Naklada Pavičić, 2007.

Perić, Ivo. "Hrvatska u vrijeme revolucije 1848./1849." 393-398. U: *Od kraja 15. st. do kraja Prvoga svjetskog rata*, ur. Mirko Valentić. Zagreb: Školska knjiga, 2005.

Perić, Ivo. "Okupljanje oko Hrvatske", 3-9. U: *Od 1918. do danas*, ur. Ivo Perić. Zagreb: Školska knjiga, 2007.

Perić, Ivo. "Nastanak samostalne Republike Hrvatske, njezin obrambeni rat, međunarodno priznanje i položaj u međunarodnoj zajednici", 449-479. U: *Od 1918. do danas*, ur. Ivo Perić. Zagreb: Školska knjiga, 2007.

Raukar, Tomislav. "Dolazak Arpadovića", 185-190. U: *Srednji vijek*, ur. Franjo Šanjek. Zagreb: Školska knjiga, 2003.

Raukar, Tomislav. *Hrvatsko srednjovjekovlje: prostor, ljudi, ideje*. Zagreb: Školska knjiga, 2007.

Szabo, Agneza. "Civilna Hrvatska i Slavonija do Austro-ugarske nagodbe", 424-434. U: *Od kraja 15. st. do kraja Prvoga svjetskog rata*, ur. Mirko Valentić. Zagreb: Školska knjiga, 2005.

Szabo, Agneza. "Dualističko uređenje monarhije i posljedice za Hrvatsku. Hrvatsko-ugarska nagodba", 459-465. U: *Od kraja 15. st. do kraja Prvoga svjetskog rata*, ur. Mirko Valentić. Zagreb: Školska knjiga, 2005.

Szabo, Agneza. "Djelovanje političkih stranaka", 534-540. U: *Od kraja 15. st. do kraja Prvoga svjetskog rata*, ur. Mirko Valentić. Zagreb: Školska knjiga, 2005.

Szabo, Agneza i Alan Labus. *Hrvatska povijest: odabrane teme*. Zaprešić: Visoka škola za poslovanje i upravljanje s pravom javnosti "Baltazar Adam Krčelić", 2012.

Šokčević, Dinko. "Između Beča i Pešte. Od centralizma do dualizma: put do nastanka nagodbenog sustava", 581-583. U: *Temelji moderne Hrvatske : hrvatske zemlje u "dugom" 19. stoljeću*, ur. Vlasta Švooger i Jasna Turkalj. Zagreb: Matica hrvatska, 2016.

Šokčević, Dinko. "Razdoblje provizorija. Neuspjeh prvih pokušaja sklapanja Hrvatsko- - ugarske nagodbe. Belcredijev koncept »federalizacije« Carstva", 584-590. U: *Temelji moderne Hrvatske : hrvatske zemlje u "dugom" 19. stoljeću*, ur. Vlasta Švooger i Jasna Turkalj. Zagreb: Matica hrvatska, 2016.

Šokčević, Dinko. " Hrvatsko-mađarsko-austrijski odnosi u sustavu dualizma i subdualizma i Hrvatsko-ugarska nagodba", 591-595. U: *Temelji moderne Hrvatske : hrvatske zemlje u "dugom" 19. stoljeću*, ur. Vlasta Švooger i Jasna Turkalj. Zagreb: Matica hrvatska, 2016.

Valentić, Mirko. "Stogodišnji tursko-hrvatski rat (1493.-1593.)", 3-25. U: *Od kraja 15. st. do kraja Prvoga svjetskog rata*, ur. Mirko Valentić. Zagreb: Školska knjiga, 2005.

Udžbenici

Akmađža, Miroslav, Mario Jareb i Zdenko Radelić. *Povijest 4*. Zagreb: Alfa, 2016.

Alfirević Talargić, Nikolina, Anita Budor Despot i Ivan Dukić. *Koraci kroz vrijeme 3*. Zagreb: Školska knjiga, 2015.

Bekavac, Stjepan i Robert Skenderović. *Povijest 3*. Zagreb: Alfa, 2016.

Birin, Ante i Tomislav Šarlija. *Povijest 2*. Zagreb: Alfa, 2016.

Detling, Denis i Zdenko Samaržija. *Koraci kroz vrijeme 2*. Zagreb: Školska knjiga, 2016.

Erdelja, Krešimir i Igor Stojaković. *Koraci kroz vrijeme 4*. Zagreb: Školska knjiga, 2016.

Gračanin, Hrvoje, Hrvoje Petrić i Gordan Ravančić. *Povijest 2*. Samobor: Meredijani, 2014.

Holjevac, Željko i Hrvoje Petrić. *Povijest 3*. Samobor: Meredijani, 2014.

Petrić, Hrvoje i Raguz Jakša. *Povijest 4*. Samobor: Meredijani, 2014.

Wikipedijski članci

„ Ante Pavelić“, https://hr.wikipedia.org/wiki/Ante_Pavelić (mijenjano: 19.11.2017., pristup: 18.2.2018.)

„Ante Starčević“, https://hr.wikipedia.org/wiki/Ante_Starčević (mijenjano: 1.4.2017., pristup: 10.2.2018.)

„Cetinski sabor“, https://hr.wikipedia.org/wiki/Cetinski_sabor (mijenjano: 10.3.2018., pristup: 13.3.2018.)

„Franjo Tuđman“, https://hr.wikipedia.org/wiki/Franjo_Tuđman (mijenjano: 21.9.2017., pristup: 26.2.2018.)

„Hrvatsko-ugarska nagodba“, https://hr.wikipedia.org/wiki/Hrvatsko-ugarska_nagodba (mijenjano: 8.12.2016., pristup: 12.3.2018.)

„Josip Broz Tito“, https://hr.wikipedia.org/wiki/Josip_Broz_Tito (mijenjano: 16.1.2018., pristup: 19.2.2018.)

„Josip Jelačić“, https://hr.wikipedia.org/wiki/Josip_Jelačić (mijenjano:30.12.2018., pristup: 12.2.2018.)

„Kralj Tomislav“, https://hr.wikipedia.org/wiki/Kralj_Tomislav (mijenjano: 28.1.2018., pristup: 7.2.2018.)

„Međunarodno priznanje Hrvatske“, https://hr.wikipedia.org/wiki/Međunarodno_priznanje_Hrvatske (mijenjano: 22.5.2017., pristup: 19.3.2018.)

„Nastanak Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca“, https://hr.wikipedia.org/wiki/Nastanak_Kraljevstva_Srba,_Hrvata_i_Slovenaca (mijenjano: 15.5.2016., pristup: 14.3.2018.)

„Nezavisna Država Hrvatska“, https://hr.wikipedia.org/wiki/Nezavisna_Država_Hrvatska (mijenjano: 8.3.2018., pristup: 17.3.2018.)

„Pacta Conventa“, https://hr.wikipedia.org/wiki/Pacta_conventa (mijenjano: 10.8.2017., pristup: 11.3.2018.)

„Stjepan Radić“, https://hr.wikipedia.org/wiki/Stjepan_Radić (mijenjano: 15.9.2017., pristup: 13.2.2018.)

„Treće zasjedanje ZAVNOH-a“, https://hr.wikipedia.org/wiki/Treće_zasjedanje_ZAVNOH-a (mijenjano: 14.8.2014., pristup: 18.3.2018.)

„Zrinsko-frankopanska urota“, https://hr.wikipedia.org/wiki/Zrinsko-frankopanska_urota (mijenjano: 11.9.2017., pristup: 12.2.2018.)